

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЧАСОПИС

***Національної академії
внутрішніх справ***

1(17)'2019

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 34.63, ICV 2017 = 50.16);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 16, i10-індекс – 27);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2019**

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ

**1
(17)
2019**

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну реєстрацію серії KB № 17476-6226 ПР від 1 лютого 2011 року • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «В» (наказ МОН України від 15 січня 2018 року № 32) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 25 червня 2019 року (протокол № 14)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С. (головний редактор), доктор юридичних наук, професор;

Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор;

Відацкі Ян, доктор філософії, професор;

Джу́жа О. М., доктор юридичних наук, професор;

Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент;

Кришевич О. В., кандидат юридичних наук, доцент;

Олійник О. С., кандидат юридичних наук, доцент;

Орлов Ю. Ю., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Павленко С. О., кандидат юридичних наук;

Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;

Севрук В. Г., кандидат юридичних наук;

Сергєєва Д. Б., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Удалова Л. Д., доктор юридичних наук, професор;

Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть особисто автори

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук.
Ю704 журн. / [редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр.
справ, 2019. – № 1 (17). – 108 с.

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,

м. Київ, Україна, 03035

Тел.: (097) 851-72-96

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

lawjourn.naiu.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

LAW MAGAZINE

***of the National Academy
of Internal Affairs***

1(17)'2019

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 34.63, ICV 2017 = 50.16);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-index – 16, i10-index – 27);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2019**

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs

**1
(17)
2019**

Ůridičnij časopis Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav

Scientific magazine • Issued two times a year • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 17476-6226 ПР dated February 1th, 2011 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 32, dated January 15th, 2018) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 14, dated June 25th, 2019)

Editorial board:

Cherniavskiy S. (chief editor), Doctor of Law, Professor;

Barash Ye., Doctor of Law, Professor;

Vidatski Yan, Doctor of Philosophy, Professor;

Dzhuzha O., Doctor of Law, Professor;

Drozd O., Doctor of Law, Associate Professor;

Kryshevych O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Oliinyk O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Orlov Yu., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Pavlenko S., Ph.D in Law;

Savchenko A., Doctor of Law, Professor;

Sevruk V., Ph.D in Law;

Serhieieva D., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Udalova L., Doctor of Law, Professor;

Chornous Yu., Doctor of Law, Professor

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2019. – No. 1 (17). – 108 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv

1, Solomianska square

Phone: (097) 851-72-96

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

SHAPTALA N.

Axiological Component of Evidence in the Constitutional Court Process7

ШАПТАЛА Н. К.

Аксиологічна складова доказування в конституційному судовому процесі

BABANINA V.

Conceptual Basis of Mechanism of Criminal Legislation Creation
and its Realization13

БАБАНИНА В. В.

Концептуальні засади механізму створення кримінального законодавства
та його реалізації

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

НИКИФОРЧУК Д. Й., ЧЕМЕРИС Д. Д.

Актуальні проблеми розшуку безвісти зниклих водіїв
автотранспортних засобів22

NYKYFORCHUK D., CHERMERS D.,

Topical Issues of the Search for Missing Truckers

БОДНАР В. Є.

Типові сліди злочинів у сфері службової діяльності,
учинених працівниками Національної поліції України30

BODNAR V.

Typical Traces of Crimes in the Sphere of Official Activity Committed
by Officers of the National Police of Ukraine

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

НЄБИТОВ А. А.

Запобігання сексуальній експлуатації
на загальносоціальному рівні36

НІЕВУТОВ А.

The Prevention of Sexual Exploitation on the General Social Level

ЗЕЛЬКІНА Т. Є.

Сутність й актуальні питання арешту майна
в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування42

ZELKINA T.

Entity and Current Questions of Property Seizure in Criminal Proceedings
at the Stage of Pre-Trial Investigation

НОВАЧУК С. А.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики
порушення вимог режиму радіаційної безпеки47

NOVACHUK S.

The Offender is an Element of a Forensic Description of the Violation
of the Requirements of the Radiation Safety Regime

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

КУЦЕНКО Д. В.

Правовий статус ініціатора проведення психофізіологічних досліджень
 із застосуванням поліграфа54

KUTSENKO D.

The Legal Status of the Initiator of Psychophysiological Research using a Polygraph

КАЛІННИКОВ О. В.

Спеціальне досудове розслідування (in absentia):
 теоретичні та практичні проблеми законодавства62

KALINNIKOV O.

Special Pre-Trial Investigation (in absentia): Theoretical and Practical Issues of Legislation

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

ЧЕРНЯВСЬКИЙ С. С., ВОЗНЮК А. А.

Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню79

CHERNIAVSKYI S., VOZNIUK A.

Foreign Experience of Legal Counteraction to Illegal Enrichment:
 Conceptual Foundations

КНЯЗЄВ С. М.

Судовий контроль за здійсненням негласної діяльності:
 міжнародний досвід90

KNIAZIEV S.

Judicial Controlling for Non-Casual Activity: International Experience

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

ЧЕРНЯВСЬКИЙ С. С., ЧОРНОУС Ю. М., САМОДІН А. В.

Пам'яті вчителя (доктора юридичних наук, професора,
 заслуженого юриста України Іщенко Андрія Володимировича)99

CHERNIAVSKYI S., CHORNOUS Yu., SAMODIN A.

Memories of the Teacher (Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine
 Andriy Ishchenko)

РЕЦЕНЗІЯ

ПАРХОМЕНКО Н. М.

Система юридико-лінгвістичних знань у сучасному праві 101

*Рец. на кн.: Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади
 системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ :*

Нац. акад. прокуратури України, 2019. 382 с.

PARKHOMENKO N.

The System of Legal and Linguistic Knowledge in Modern Law

Review of the book: Minchenko O. General theoretical and methodological principles

systems of legal and linguistic knowledge : monograph. Kyiv : Nats. akad. prokuratury Ukrainy, 2019. 382 p.

ДО УВАГИ АВТОРІВ 103

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

UDC 342.565.2(477)

Shaptala N. – Ph.D in Law, Chairman of the Constitutional Court of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5944-9596>

Axiological Component of Evidence in the Constitutional Court Process

*The article is devoted to the topical low-researched issues related to the definition of the essence of the axiological component of evidence in the constitutional court process and its role in adopting a just and reasoned decision in the case. **The theoretical basis** of the research are the works of domestic and foreign scholars in the fields of philosophy and constitutional law, as well as acts of the domestic constitutional jurisdiction body. **The purpose.** The purpose of the research is to determine the basic fundamentals and principles of applying the methodological tools of axiology as a branch of science of philosophy of law when forming the evidence base in the constitutional court process as the basis for the adoption of a just and reasoned decision of the constitutional jurisdiction body. **The scientific novelty** of the publication is in the fact that the author for the first time conducted a comprehensive study of issues related to the axiological component of evidence in a constitutional legal process. Thus, the materials presented in this article are, in fact, the first scientific study of axiological philosophical methods of obtaining, evaluating and using evidence taking into account the specifics of legal proceedings in the bodies of constitutional jurisdiction. According to the results of the research, the author **conclusions** that: firstly, the concept of «universal values» as a philosophical and legal category and a social phenomenon reflects certain aspects of the phenomena of reality, associated with the social and cultural activities of individual and society. These, as well as the issues related to the selection by people of the area of their activities and the nature of their actions are researched by philosophical doctrine – axiology; secondly, there is no unambiguous approach to the definition of the concept of «value» in the science of the philosophy of law. As a rule, fundamental values of constitutional level include freedom, responsibility, equality, human and citizen's rights and fundamental freedoms. These values are in any time and space, and natural law reflects their universal set; thirdly, the axiological component of the evidence in the constitutional court process is to determine the degree of conformity of the subject of the research of the essence of universally recognised in the society constitutional values, in particular, in the context of their implementation and protection, based on the philosophical foundation of constitutional axiology. In a modern democratic, law-based and social state the system of constitutional values is based on the principle of organic combination of traditions, customs, mental criteria of culture, morality and religion along with the internationally recognised principles of the relationship between the individual and society (in the form of the state and civil society institutions).*

Keywords: axiology; civil society; evidence; state; universal values; freedom; justice.

Introduction

The issues concerning the specifics of functioning of the institute of constitutional judicial review were the subject of research of well-known scholars in the field of constitutional law and constitutional justice: M. Baimuratov, Yu. Barabash, Yu. Baulin, D. Bielov, Yu. Bysaga, V. Boiko, L. Boryslavsky, V. Bryntsev, Yu. Hroshevoi, S. Holovaty, M. Hultai, A. Dubinsky, H. Zadorozhnia, V. Kampo, N. Klymenko, V. Kolisnyk, O. Koni, V. Konovalova, V. Kopeichykov, M. Kostytsky, N. Kushakova-Kostytska, A. Krusian, V. Lemak, V. Maliarenko, M. Orzikh, M. Pogoretsky, P. Rabinovich, A. Selivanov, I. Slidenko, O. Skrypniuk, Yu. Todyka, V. Fedorenko, O. Frytsky, Yu. Shemshuchenko, P. Shliakhtun, V. Shepitko and many others.

However, despite a large number of publications and research works, certain aspects of the philosophical and legal substantiation and legislative regulation of the activities of constitutional justice remain poorly researched. In particular, it is the issue of the lack of determination of the axiological fundamentals of forming the evidence base as an important component of evidence in the constitutional court process.

It is well-known that evidence and rules of evidence are key for any jurisdictional process, including constitutional one, but the influence of axiological factors on the results of their evaluation in order to adopt a legitimate and reasoned judicial decision is significantly different. Thus, the essence of the domestic constitutional court process is that its philosophical content is not focused exclusively on the positivist (dogmatic) understanding of law («the letter of the law»), and to a great extent it is influenced by the ideological doctrine of the primacy of universal values («the spirit of the law»), according to which the laws in their content should be permeated primarily by the ideas of social justice, freedom, equality, etc.

The theoretical basis of the research are the works of domestic and foreign scholars in the fields of philosophy and constitutional law, as well as acts of the domestic constitutional jurisdiction body.

The purpose

The purpose of the research is to determine the basic fundamentals and principles of applying the methodological tools of axiology as a branch of

science of philosophy of law when forming the evidence base in the constitutional court process as the basis for the adoption of a just and reasoned decision of the constitutional jurisdiction body.

Purpose achievement requires solving certain tasks:

- to research general fundamentals of the axiological component of the process of judicial evidence as the intellectual and practical activities of the competent participants in procedural relations, which includes the collection, verification and evaluation of evidence in order to establish the circumstances relevant for the correct resolution of the case;

- to identify the peculiarities of the philosophical and functional specificity of the axiological side of the knowledge of truth by researching, evaluating and applying evidence in a constitutional court process;

- to outline the factors that indicate the need to apply the principles and methodology of axiology as a area of philosophy that studies the nature of spiritual, moral, aesthetic and other values, their relationship between each other, along with social, cultural factors, as well as the personality of an individual.

Presentation of the main material

As it was noted, despite the important role of constitutional justice in the national mechanism for the protection of the status of individual and universal values, it should be stated that the issues related to its epistemology as a definition of the essence, structure, functioning and development of the philosophical content of the judicial constitutional process, still remain poorly researched by the national legal science.

Not much more attention is paid to this issue by foreign scholars, whose researches, as a rule, amount to the definition of the philosophical content of the constitution as one of the subjects of constitutional proceedings.

In this context, it should be noted that the axiological peculiarities of evidence in a constitutional court process of any country, as a rule, result, first of all, from the dominant in society ideological approach to the understanding of the essence and content of constitutional values as the fundamental, value frameworks of the constitutional process and the subject of research of philosophical and legal doctrine on their formation, application and protection – constitutional axiology. At the same time, the scientific concept that the constitutional values are a kind of cultural «code», the specificity of which stems from the fact that each culture generates its own, inherent only to it value system, has received significant support recently in the scientific circles. This «code» ensures the process

of cultural identification of the individual, society and nation as well as the development of national consciousness, preserves the nation as a carrier of a unique, original, inherent only to it.

According to (Venislavskiy, 2011, p. 259-260), the peculiarity of constitutional values is that they «are formed in the public consciousness in fact during the whole time of the establishment of national statehood, are partially reflected or directly enshrined in the various political and legal acts adopted at different stages of development of the state and society and fall into the constitution mostly in its formulated and completed form».

It is worth accepting, based in particular on the fact that according to this concept, the notion of «universal values» is considered not only as a philosophical and legal category, but also as an important for the life of society social phenomenon that reflects certain aspects, sides of the phenomena of reality, related to the social and cultural activities of an individual and society. Accordingly, the axiological dimension of evidence and the process of evidence in a constitutional court process, in our opinion, depends on the essence and content of the values of constitutionalism, since it is the constitutional values that form the subject of constitutional axiology, which in legal science is sometimes regarded as a form of direct relation to the model and practice of real constitutionalism.

Prof. V. Patel (University of Khimjiri, Zia, India) states that the values are the basic principles of our life, which are necessary for the positive behaviour of people in society. They are formed on the basis of interests, choices, needs, desires and preferences and play an important role not only in sociology, but also in psychology, anthropology and related disciplines. The basic human values, in his opinion, are the basis of human existence and are considered to be fundamental to individual, including truth, honesty, loyalty, love, peace, etc. They are grouped in nature, differ in social, cultural, religious, and they are considered universal, eternal, immutable, and applicable to all people (Patel, 2018).

At the same time, in our opinion, the axiological dimension of universal values directly depends on their essence and content, which are determined by the constitution of the state, that is, the main component of the subject of research in the constitutional court process (constitutional judicial axiology) are values that in legal science are considered as a reflection of real constitutionalism – a set of constitutional and legal acts regulating important social relations.

As the Chairman of the Constitutional Court of the Azerbaijan Republic Farhad Abdullayev rightly points out in this context, it is precisely in the «Constitution of the country that broadly reflected the progressive ideas and values that determine the directions of development of modern civilized

societies. Among them, particular attention is paid to respect for the personality and dignity of a person, the formation of public authorities in a democratic manner, the existence of effective mechanisms for the protection of human rights, the guarantee of pluralism in the political system, the achievement of social justice, commitment to universal values, harmonization of national legislation with international law and other principles and values» (Abdullaev, 2014).

At the same time, it should be noted that in the science of the philosophy of law there is no unambiguous approach to the definition of the concept of «values», including in their axiological sense.

Thus, Professor M. Alekseev, considered values, first of all, as elements of the structure of law and divided them into three levels. To the first, he attributed the subject as a carrier of the values available in the law. The subject, in his opinion, is «a figure acting as a carrier of acts that reveal values, in particular, acts of recognition». Values only then become alive and real when they find a living carrier (Alekseev, 1999, p. 74).

M. Alekseev also considered that being recognised for the subject means staying in the sphere of acts of recognition that regulate life in the reality of recognition, the fulfilment of its conditions, experience and contemplation. The second element is the very values. The third one is a specific legal relationship of values among themselves and, moreover, between them and their carrier, in the generally accepted sense of the concepts of «empowerment» and «law enforcement» (Alekseev, 1999, p. 76).

Instead, according to S. Scherba, the values are, first of all, the individual himself/herself, the conditions of his/her existence in society. He writes: an axiological problem – the problem of values, the essence of individual himself/herself and everything that is significant to him/her in the general philosophical and semantic life plan is not less important than ontological or epistemological ones (Shcherba, Shchedrin, & Zahlada, 2004, p. 10).

In this regard, it should be noted that in the scientific community, issues related to the axiological factors of proof in a constitutional legal process are usually considered in the context of a general theory of evidence. Occasionally, the problem of subjective perception of evidence, based on political or religious preferences and moral principles of the subject of proof, that is, the phenomenon of imbalance between the positivist and legal approach to the assessment of evidence is mentioned except in the works: J. M. Wheatcroft, Hannah Keogan. The impact of evidence and forensic evidence on jury perceptions of global and specific testimony (Wheatcroft, & Keogan, 2017), Sullivan, Barry, Just Listening: Equal Principles the

hearings and moral life of judges (Barry, 2016); Sylvain Broward and Christoph Hennigue. Behavioral courts as veto players: lessons from the USA, France and Germany (Brouard, & Hönnige, 2017), Volodymyr Kampo: «The Constitutional Court of Ukraine on the Path to the Doctrine of Real Law» (Kampo, 2011; Brants, & Field, 2016).

Diego M. Papayannis. Independence, impartiality and neutrality in legal proceedings (Papayannis, 2016).

In my opinion, despite the heterogeneity of these and other scientific concepts, a generalizing factor between them is that de facto it reveals the essence of the process of forming the judge's inner beliefs in the context of his/her independence and impartiality. Of course, these factors are acceptable and necessary for the judges of constitutional jurisdiction, but there is a certain difference, the essence of which is that the judges of these bodies, forming their inner convictions, are a matter of determining the meaning of the notion of «inner conviction» of the judge is also considered in connection with the concept of «inner conviction».

For example, as stated in the Decision No. 8-rp/2005 of the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter referred to as the CCU, Court) dated October 11, 2005, «in Ukraine, as a social and law-based state, the policy is aimed at creating conditions that ensure a sufficient standard of living, free and comprehensive development of a human being as the highest social value, his/her life and health, honour and dignity».

Yu. Shemshuchenko remarks that in the system of constitutional values that mankind has developed in the process of development of social and personal life the fundamental role should be attributed to freedom, responsibility, equality, justice (Shemshuchenko, 2005, p. 106). It should be noted that a similar opinion was also followed by the CCU, which in its Decision No. 2-rp/2016 dated June 1, 2016 formulated a legal position, the essence of which is that the freedom, that a person has as one of the prerequisites for his/her development and socialisation, is among the fundamental values of effective constitutional democracy. The right to freedom is an integral and inalienable constitutional right of a person and envisages the possibility of choosing his or her conduct for the purpose of free and comprehensive development, to act independently in accordance with his/her own decisions and intentions, to determine priorities, to do everything that is not prohibited by law, to move unimpededly and at its own discretion around the territory of the state, to choose a place of residence, etc. The right to freedom means that a person is free from external interference in his/her activity, with the exception of restrictions established by the Constitution and laws of Ukraine.

At the same time, justice itself is an absolute value, such as truth, goodness, beauty, self-founded and such that is not deduced from higher values. Not accidentally, in the Decision No. 15-rp/2004 dated November 2, 2004, the CCU emphasised that «in the sphere of the realization of the right, justice is manifested, in particular, in the equality of all before the law,... Fair application of the norms of the law is primarily a non-discriminatory approach, impartiality».

At the same time, in our opinion, one should also consider the scientific position of Professor M. Koziubra (Koziubra, 2003, p. 92), who believes that such criteria as justice, reasonableness, equality, legal ideal, will of the people, etc., are characterised by their abstraction and uncertainty and refers to such a criterion as «concrete autonomous person» in the form of «inalienable human rights». He emphasises that «human rights are directly applicable law and can be applied “conigalegete” – contrary to the law, if the law contradicts the fundamental human rights».

The concept of the philosophical and legal category and the social phenomenon of values as criteria of universally recognised human and citizen's rights and fundamental freedoms are to some extent supported by other scholars.

Thus, in the textbook «Constitutional Law of Ukraine», general human values are considered as traditional liberal civil and political rights, the understanding of which was formulated in the process of bourgeois revolutions, and then embodied in the practice of law making of democratic states. It is about the right to freedom of thought, conscience and religion, the right of every citizen to participate in public affairs, the right to equality before the law, the right to life, freedom and security of a person, the right to freedom from unjustified arrest, detention, the right to a public hearing by an independent and impartial tribunal, in accordance with all the requirements of fair trial, electoral law, freedom of speech, press and a number of others (Kolishnyk, & Barabash, 2008, p. 106).

Professor A. Meeden wrote (University of Tübingen, Germany) (Meeden, 2003) that in the General Declaration we proclaimed that «everyone has the right to an adequate standard of living for the health and well-being of himself and his family, including food, clothing, housing, medical care and necessary social services». Only three years ago, in the Millennium Declaration, all states reaffirmed some fundamental values as «important for international relations in the twenty-first century»: freedom, equality, solidarity, tolerance, respect for nature and shared responsibility. They have adopted practical, achievable goals – the Millennium Development Goals – to alleviate the poverty of extreme poverty and provide education, basic health care and clean water – a reality for all.

In scientific circles, there is also a concept whose supporters, in our opinion, not without reason, emphasise the close dependence of understanding of values on the level of legal culture and the legal consciousness of the individual and society as a whole.

In particular, according to I. Yakoviuk, the legal culture (legal awareness) preserves, selects, generates and simultaneously retransmits to all spheres of legal life of society the acquired legal values. At the same time, it absorbs not only the system of values, developed and tested during the history of a specific people, but also able to accumulate the legal wealth accumulated by other peoples. At the present stage of human development, as never before, legal systems, interacting with each other, are in the process of continuous cultural exchange (Yakoviuk, 2007, p. 39).

In this regard, it is worth drawing attention to the fact that, without diminishing the importance of modern acts of international law and scientific concepts in the field of definition and protection of universal values, they should not be taken as modern «know how», since the theoretical foundations and basic concepts of axiology, as the science of such values, were formed in ancient times. For example, Mo-Jizhi «defined justice as the highest value, since it is it which brings benefits to people» (Mo-Czy, 1969, p. 207).

The doctrine of universal values of the eternal moral principles of major world religions was significantly enriched and developed.

So, in addition to the Old Testament Decalogue (Decalogue) of Moses, known as the Ten Commandments, the dialectic of the religious understanding of universal morals, which ideally proclaimed the equality of all people, regardless of their origin and position, was embodied in the Sermon of Jesus Christ of the New Testament (New Testament).

Respect for universal human values has been the basis of Islam, in particular, suicide is prohibited, and hospitality and assistance to the poor are encouraged. The Koran calls for unity for good things, not for enmity. All the time, the emphasis is on the fact that the form of expressing the feelings of people to one another and in relation to Allah must coincide with the internal state, for example: «A kind speech and forgiveness is better than alms followed by injury».

Thus, it should be noted that significant contribution to the formation of a modern understanding of universal values belongs to religious dogmas, as a reflection of the moral principles of Christianity, Islam, Buddhism and other religious ethical teachings, which are based on the

assertion of God as the sole source and criterion of morality, as well as the interpretation of evil as a retreat from divine guidance. As stated in the preamble of the prominent historical monument – the Constitution of Pylyp Orlyk: «in the name of the Father and the Son and the Holy Spirit, God in the Trinity of the Holy Glory» ("Konstytutsiia Pylypa Orlyka", 1710).

Scientific novelty

The scientific novelty of the publication is in the fact that the author for the first time conducted a comprehensive study of issues related to the axiological component of evidence in a constitutional legal process. Thus, the materials presented in this article are, in fact, the first scientific study of axiological philosophical methods of obtaining, evaluating and using evidence taking into account the specifics of legal proceedings in the bodies of constitutional jurisdiction.

Conclusions

The concept of «universal values» as a philosophical and legal category and a social phenomenon reflects certain aspects of the phenomena of reality, associated with the social and cultural activities of individual and society. These, as

well as the issues related to the selection by people of the area of their activities and the nature of their actions are researched by philosophical doctrine – axiology.

There is no unambiguous approach to the definition of the concept of «value» in the science of the philosophy of law. As a rule, fundamental values of constitutional level include freedom, responsibility, equality, human and citizen's rights and fundamental freedoms. These values are in any time and space, and natural law reflects their universal set.

The axiological component of the evidence in the constitutional court process is to determine the degree of conformity of the subject of the research of the essence of universally recognised in the society constitutional values, in particular, in the context of their implementation and protection, based on the philosophical foundation of constitutional axiology. In a modern democratic, law-based and social state the system of constitutional values is based on the principle of organic combination of traditions, customs, mental criteria of culture, morality and religion along with the internationally recognised principles of the relationship between the individual and society (in the form of the state and civil society institutions).

REFERENCES

- Abdullaev, F. (2014). *Konstitutsiia Azerbaidznana otaznaet progressivnye tsennosti [The Constitution of Azerbaijan reflects progressive values]*. Day.Az. Retrieved from <https://news.day.az/politics/533949.html>. [in Russian].
- Alekseev, N.N. (1999). *Osnovy filosofii prava [Fundamentals of legal philosophy]*. SPb.: Lan [in Russian].
- Barry, S. (2016). The Equal Hearing Principle and the Moral Life of Judges. *Loyola University Chicago Law Journal*, 48, 351-411. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2918414. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2918414>.
- Brants, Ch., & Field, S. (2016). Truth-finding, procedural traditions and cultural trust in the Netherlands and England and Wales: When strengths become weaknesses. *The International Journal of Evidence & Proof*, 20(4), 266-288. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1365712716658893>. doi: <https://doi.org/10.1177/1365712716658893>.
- Brouard, S., & Hönnige, Ch. (2017). Constitutional courts as veto players: Lessons from the United States, France and Germany. *European Journal of Political Research*, 1. Retrieved from <http://www.sciencespo.fr/liepp/sites/sciencespo.fr/liepp/files/Article%20Brouard%20et%20Honnige.pdf>. doi: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12192>.
- Kampo, V. (2011). The Constitutional Court of Ukraine Is on the Path to a Doctrine of Real Law. *Journal Statutes & Decisions. The Laws of the USSR and Its Successor States*, 46(1), 77-83. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RSD1061-0014460110>.
- Kolisnyk, V.P., & Barabash, Yu.H. (Eds.). (2008). *Konstytutsiine pravo Ukrainy [Constitutional Law of Ukraine]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Pylypa Orlyka vid 5 kvit. 1710 r. [Constitution of Pylyp Orlyk from April 5, 17410]. (n.d.). *gska2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> [in Ukrainian].
- Koziubra, M. (2003). Pravovyi zakon: problema kryteriiv [Legal Law: Problem of Criteria]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy6 Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine6* 2(33), 3(34), 83-95 [in Ukrainian].
- Mo-Czy. (1969). Eticheskie vozzreniia [Ethical views]. *Antologiiia mirovoi filosofii, Anthology of world philosophy*. (Vol. 1). Moscow: Mysl [in Russian].
- Needed, A. (2003). Universal values - peace, freedom, socialprogress, equalrights, humandignity. *Acutely Needed*. Retrieved from <https://www.un.org/press/en/2003/sgsm9076.doc.htm>.
- Papayannis, D.M. (2016). Independence, impartiality and neutrality in legal adjudication. *REVUS*, 28, 33-52. Retrieved from <https://journals.openedition.org/revus/3546>. doi: <https://doi.org/10.4000/revus.3546>.

- Patel, V. (2018). What are Human values? 9 Answers. Bachelors Architecture & Design, Hangiri ZEE University Expected 2019, Lives in Dehradun, Uttarakhan, India Answered. Retrieved from <https://www.quora.com/What-are-Human-values>.
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 1 cherv. 2016 r. No. 2-rp/2016 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from June 1, 2016, No. 2-rp/2016]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 60 [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 11 zhovt. 2005 r. No. 8-rp/2005 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from October 8, 2005, No. 8-rp/2005]. *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy, Official bulletin of Ukraine*, 42, 95, art. 2662 [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 lystop. 2004 r. No.15-rp/2004 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from November 2, 2004, No.15-rp/2004]. *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy, Official Bulletin of Ukraine*, 45, 41, art. 2975 [in Ukrainian].
- Shcherba, S.P., Shchedrin, V.K., & Zahlada, O.A. (2004). *Filosofaiia [Philosophy]*. S.P. Scherba (Eds.). Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
- Shemshuchenko, Yu.S. (2005). *Vybrane [Selected]*. Kyiv: Yuryd. dumka [in Ukrainian].
- Venislavskyi, F.V. (2011). Konstytutsiini tsinnosti yak element pravovoi kultury [Constitutional values as the element of legal culture]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho, Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University*, 8, 259-260 [in Ukrainian].
- Wheatcroft, M., & Keogan, H. (2017). Impact of Evidence Type and Judicial Warning on Juror Perceptions of Global and Specific Witness Evidence. *The Journal of Psychology. Interdisciplinary and Applied*, 151(3), 247-267. doi: <https://doi.org/10.1080/00223980.2016.1261077>.
- Yakoviuk, I.V. (2007). Formuvannia pravovoi kultury Yevropeiskoho soiuzu [Formation of the legal culture of the European Union]. *Pravova kultura i hromadianske suspilstvo v Ukraini: stan i perspektivy rozvytku, Legal culture and civil society in Ukraine: the state and prospects of development: Proceedings of the International Scientific Conference*. Yu.P. Bytiak, I.V. Yakoviuk, & H.V. Chapala (Ed.). (pp. 39-42). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 13.03.2019

Шаптала Н. К. – кандидат юридичних наук, голова Конституційного Суду України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5944-9596>

Аксіологічна складова доказування в конституційному судовому процесі

Проаналізовано актуальні, однак недостатньо досліджені питання, пов'язані з визначенням сутності аксіологічної складової доказування в конституційному судовому процесі та її ролі в прийнятті справедливого й аргументованого рішення у справі. Теоретичним підґрунтям дослідження є праці вітчизняних й іноземних науковців у галузях філософії та конституційного права, а також акти вітчизняного органу конституційної юрисдикції. **Мета** дослідження полягає у визначенні основних засад і принципів застосування методологічних прийомів аксіології як галузі науки філософії права під час формування доказової бази в конституційному судовому процесі, що є основою для прийняття справедливого й обґрунтованого рішення органу конституційної юрисдикції. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, це фактично перше наукове дослідження аксіологічних філософських методів отримання, оцінки та використання доказів у контексті специфіки судочинства в органах конституційної юрисдикції. За результатами дослідження автор дійшов **висновків**, що: по-перше, поняття «загальнолюдські цінності» як філософсько-правова категорія та соціальний феномен відображає певні аспекти явищ дійсності, пов'язані із соціальною і культурною діяльністю людини й суспільства. Окреслені, а також питання, пов'язані із вибором людьми напряду їхньої діяльності, характер їхніх учинків вивчає філософське вчення – аксіологія; по-друге, у науці філософії права немає однозначного підходу до визначення поняття «цінності». До фундаментальних цінностей конституційного рівня належать: свобода, відповідальність, рівність, права й основоположні свободи людини і громадянина. Універсальну сукупність таких цінностей відображає природне право. По-третє, аксіологічна складова доказування в конституційному судовому процесі полягає в тому, щоб, ґрунтуючись на філософській основі конституційної аксіології, визначити ступінь відповідності предмета дослідження сутності загальновизнаних у суспільстві конституційних цінностей, зокрема в контексті їх реалізації та захисту. У сучасній демократичній, правовій та соціальній державі система конституційних цінностей будується за принципом органічного поєднання традицій, звичаїв, ментальних критеріїв культури, моралі та релігії із загальновизнаними на міжнародному рівні принципами взаємовідносин індивідуума соціуму (в особі держави та інститутів громадянського суспільства).

Ключові слова: аксіологія; громадянське суспільство; доказування; держава; загальнолюдські цінності; свобода; справедливість.

UDC 343.211

Babanina V. – Ph.D in Law, Associate Professor, Doctoral Student of the Scientific Laboratory on the Problems of Crime Investigation of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4173-488X>

Conceptual Basis of Mechanism of Criminal Legislation Creation and its Realization

*With regard to absence of thorough researches of mechanism of criminal legislation creation and implementation in theory of criminal law, and taking into account correlation of this category with criminal law and criminal-legal relations, the **purpose** of this article is to study the conceptual framework of mechanism of criminal legislation creation and its realization. Taking into account the specifics of the topic, goals and outlined objectives, various general scientific, special-scientific and philosophical **methods** were used for an objective study of the subject and for formation of sound conclusions. Among them, in particular, systematic method was used in studying mechanism of criminal legislation creation and its implementation as a single integral phenomenon consisting of component elements; dogmatic method – to identify shortcomings and explore the possibilities for improving of structure of mechanism of criminal legislation creation and its implementation; logical-semantic – in the process of in-depth study of categorical-conceptual apparatus concerning the structure of this mechanism. In order to ensure the formation of new proposals (based on already existing in special literature) with regard to definition of structure of mechanism of criminal legislation creation and implementation, a method of generalization was applied. **Scientific novelty.** The article deals with the conceptual grounds of mechanism of criminal legislation creation and implementation. It is substantiated that criminal legal regulation is a process that covers both the creation of criminal legislation and its implementation. It has been proved that in the narrow sense criminal legal regulation can be reduced to the implementation of criminal legislation in forms of observance, execution, use and application. Its subject, rules of regulation, stages and forms of realization have been defined. **Conclusions.** It is argued that the subject of criminal legal regulation form four groups of social relations that arise in connection with: 1) omission from committing of socially dangerous acts stipulated by Special part of Criminal Code of Ukraine (within the limits of positive criminal responsibility); 2) committing crimes; 3) causing harm in the circumstances excluding the criminal character of the act; 4) commission of socially dangerous acts stipulated by Special Part of Criminal Code of Ukraine which are not recognized as crimes. The author states that criminal legislation is created specifically for the settlement of social relations that arise in connection with the commission of a crime or other socially dangerous act stipulated by Criminal Code of Ukraine. The rules for regulating these social relations are enshrined in the relevant criminal legal norms which are the basis for the implementation of criminal legislation. In addition, it has been proved that the creation and implementation of criminal legislation should be regarded as separate, albeit interrelated, but independent stages or levels of criminal legal regulation. The initial stage of the mechanism of criminal legal regulation of social relations is the creation of criminal legislation, and the final one – its implementation. Creation and implementation of criminal legislation are components of not only of criminal legal regulation, but also forms of implementation of criminal legal policy, elements of the mechanism of criminal law, components of criminal legal practice, etc.*

Keywords: criminal legislation; realization; mechanism; criminal responsibility; criminal legal regulation; criminal legal relations; criminal legal norm.

Introduction

The mechanism for the creation and implementation of criminal legislation is functioning within the framework of criminal legal regulation of social relations. This, on the one hand, obliges to find out the place of processes of creation and implementation of criminal legislation in the criminal legal regulation of social relations, and from the other, provides an opportunity to establish the correlation of these phenomena and their interconnection. This fact also allows to use the doctrine of the mechanism of criminal legal regulation for the development of the theory of the mechanism of criminal legislation creation and implementation. With regard to absence of relevant researches on the problem of the mechanism of criminal legislation creation and implementation in criminal law science (unlike of studies of the problem

of criminal legal regulation of social relations), this issue becomes of particular relevance.

Analysis of recent research. The topical issues of criminal legal regulation of social relations were investigated by such scholars as Yu. Baulin, P. Berzin, N. Gutorova, O. Dudorov, I. Mitrofanov, O. Naden, V. Navrotsky, A. Naumov, M. Panov, Ye. Skulish, V. Shakun, S. Shapchenko and others. (Babanina, 2018, p. 81). It is hardly possible to overestimate the value of work performed and contribution to science of criminal law, both to the scientific school in general and its individual representatives in particular (Panko, 2014, p. 294). Despite of multi-faceted fundamental premises un criminal law doctrine researchers are still going back to its study and discussion (Babanina, 2018, p. 133).

Despite the considerable work of the aforementioned scholars, there is still no substantial

development in the theory of criminal law regarding the mechanism for the creation and implementation of criminal legislation. Only some aspects of the concept of the mechanism and the realization of certain branches of law were investigated in the writings of domestic and foreign scientists (Beshukova, 2016; Chirkov, 2009, p. 36; Tarusina, 2014, p. 314-324; Trofimov, 2013, p. 1770).

Since the implementation of criminal legislation takes place within the framework of legal and criminal legal regulation of social relations, it is worth starting with the mechanisms of these legal categories. Criminal legislation requires a thorough and system monitoring as well as a comprehensive study of its improvement (Babanina, 2018, p. 163). Criminal legal regulation of social relations is the subject of research of specialists in various fields of knowledge (Anthony, 1994; Freudenthal, 1960, p. 125-126; Summers, Schwarzenegger, Ege, & Young, 2014; Lon, 2018, p. 87-93; Grin, 2018; Belonosov, 2018, p. 27-34).

The purpose

Today it is timely and necessary to study the conceptual foundations of the mechanism for the creation of criminal legislation and its implementation. The urgency of the study of this category is determined by its connection with criminal legal regulation and criminal and legal relations.

Therefore, the purpose of the article is to study conceptual foundations of mechanism for creation of criminal legislation and its implementation.

According to the purpose, the following task must be solved: to reveal the content of criminal legal regulation, its subject, rules of regulation, stages and forms of implementation, as well as the relationship with the mechanism for creation and implementation of criminal legislation.

Presentation of the main material

The correct definition of the concept of criminal legal regulation, its subject makes it possible to clearly define the essence and limits of the effect of investigated mechanism for the creation and implementation of criminal legislation. The Criminal Code of Ukraine does not contain a number of concepts (Truntcevskii, 2015), the content of which should be the essence of the most significant for the doctrine of criminal law categories. Therefore, we will analyze views of scientists on the subject of our study.

Yu. V. Baulin proposes criminal legal regulation to regulate the criminal activity of the state activity regarding the application of criminal liability and other criminal justice response of those who commit crimes (Baulin, 2018, p. 24). Of course, criminal law generally covers the activities of scholars. However, this understanding of criminal legal law category is somewhat narrowed, since it is limited to the

application of certain criminal legal measures only to those who committed crimes.

For the same reason, it is impossible to agree with N. Henrych, who argues that criminal legal regulation is subject to only those relations that are formed between a person who committed a crime and the state, since it regulates the regulation of the rights and obligations of participants in these relations through specially created criminal law (Genrikh, 2011, p. 12).

A. Vozniuk criminal and legal regulation of social relations determines too widely as implemented by the state through the means established in the Criminal Code of regulation of social relations, their consolidation, protection, protection and development (Vozniuk, 2016, p. 159). The above definition, on the contrary, has a broader meaning, however, in order to understand its content, it is necessary to find out what the author understands under the means fixed in the Criminal Code. Moreover, it is unclear what the indicated means are and what exactly they concern?

G. Petrova proposes the following definition of criminal and legal regulation – it is an independent element of the system of legal regulation of social relations, which allows to organise the activities of people and carried out with help of criminal and legal norms relations (Petrova, 2003, p. 259). The limitation of this definition is due to the fact that, in addition to criminal law and criminal and legal relations, there are other components of criminal law regulation. At the same time, it is unclear what relations the researcher attributes to criminal law.

Criminal and legal regulation (in the broadest sense) V. Smirnov defines as the influence of the norms of criminal legislation in the order of exercising the function of protection on various social relations. The author reduces this influence to the creation of conditions for the implementation of certain regulations, but not to their organization (direct regulation). Criminal regulation in the narrow sense – is the establishment through the rules of criminal law of rights and obligations of parties in social relations, arising in the case of a crime (Smirnov, 2014, p. 16-17, 30-32). The defects proposed by V. Smirnov are due to a limited view of criminal law regulation if it is viewed as social relations that arise in the case of a crime, which has already been emphasized.

We can not agree neither with broad nor with a narrow understanding of the term «criminal legal regulation» proposed by the author. If we already consider criminal and legal regulation in the broadest sense, then it is worth pointing out the creation of a criminal law, and then on its implementation. That is, in our opinion, criminal legal regulation is a process that covers both the creation of criminal legislation and its implementation. At the same time, the influence of

the author speaks precisely after creation of criminal legislation, when available means of such influence, primarily in the form of criminal law. At the same time, in narrow sense, criminal legal regulation can be reduced to implementation of criminal legislation in the form of observance, implementation, use and application of criminal law.

More conscientious, in our opinion, is the statement of N. Gutorova that regulation of criminal legal relations is an ordering with the help of norms of criminal law and combination of legal means of social relations between a person who committed a socially dangerous act envisaged by criminal law, and the state regarding the application of criminal liability and (or) other criminal legal measures (Ghutorova, 2018, p. 107). The emphasis on organization of social relations confirms our hypothesis that criminal law regulates the mechanism of creation of criminal legislation and its implementation.

According to N. Hutorova, the legal fact that creates these relations is the commission of a person, foreseeable by criminal law, a socially dangerous act, which is the basis for the application of criminal legal measures. That is, it refers to both crimes and other socially dangerous acts (in particular, committed by persons on whom, according to criminal law, coercive measures of medical or educational nature may be applied) (Ghutorova, 2018, p. 107). This position is rational in that it concerns not only the person who committed the crime but also other persons who committed socially dangerous acts, but are not subject to criminal liability. After all, except for the subjects of the crime within the limits of criminal legal regulation, their rights and duties are implemented by other subjects, in particular, those who committed a socially dangerous act, but are not recognized as the subjects of the crime. Such a conceptual vision of criminal legal regulation was also taken as the basis by individual scientists carrying out criminological research. In particular, A. Vozniuk, it is obvious that it is correct that the term «prevention of crimes» is also imperfect, since it does not cover cases of making socially dangerous acts that can not be considered crimes, for example, because of the insanity of those who committed them, or failure to reach the age from which criminal liability may arise. Therefore, the scientist proposes to apply a broader term – «prevention of socially dangerous acts» (Vozniuk, 2016, p. 158).

Based on the above said positions, in our opinion, it would be advisable to take the formulated by N. Gutorova understanding of criminal legal regulation as the basis for determining its subject.

Defining the subject of criminal law allows to establish what criminal law regulates. After all, before securing certain provisions in criminal law, it is necessary to know what regulates this branch of law and legislation. You can also implement only what is regulated by the relevant branch of law.

Interesting and original is the position of V. Navrotsky, which refers to the subject of criminal law norms regulating social relations, which are formed in connection with existence of such phenomena as: a crime; punishment; measures alternative to punishment; grounds and conditions for exemption from criminal liability or from punishment for a crime; circumstances that exclude the crime of an act containing certain features of a crime (Navrotskyi, 2013, p. 19-20). As a whole, not denying this position it is worth emphasizing that some of the phenomena allocated to them can be conventionally called primary (for example, a crime), while others are secondary (for example, punishment, grounds and conditions for exemption from criminal liability). However, the list of phenomena proposed by scientists seems inexhaustible, and therefore it should be supplemented by other, in particular, socially dangerous acts provided for by the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which is not recognized as a crime.

One of the most common concepts of subject of criminal legal regulation is its definition through the prism of social relations. The views of scientists within this concept differ significantly. G. Petrova considers criminal law to be the subject of criminal legal regulation (Petrova, 2003, p. 259). However, such an author's statement does not allow to the full cover the content of this concept, since it does not reveal the content of criminal law relations.

O. Naden defines the subject of criminal legal regulation as a criminal legal relationship that arises from the moment of the commission of a criminal offense and exists until the moment of realization of the criminal liability for it, unless the state for certain reasons (exemption from such liability) will not terminate them earlier (Naden, 2012, p. 29). However, this understanding of the subject of criminal law seems to be somewhat incomplete, since in criminal law, along with criminal liability and exemption from it, there are other norms and institutions that are not part of it. This includes compulsory medical treatment, compulsory treatment, special confiscation, criminal measures against legal persons.

In this connection, attention is drawn to a wider approach, in particular, proposed by A. Naumov, who calls three main types of relations that together constitute the subject of criminal legal regulation:

1) the criminal legal relations that arise in connection with the crime committed between a person who committed a criminal act and a state represented by a court, an investigator, a prosecutor, a body of inquiry; 2) relations related to the detention of a person from the commission of a crime, with the threat of punishment contained in the criminal law; 3) relations regulated by criminal law, which grant citizens the rights to cause harm in defense against dangerous encroachments in the necessary defense, as well as in acute need and other circumstances that exclude the crime of the act (Naumov, 1996, p. 5-10). A similar position is taken by I. Mitrofanov arguing that criminal law regulates social relations: 1) directly related to the detention of a person from the commission of a criminal offense; 2) arising in connection with the commission of a person of a socially dangerous act, which contains the composition of a criminal offense established by the legislation of Ukraine on criminal liability; 3) arising in connection with the granting of the right to a person to cause damage to the interests of a person, society, state and humanity protected by law in the presence of certain legal facts – circumstances that eliminate the criminal offense of the act (Mytrofanov, 2016, p. 97). Some of the criteria acquire new content, more substantiated and relevant to modern reality (Danilenko, 2009). In our view, it is impossible to reduce criminal law only to social relations that arise in connection with the commission of a crime or lawful actions of a person within the limits of the circumstances excluding the crime of the act. After all, there are still persons who committed socially dangerous acts provided for in the Criminal Code of Ukraine, but are not recognized as the subjects of crime.

In view of the above, it is important to clearly identify which varieties of social relations form the subject of criminal law regulation. In our opinion, these are four groups of social relations that arise in connection with: 1) keeping a person from committing socially dangerous acts provided for by the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (within the limits of positive criminal liability); 2) committing crimes; 3) causing harm in circumstances that exclude the crime of an act; 4) the commission of a person of socially dangerous acts provided for by the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which are not recognized as crimes.

In this regard, one of the most acceptable seems position of A. Vozniuk, which suggests the subject of criminal law regulation defined as a set of criminal legal rules of social relations that arise in connection with the commission of a crime or other socially dangerous the act of the envisaged Criminal

Code of Ukraine (Vozniuk, 2016, p. 159). This definition is consistent with the position of N. Gutorova regarding the understanding of criminal legal regulation (Ghutorova, 2018, p. 107).

On this basis, it can be concluded that criminal law is created specifically for the settlement of social relations that arise in connection with the commission of a crime or other socially dangerous act provided for in the Criminal Code of Ukraine. The rules for regulating these social relations are enshrined in the relevant criminal legal rules, which are the basis for the implementation of criminal law.

Creation and implementation of criminal legislation are important in the criminal and legal regulation of social relations. However, the question of their role in this regulation is controversial, and the views of scientists are ambiguous. Often, the creation and implementation of rights are associated with the stages of legal influence and regulation.

S. Alekseev argues that the legal influence in all cases takes place in three main stages: 1) the general effect of legal norms, which regulates the behavior of subjects, the definition of the content of this behavior, the conditions for the emergence of rights and responsibilities, etc.; 2) the emergence of subjective rights and obligations (legal relationships), in which specific subjects become carriers of subjective rights and obligations; 3) the realization of rights and obligations, in which rights and obligations are realized in life, are embodied in the actual behavior of subjects (Alekseev, 2010, p. 153). Analysis of the position of S. Alexeyev in the context of the creation and implementation of criminal law allows to identify some defects in it. In particular, the second stage, in our opinion, should be combined with the third, since it is impossible to imagine the mechanism for the implementation of criminal law outside the criminal law relationship or in isolation from them. Relevant rights and obligations enshrined in criminal legal rules, are realized only as a result of the emergence of criminal-legal relations. Therefore, S. Alekseev interprets the concept of realization of rights and obligations too restrictively.

It is noteworthy M. Panov statement that this regulation is carried out in different ways: by recognizing in the law of criminal liability the acts of crime and establishing criminal liability for them; influence of the legally established system of norms of criminal law which entered into force, on public life, consciousness and behavior of people, and also by means of realization of criminal responsibility in the presence of the grounds stipulated by law and in the manner prescribed by law for persons who commit such acts (Panov, 2018, p. 29). The opinion of a scientist, although not reflecting all aspects of

criminal law regulation, however, confirms the concept of the relationship between mechanisms for the creation of criminal legislation and its implementation.

Interesting is the position of O. Groshev, according to which criminal legal regulation is a complex process, which has a three-tier structure: 1) the level of criminal legal regulation of social relations; 2) the level of implementation (actions) of the rules of criminal law; 3) the level of application of the rules of criminal law. In the dynamic mode, these levels can be considered as stages of criminal legal regulation (Groshev, 1997, p. 49-50). However, this position also gives rise to certain remarks. After all, if you follow logic of author, we can conclude that the implementation of criminal legislation is an independent and equal process in relation to application of criminal law. However, such a statement offset theoretical developments regarding the forms of implementation of criminal legislation, where application is one such form. At the same time, the author's assertion about the criminal and legal regulation of social relations is impressive, since we consider that this level is most closely connected with the mechanism of the creation of criminal legislation.

A. Abramova argues that the initial stage of the mechanism of legal regulation should be marked as the implementation of the legal fact provided by the rule of law. The second stage of the mechanism of legal regulation is the implementation of legal regulations. The realization of subjective rights and responsibilities proceeds within the framework of legal relations, and not beyond their borders. The emergence of rights and obligations of subjects is absorbed by the stage of implementation of the law (Abramova, 2006, p. 179). Disadvantages A. Abramova's position lies in the fact that the implementation of criminal legislation, in our opinion, is impossible without certain legal facts. The corresponding legal facts, on the contrary, should be considered within the framework of the mechanism for the implementation of criminal law.

Somewhat ambiguous is the statement of A. Abramova that the process of lawmaking is in the field of legal regulation, but not covered by category «mechanism of legal regulation» (Abramova, 2006, p. 179). Interpreting this position in the criminal law should agree that the creation of criminal law is in the field of criminal law. However, it is obvious that illogical is the fact that creation of criminal legislation is not covered by mechanism of criminal legal regulation.

The legal basis for legal regulation on the conviction of S. Alekseev is the legal norms – that from which the legal effect «everything begins» (Alekseev, 2010, p. 155). Therefore, criminal law is

the basis of criminal legal regulation. Consequently, the creation of criminal legislation is directly related to criminal law regulation. As S. Alekseev rightly observes, legal regulation has its own, so to speak, «prehistory». This is the formation of the law, on which the quality of the normative basis of legal regulation, its power and effectiveness (Alekseev, 2010, p. 155).

One of the most branched-out conceptual views at the stage of criminal law regulation was expressed by P. Berzin. According to the scientist, the following stages are recognized as obligatory stages of criminal legal regulation:

1) the formation (or creation) of criminal legal norms-permissions and norms-prohibitions. At this stage, criminal law is created as a «component» of the criminal law, as well as the subjective rights and legal obligations of the participants in criminal and legal relations are established;

2) «objectification» of criminal legal relations, it is associated with the onset of specific life circumstances, which are stipulated in the already established norms-permissions and norms-prohibitions as a «factor», which predetermines the existence (occurrence or change) of criminal law relations. The specified circumstances of life are called legal facts and «engage», they result in special security criminal relations;

3) the implementation of criminal legal norms-permissions and norms-prohibitions is associated with the implementation of the existing criminal-legal relations (that is, those criminal-legal relations that have already arisen or changed) the legal obligation to refrain from violating the norms-prohibitions (to adhere to such prohibitions);

4) application of criminal legal norms-permissions law and norms-prohibitions. Since the implementation of the rules of criminal law is impossible without the involvement of law enforcement agencies authorized by the state, the stage of application of criminal law should be recognized as mandatory for criminal law regulation, and the relevant acts of the application of the rules of criminal law as a phenomenon of legal reality – the basic, relatively independent element of the mechanism of criminal-legal regulation (Berzin, 2018, p. 50-52).

We follow a conceptually different view at the stage of criminal an legal regulation. In this regard, in our opinion, «objectification» of criminal and legal relations, as well as the application of criminal law is an integral part of the implementation of criminal legislation, and not independent stages.

Thus, the creation and implementation of criminal legislation should be considered as separate, though interrelated, but independent

stages or levels of criminal and legal regulation. Therefore, it can be argued that the initial stage of the mechanism of criminal and legal regulation of social relations is the creation of criminal legislation, and, ultimately, its implementation.

It is correct by P. Berzin that the content of the stages of criminal and legal regulation depends on how the process of formation, objectification, implementation and application of criminal law influences the regulation of the behavior of participants in criminal law relations, as well as the significance in this process of the means and methods of criminal legal regulation (Berzin, 2018, p. 50).

It is also important that mechanism of creation and implementation of criminal legislation is an integral part of not only criminal law regulation, but also other criminal categories, which only increases its scientific and practical value.

Creation and implementation of criminal legislation can be attributed to the forms of implementation of criminal law policy. M. Lopashenko offers to forms of realization of criminal and legal policy include law-making and law-enforcement activities (Lopashenko, 2004, p. 317). Yu. Permyakov highlights the following forms of implementation of criminal policy as law-making, law enforcement activities, legal education, legal propaganda (Permyakov, 2003, p. 9-10). Instead I. Zvecharovsky emphasizes that there are three main forms of the implementation of criminal policy: lawmaking, the application of law, influence on legal consciousness and legal culture (Zvecharovskii, 2001, p. 76).

If we proceed from the statement of A. Abramova that the mechanism of law enforcement covers its content of such legal categories as «mechanism of legal influence», «mechanism of legal regulation», «mechanism of law-making» (Abramova, 2006, p. 178), it can be concluded that the mechanism for the creation of criminal legislation is not only in the mechanism of criminal law regulation, but also in the mechanism of the criminal legislation. V. Lenchik defined the following stages (stages) of the functioning of the mechanism of the law (the mechanism of law-making, the mechanism of law-making and the mechanism of law-enforcement) (Lenchik, 2002, p. 162).

O. Naden notes that criminal legal regulation is carried out on two levels: the normative (legislative, law-making) and individual (law-enforcement), that is, includes both law-making and law enforcement (Naden, 2012, p. 243). In fact, what other scientists call the stages O. Naden interprets as levels. In general, the idea is interesting, but in our opinion,

needs some refinement. For law enforcement does not exhaust all forms of the implementation of criminal law. In view of this it is more logical to talk about the right implementation or implementation of criminal law.

In the dissertation of I. Vishnevetska the wide understanding of criminal legal practice as a practical legal activity on the publication, interpretation, realization of criminal legal requirements, which is inextricably linked with accumulated criminal legal experience, is substantiated. Thus, the concept of criminal law practice is not limited to questions of law enforcement, in particular, judicial practice in criminal cases, but covers the whole spectrum of practical legal activity in criminal law-making, interpretation (interpretation) and implementation of criminal law, accumulation, accumulation (selection) in the process of such a certain social and legal experience. Such a broad approach to defining the concept of criminal legal practice can provide an association within the same category of processes and criminal law-making, and right-realization (Vishnevetskaia, 2008, p. 182).

Thus, the creation and implementation of criminal law should be recognized as certain components of not only criminal legal regulation, but also the forms of implementation of criminal legal policy, elements of mechanism of criminal law, components of criminal and legal practice, etc.

Scientific novelty

In accordance with the goal, based on the study of the conceptual foundations of the mechanism for the creation of criminal legislation and its implementation, the content of criminal and legal regulation, its subject, rules of regulation, stages and forms of implementation, as well as the relationship with the mechanism for the creation and implementation of criminal legislation are disclosed. The main forms of the implementation of criminal law is the observance, execution, use and application of criminal law. Although in the narrow sense, criminal and legal law regulation can be reduced to the implementation of criminal law in these forms, however, it generally covers the mechanism for the creation and implementation of criminal legislation. Rules of regulation, which are the basis of the implementation of criminal law, are enshrined in the relevant criminal law. It is argued that the creation of criminal legislation is the initial stage of the mechanism of criminal and legal regulation of social relations, and its realization as the final. In addition, it is proved that the mechanism for the creation and implementation of criminal law functions within the framework of criminal and legal regulation of social relations.

Conclusions

That criminal legal regulation is a process that covers both the creation of criminal legislation and its implementation. In the narrow sense criminal legal regulation can be reduced to the implementation of criminal legislation in forms of observance, execution, use and application. Its subject, rules of regulation, stages and forms of realization have been defined. That the subject of criminal legal regulation form four groups of social relations that arise in connection with: omission from committing of socially dangerous acts stipulated by Special part of Criminal Code of Ukraine (within the limits of positive criminal responsibility); committing crimes; causing harm in the circumstances excluding the criminal character of the act; commission of socially dangerous acts stipulated by Special Part of Criminal Code of Ukraine which are not recognized as crimes. Creation and implementation of criminal

legislation are components of not only of criminal legal regulation, but also forms of implementation of criminal legal policy, elements of the mechanism of criminal law, components of criminal legal practice, etc. The creation and implementation of criminal legislation should be regarded as separate, albeit interrelated, but independent stages or levels of criminal legal regulation. The initial stage of the mechanism of criminal legal regulation of social relations is the creation of criminal legislation, and the final one – its implementation. The criminal legislation is created specifically for the settlement of social relations that arise in connection with the commission of a crime or other socially dangerous act stipulated by Criminal Code of Ukraine. The rules for regulating these social relations are enshrined in the relevant criminal legal norms which are the basis for the implementation of criminal legislation.

REFERENCES

- Abramova, A.A. (2006). Effektivnost mekhanizma pravovogo regulirovaniia [The effectiveness of the legal regulation mechanism]. *Candidate's thesis*. Krasnoïarsk [in Russian].
- Alekseev, S.S. (2010). *Sobranie sochinenii [Collected works]*. (Vols. 1-10). Moscow: Statut [in Russian].
- Anthony, I.O. (1994). *Regulation Legal Form and Economic Theory*. Hart Publishing. doi: 10.5040/9781472559647.ch-005.
- Babanina, V. (2018). Definition of the Criminal Legislation and its Correlation with Criminal Law. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 4(109), 133-145. doi: <https://doi.org/10.33270/011810904>.
- Babanina, V. (2018). Significance of Some Legal Principles at the Stage of Creation of Criminal Legislation. *Yuridichnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of National Academy of Internal Affairs*, 2(16), 163-171. doi: <https://doi.org/10.33270/04181602>.
- Babanina, V. (2019). Structure of Mechanism of Implementation of Criminal Legislation. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2(111), 81-86. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.81>.
- Baulin, Ju.V. (2018). Kryminalno-pravove rehuliuвання: osnovni problemy [Criminal law relations: main problems]. *Kryminalno-pravove rehuliuвання ta zabezpechennia yoho efektyvnosti, Criminal recovery and security of its effectiveness: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (pp. 23-28). Kharkiv [in Ukrainian].
- Belonosov, V.O. (2018). Pravovye problemy ugovno-protsessualnogo zakonotvorchestva na sovremennom etape [Legal problems of criminal procedure legislation at the modern stage]. *Pravovye problemy ukrepleniia rossiiskoi gosudarstvennosti, Legal problems of strengthening Russian statehood*, 79, 27-34. doi: 10.17223/9785946217637/3 [in Russian].
- Berzin, P.S. (2018). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. Consolation part]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
- Beshukova, Z.M. (2016). K voprosu o poniatii mekhanizma ugovno-pravovogo protivodeistviia ekstremistskoi deiatelnosti [To a question of the concept of the mechanism of criminal law counteracting extremist activity]. *Natsionalnaia bezopasnost, National security*. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0668.2018.6.28118> [in Russian].
- Chirkov, A.P. (2009). Normativno-pravovoe predpisanie: obshcheteoreticheskii i ugovno-pravovoi aspekty [Legal regulations: general theoretical and criminal law aspects]. *Vestnik Rossiiskogo gosudarstvennogo universiteta im. I. Kanta, Bulletin of the Russian State University I. Kant*, 33-37. doi: <https://doi.org/10.5922/2223-2095-2009-9-4> [in Russian].
- Danilenko, D.V. (2009). Poniatie akta sudebnoi vlasti [The concept of an act of judicial authority]. *Pravo i politika, Right and politics*, 11. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2015.1.10656> [in Russian].
- Freudenthal, K. (1960). Legal Regulation. *Social Work*, 5(2), 125-126. doi: <https://doi.org/10.1093/sw/5.2.125-a>.
- Genrikh, N.V. (2011). Predmet i metod ugovno-pravovogo regulirovaniia [The subject and method of criminal law regulation]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Riazan [in Russian].
- Ghutorova, N.O. (2018). Rehuliuвання kryminalno-pravovykh vidnosyn: poniattia, meta, sposoby ta ikh efektyvnist [The Revolution of Criminal Laws: Ponyathy, Endings, Methods, and Any Consequences]. *Kryminalno-pravove rehuliuвання ta zabezpechennia yoho efektyvnosti, Criminal recovery and security of its effectiveness: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (pp. 106-110). Kharkiv [in Ukrainian].

- Grin, I.Yu. (2018). Legal regulation and ranges of international legal aid in criminal matters. *Juridical sciences and education*, 57. doi: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2018.57.43-59.
- Groshev, A.V. (1997). Funktsii pravosoznaniia v mekhanizme ugovovno-pravovogo regulirovaniia [The functions of legal awareness in the mechanism of criminal law regulation]. *Doctor's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].
- Lenchik, V.A. (2002). Mekhanizmy deistviia prava [Law mechanisms]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Lon, S.L. (2018). Ugolovno-protseessualnaia nauka: osobennosti ponimaniia pravovogo regulirovaniia v odnoimennoi prikladnoi nauke i otraslevom prave [Criminal procedure science: peculiarities of understanding legal regulation in the applied science and sectoral law of the same name]. *Pravovye problemy ukrepleniia rossiiskoi gosudarstvennosti, Legal issues of strengthening russian statehood*, 79, 87-93. doi: 10.17223/9785946217637/11 [in Russian].
- Lopashenko, N.A. (2004). *Osnovy ugolovno-pravovogo vozdeistviia: ugolovnoe pravo, ugolovnyi zakon, ugolovno-pravovaia politika [Basics of criminal law influence: criminal law, criminal law, criminal law policy]*. SPb.: Iurid. tsentr Press [in Russian].
- Mytrofanov, I.I. (2016). Shcho zh rehuliuetsia kryminalnym pravom? [What is the regulation of criminal rights?]. *Nashe pravo, Our right*, 1, 92-98 [in Ukrainian].
- Naden, O.V. (2012). *Teoretychni osnovy kryminalno-pravovoho rehuliuvaniia v Ukraini [Theoretical foundations of the criminal law of renunciation in Ukraine]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Naumov, A.V. (1996). *Rossiiskoe ugolovnoe pravo. Obshchaia chast [Russian criminal law. A common part]*. Moscow: BEK [in Russian].
- Panko, K.K. (2014). Pravila i priemy rossiiskogo ugolovnogogo zakonotvorchestva [Rules and Techniques of Russian Criminal Lawmaking]. *Russkii zakon, Lex Russica*, 3, 294-304. doi: <https://doi.org/10.7256/1729-5920.2014.3.9702> [in Russian].
- Panov, M.I. (2018). Pryntsyp verkhovenstva prava ta yoho realizatsiia u kryminalno-pravovomu rehuliuvani [The principle of the rule of law and its implementation and criminal law]. *Kryminalno-pravove rehuliuvaniia ta zabezpechennia yoho efektyvnosti, Criminal recovery and security of its effectiveness: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (pp. 28-34). Kharkiv [in Ukrainian].
- Permiakov, E. (2003). *Vvedenie v osnovy ugolovnoi politiki [Introduction to the basics of criminal policy]*. Samara: Samar. un-t [in Russian].
- Petrova, G.O. (2003). Ugolovno-pravovoe regulirovanie i ego sredstva: norma i pravootnoshenie [Criminal law regulation and its means: norm and legal relationship]. *Doctor's thesis*. N. Novgorod [in Russian].
- Smirnov, V.G. (2014). *Funktsii sovetskogo ugolovnogogo prava [Functions of Soviet Criminal Law]*. Leningrad: Izd-vo Leningr. gos. un-ta [in Russian].
- Summers, S., Schwarzenegger, C., Ege, G., & Young, F. (2014). *The Emergence of EU Criminal Law Cybercrime and the Regulation of the Information Society*. Hart. doi: 10.5040/9781474201872.ch-005.
- Tarusina, N.N. (2014). Rossiiskoe semeinoe zakonodatelstvo: osnovnye tendentsii razvitiia [Russian family legislation: main trends of development]. *Russkii zakon, Lex Russica*, 3, 314-323. doi: 10.7256/1729-5920.2014.3.9683 [in Russian].
- Trofimov, V.V. (2013). Rossiiskoe konstitutsionnoe zakonodatelstvo i ego konstituiruiushchaia rol v voprose sozdaniia i privedeniia v deistvie pravoobrazovatel'nogo mekhanizma gosudarstva [Russian constitutional legislation and its constitutive role in the issue of creating and actuating the law-forming mechanism of the state]. *Pravo i politika, Right and politics*, 13(168), 1770-1778. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2013.13.9872> [in Russian].
- Truntcevsii, Iu.V. (2015). Klassifikatsiia mer ugolovno-pravovogo vozdeistviia [Classification of criminal law measures]. *Finansovoe pravo i upravlenie, Financial Law and Management*, 2, 137-144. doi: 10.7256/2310-0508.2015.2.15682 [in Russian].
- Navrotskyi, V.O. (Eds.). (2013). *Ukrainske kryminalne pravo. Zaghalna chastyna [Ukrainian criminal law. The common part]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Vishnevetskaia, I.N. (2008). Praktika i ee rol v mekhanizme ugolovno-pravovogo regulirovaniia [Practice and its role in the mechanism of criminal law regulation]. *Candidate's thesis*. Saratov [in Russian].
- Vozniuk, A.A. (2016). Kontseptualni zasady zapobihanniia suspilno nebezpechnym dianniam [Current Principles for Preventing Common Dangerous Diances]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(99), 156-165 [in Ukrainian].
- Zvecharovskii, I.E. (2001). *Sovremennoe ugolovnoe pravo Rossii: poniatie, printsipy, politika [Modern criminal law of Russia: concept, principles, policy]*. SPb.: Iurid. tsentr Press [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2019

Бабаніна В. В. – кандидат юридичних наук, доцент, докторант наукової лабораторії з проблем розслідування злочинів навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/ORCID/0000-0003-4173-488X>

Концептуальні засади механізму створення кримінального законодавства та його реалізації

У зв'язку з браком у теорії кримінального права ґрунтовних розробок щодо механізму створення та реалізації кримінального законодавства, а також з огляду на співвідношення цієї категорії з кримінально-правовим регулюванням і кримінально-правовими відносинами, **метою** статті є дослідження концептуальних засад механізму створення кримінального законодавства та його реалізації. Відповідно до специфіки теми, мети й окреслених завдань у дослідженні використано різні загальнонаукові, спеціально-наукові та філософські **методи**, що забезпечили об'єктивне вивчення предмета й формування ґрунтовних висновків. Серед них, зокрема, системний, який було використано під час аналізу механізму створення кримінального законодавства та його реалізації як цілісного явища, що має певні складові; догматичний – застосовано з метою виявлення недоліків і вивчення можливостей удосконалення структури механізму створення кримінального законодавства та його реалізації; логіко-семантичний – сприяв поглибленому вивченню категоріально-понятійного апарату щодо структури механізму розроблення кримінального законодавства та його реалізації. Для формування нових підходів до визначення структури механізму створення кримінального законодавства та його реалізації застосовано метод узагальнення. **Наукова новизна.** У статті досліджено концептуальні засади механізму створення кримінального законодавства та його реалізації. Обґрунтовано, що кримінально-правове регулювання є процесом, що охоплює як створення кримінального законодавства, так і його реалізацію. Доведено, що у вузькому значенні кримінально-правове регулювання можна звести до реалізації кримінального законодавства у формі дотримання, виконання, використання та застосування кримінально-правових норм. Визначено його предмет, правила регулювання, стадії та форми реалізації. **Висновки.** Аргументовано, що предмет кримінально-правового регулювання утворюють чотири групи суспільних відносин, які виникають у зв'язку з: 1) утриманням особи від учинення суспільно небезпечних діянь, передбачених Особливою частиною КК України (у межах позитивної кримінальної відповідальності); 2) учиненням злочинів; 3) заподіянням шкоди в обставинах, що виключають злочинність діяння; 4) учиненням особою суспільно небезпечних діянь, передбачених Особливою частиною КК України, які не визнають злочинами. Встановлено, що кримінальне законодавство розробляють саме для врегулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України. Правила регулювання цих суспільних відносин закріплено у відповідних кримінально-правових нормах, які є основою реалізації кримінального законодавства. Крім того, доведено, що створення та реалізацію кримінального законодавства слід розглядати як взаємопов'язані, однак самостійні стадії чи етапи кримінально-правового регулювання. Початковою стадією механізму кримінально-правового регулювання суспільних відносин є розроблення кримінального законодавства, а кінцевою – його реалізація. Розроблення та реалізація кримінального законодавства є не лише певними компонентами кримінально-правового регулювання, а й формами реалізації кримінально-правової політики, елементами механізму дії кримінального права, складовими кримінально-правової практики тощо.

Ключові слова: кримінальне законодавство; реалізація; механізм; кримінальна відповідальність; кримінально-правове регулювання; кримінально-правові відносини; кримінально-правова норма.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 343.123.12:343.985

Никифорчук Д. Й. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9041-6197>;

Чемерис Д. Д. – ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6140-4506>

Актуальні проблеми розшуку безвісти зниклих водіїв автотранспортних засобів

Мета статті – дослідити особливості розшуку безвісти зниклих водіїв автотранспортних засобів, що здійснюють міжміські та міжнародні вантажні перевезення. Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**: висвітлити стан забезпечення безпеки на дорогах міжміського сполучення в Україні; окреслити проблеми, що виникають у разі отримання заяви (повідомлення) про безвісне зникнення водія та під час проведення першочергових розшукових заходів; з'ясувати фактори, через які може бути втрачено зв'язок з водієм вантажного транспорту впродовж прямування машини міжміським або міжнародним маршрутом; дослідити особливості взаємодії органів Національної поліції України під час проведення першочергових розшукових заходів; схарактеризувати ситуації, пов'язані з учиненням злочину щодо водія; проаналізувати можливості Національного центрального бюро Інтерполу; запропонувати шляхи оптимізації роботи в цьому напрямі; навести приклади з практичної діяльності, пов'язані з розшуком осіб. У цій публікації розглянуто стан розвитку транспортної інфраструктури на дорогах міжміського сполучення в Україні та його вплив на забезпечення безпеки водіїв. Окреслено проблеми, що постають під час прийняття заяви (повідомлення) про встановлення місцеперебування водія, який здійснює міжміські (міжнародні) перевезення, й особливості проведення першочергових розшукових заходів. Увагу акцентовано на тому, що розшук осіб окресленої категорії необхідно здійснювати одночасно у двох напрямках: розшук водія та розшук транспортного засобу. Розглянуто ситуацію, коли декілька осіб, підозрюваних у вчиненні злочину щодо безвісти зниклого, доставлені до відділення поліції. Запропоновано шляхи оптимізації діяльності з розшуку безвісти зниклих водіїв, зокрема залучення можливостей Інтерполу. **Методологічну основу** статті становить діалектичний підхід до аналізу ситуацій щодо отримання заяви (повідомлення) про безвісне зникнення водія. У роботі використано методи формальної логіки: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, а також статистичний, системно-структурний методи й метод прогнозування. **Наукова новизна** публікацій полягає в тому, що вперше за останні роки в Україні, визначено актуальні проблеми розшуку безвісти зниклих водіїв, що здійснюють міжміські (міжнародні) перевезення. **Висновки** містять пропозиції щодо оптимізації діяльності в окресленому напрямі: вдосконалення законодавства, обладнання автомобільних доріг камерами відеоспостереження, місцями для відпочинку, посилення боротьби з проституцією на дорогах.

Ключові слова: особа, що зникла безвісти; водій; автотранспорт; міжміські (міжнародні) перевезення; розшук; Інтерпол.

Вступ

Розшук безвісти зниклих водіїв, які здійснюють міжміські та міжнародні вантажні перевезення (далі – водії), належить до повноважень Національної поліції України ("Zakon Ukrainy", 2015). Останніми роками сформувалася тенденція до зростання обсягу вантажних перевезень автомобільним транспортом, водночас, українське автодорожнє господарство не відповідає європейським стандартам, насамперед це пов'язано з незадовільним рівнем розвитку транспортної інфраструктури (Tesliuk, & Tkachenko, 2017). Крім цього, значні ділянки доріг міжміського сполучення лишаються поза увагою правоохоронних і контролюючих органів, які забезпечують безпеку на транспорті ("Zakon Ukrainy", 1994). Це негативно позначається на оперативній обстановці й створює передумови для безвісного

зникнення водіїв-далекобійників. Водночас у державах, що межують з Україною, безпеці на автошляхах останніми роками приділяють дедалі більше уваги (Yushkov, V.S., Yushkov, B.S., & Burgonutdinov, 2014, p. 168).

Зазначену проблематику досліджували такі вчені: В. П. Бахін, В. Д. Берназ, М. М. Бурлаков, А. Ф. Волобуєв, І. А. Воробйов, І. Г. Гречанін, Г. О. Душейко, О. Н. Карпов, В. В. Князев, Д. О. Компанієць, Д. В. Лоренц, Е. Д. Молдалієв, Д. Й. Никифорчук, К. О. Чаплинський, М. П. Яблоков.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – дослідити особливості розшуку безвісти зниклих водіїв автотранспортних засобів, що здійснюють міжміські та міжнародні вантажні перевезення. Відповідно до поставленої

мети визначено такі завдання: висвітлити стан забезпечення безпеки на дорогах міжміського сполучення в Україні; окреслити проблеми, що виникають у разі отримання заяви (повідомлення) про безвісне зникнення водія та під час проведення першочергових розшукових заходів; з'ясувати фактори, через які може бути втрачено зв'язок з водієм вантажного транспорту впродовж прямування машини міжміським або міжнародним маршрутом; дослідити особливості взаємодії органів Національної поліції України під час проведення першочергових розшукових заходів; схарактеризувати ситуації, пов'язані з учиненням злочину щодо водія; проаналізувати можливості Національного центрального бюро Інтерполу; запропонувати шляхи оптимізації роботи в цьому напрямі; навести приклади з практичної діяльності, пов'язані з розшуком осіб.

Виклад основного матеріалу

Безвісне зникнення осіб аналізованої категорії трапляється зрідка. Окремої статистики стосовно розшуку безвісно зниклих водіїв в Україні немає. Однак у процесі обміну досвідом з оперативними працівниками низки підрозділів Національної поліції України було з'ясовано, що такі випадки найчастіше трапляються в районах, де великі підприємства випускають продукцію на експорт і мають власні й орендовані автотранспортні станції. Окреслені ситуації безвісного зникнення потребують дослідження у зв'язку з виникненням низки проблем під час здійснення розшуку.

На момент отримання заяви (повідомлення) про безвісне зникнення водія вантажного автомобіля, що відповідає за перевезення на значні відстані, невідомими залишаються місцезнаходження як водія, так і транспортного засобу.

У більшості європейських країн, зокрема і в Україні, з економічних і технічних міркувань використовують сідлові тягачі (Gorev, 2008, р. 23-27). Водії таких автомобілів найчастіше стають потерпілими у справах цієї категорії. Фірма-замовник, наприклад, орендує напівпричіп у фірми-перевізника, проте тягач може належати третій особі, а водій мешкає в іншій області. У разі втрати з водієм зв'язку, його родичі звертаються в найближчий орган поліції. Якщо вантаж в обумовлений строк не прибув, фірма-замовник звертається до поліції за місцем розташування центрального офісу та повідомляє про це фірму-перевізника, працівники якої теж, не маючи зв'язку з водієм, повідомляють орган Національної поліції України. Час спливає, а цей фактор

відіграє вирішальну роль у справах аналізованої категорії – від нього залежить швидкість реагування екіпажів патрульної поліції, які першими прибувають на місце події, та слідчо-оперативних груп, а також взаємне інформування органів Національної поліції України. Важливим є уміння операторів служби «102» й оперативних чергових швидко та правильно зорієнтуватися в ситуації, визначити, хто заявник, де місце події, організувати якісний збір первинного матеріалу, дотримуючись вимог інструкції, що регламентує порядок реагування на заяви та повідомлення ("Nakaz MVS Ukrainy", 2018), та інструкції щодо організації взаємодії між підрозділами ("Nakaz MVS Ukrainy", 2017).

Дослідник Д. В. Лоренц обстоює думку, що на такі ситуації впливають різноманітні фактори, з-поміж яких доцільніше розглядати соціально-економічні, соціально-психологічні й організаційно-управлінські (Lorenc, 2017, р. 338). З огляду на те, що за матеріалами про факти безвісного зникнення водіїв-далекобійників здебільшого особу розшукують протягом доби, тобто до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань, автори вважають за доцільне акцентувати увагу співробітників поліції, які задіяні в розшуку безвісти зниклих водіїв, на чинниках, через які з ними може бути втрачено зв'язок, а саме:

- відсутність зони покриття операторів мобільного зв'язку між містами та/або технічні несправності засобів зв'язку;
- відсутність обладнаних місць відпочинку й технічного обслуговування;
- прямування за маршрутом у нічний час одного водія без напарника;
- вимушена зупинка з технічних причин;
- дорожньо-транспортна пригода;
- уживання спиртних напоїв;
- використання послуг повій, які «працюють» на трасах поблизу великих міст;
- очікування в пункті пропуску через державний кордон;
- учинення злочину щодо водія.

Цей перелік не є вичерпним. На нашу думку, забезпеченню безпеки водіїв, попередженню безвісного їх зникнення й розкриттю злочинів на автошляхах сприятиме розвиток транспортної інфраструктури, зокрема встановлення камер зовнішнього відеоспостереження. На переконання Е. Д. Молдалієва, контроль доцільно здійснювати на ділянках доріг поза населеними пунктами, на під'їздах до великих міст, адміністративних центрів, вантажно- і пасажироутворювальних комплексів, у зонах перетину і прилеглих до них, а також на

ділянках з особливими умовами руху (Moldaliev, 2016, p. 116).

Увагу органів Національної поліції України слід акцентувати на випадках, коли водій став жертвою злочину. Окресленим ситуаціям притаманні такі ознаки:

– відсутність у родичів можливості встановити телефонний зв'язок з водієм в обумовлений час;

– відсутність у представників фірми за місцем роботи можливості зв'язатися з водієм;

– постачальник (власник транспортного засобу) не може встановити контакти з організацією-замовником (у випадку введення в оману постачальника послуг перевезення шляхом злочинних дій задля доставляння вантажу в хибний пункт призначення);

– наявність у водія значної суми готівки після оплати за товар;

– виявлення покинутого транспортного засобу, на якому переміщався розшукуваний, передусім – з ознаками викрадення вантажу, слідами крові тощо;

– отримання повідомлення безпосередньо від водія або телефоном від сторонніх осіб.

На нашу думку, для оптимізації розшуку Національній поліції необхідно організовувати заходи одночасно у двох напрямках:

1) розшук водія. Виконання передбачених нормативно-правовими актами першочергових заходів і проведення слідчих (розшукових) дій за безвісного зникнення. Слід акцентувати увагу на відпрацюванні зв'язків за місцем роботи розшукуваного та встановленні місцезнаходження мобільного термінала (ч. 1 ст. 268 КПК України). Також важливо отримати інформацію від родичів водія про його антропометричні й інші дані, необхідні для того, щоб поставити на централізований облік, оголосити в міжнародний розшук. Це забезпечить усебічне інформування, швидкість реагування, якість наповнення бази даних, полегшить слідчому процес допиту. Орієнтовний перелік цих питань сформульовано в табл. 1 (Nykyforchuk, & Chemerys, 2017, p. 40):

Таблиця 1

Орієнтовний перелік питань, які необхідно з'ясувати в разі безвісного зникнення водія

Питання, що необхідно з'ясувати	Фактичні дані	Примітки
Обставини зникнення та паспортні дані безвісно зниклої особи	Де, коли, хто безвісти зник, за яких обставин, ПІБ, адреса мешкання, серія та номер паспорта, ким і коли виданий, засоби зв'язку, номери банківських карток, якими соціальними мережами користувалася особа	Копії документів, що посвідчують особу, фотографії належної якості, документи на телефон
Дані на транспортний засіб і напівпричіп	Копії документів (за наявності), встановлення ідентифікаційних ознак транспортного засобу, об'єм палива в баку тощо	Якісні фотознімки транспортного засобу
Додаткові відомості	Особливості поведінки, наявність судимостей, автотранспорту, зброї, умови мешкання, уподобання та захоплення, дані родичів в інших населених пунктах і за кордоном. Наявність близьких стосунків. Місця навчання, роботи. Контакти колег. Засоби зв'язку. Напрями можливого прямування безвісно зниклої особи	
Можливість зникнення за кримінальних обставин	Що говорила особа перед зникненням, чи були конфліктні ситуації, є вороги, чи не надходили на адресу погрози, підозрілі дзвінки тощо. Наявність значних сум грошей або інших цінностей, боргів	
Антропологічні дані (згідно з впізнавальною картою)	Вік (на вигляд), статура, зріст, розміри головного убору та взуття, татування, сліди операцій, ампутації, вади розвитку, протези, стан зубів, форма обличчя, опис волосся, носа, губ, підборіддя, очей, особливості мовлення, голос, хронічні захворювання, група крові. Окремо зазначити, у що був одягнений, які мав змінні речі	З'ясувати, у яких медичних закладах лікувалася зникла особа, для вилучення карти зубів і медичної карти

Зазначений перелік не є вичерпним і може бути доповнений відповідно до обставин безвісного зникнення особи;

2) розшук транспортного засобу. Комплекс першочергових заходів і подальші слідчі (розшукові) дії здійснюють аналогічно як за незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), проте слід акцентувати на відпрацюванні версії «злочин учинено злочинною групою, яка спеціалізується на грабежах і розбійних нападах». Проведення слідчих дій щодо членів злочинної групи (передусім «відпрацювання» лідера чи організатора злочину) вирізняється значними труднощами для слідчих у справах зазначеної категорії та потребує залучення додаткових сил поліції (Tsybenko, 2018, p. 209).

Таке протистояння загострюється, коли декількох осіб, причетних до безвісного зникнення водія, доставляють до поліції. З метою маскування вбивства під безвісне зникнення причетні особи мають достатньо часу для знищення або приховування слідів злочину (закопання або замурування трупа, вивіз автомобіля у віддалені місця, знищення слідів крові тощо). Тому на допиті злочинці зазвичай поведуться спокійно й упевнено, заздалегідь підготувавши відповіді на можливі запитання.

Тактика відпрацювання зазначених осіб у такій ситуації відрізняється з огляду на рівень обізнаності працівників оперативного підрозділу щодо характеристики цих осіб, їх кількості, ролі кожного й обставин учинення злочину, але обов'язково необхідно:

- максимально зібрати дані на доставлених осіб;
- швидко відокремити помилково доставлених осіб від основних фігурантів;
- унеможливити спілкування доставлених між собою та із зовнішнім середовищем за межами відділення поліції;
- заборонити отримувати будь-які речі;
- виключити можливість користуватися будь-якими засобами зв'язку.

Таке «відпрацювання» обмежено встановленим законом граничним строком перебування осіб у відділенні поліції.

Слід зауважити, що для таких ситуацій притаманне протистояння сторін, тому важливим є вміння оперативних працівників спрогнозувати можливі варіанти поведінки доставлених осіб, тому що злочинці вибудовують власну лінію поведінки відповідно до наявних умов. Під час отримання оперативної інформації правоохоронці повинні спочатку приділити увагу тим особам, які легше йдуть на контакт і яких можна схилити давати показання, тобто психічно слабшим (це переважно жінки, раніше не судимі, особи, що страждають на алкоголізм, наркомані та ін.). Бажано створити в таких осіб враження, що їхній співучасник уже дав зізнавальні показання, причому не на «користь» іншого. Показання особи, яка перша почала сприяти слідству, використовують, щоб спонукати іншу дати правдиві свідчення.

Допомогти в дослідженні таких ситуацій може застосування математичних моделей, завдяки яким формалізовано можна спрогнозувати поведінку доставлених осіб. Математичну теорію конфліктів вивчають за допомогою теорії ігор (Goraiinov, 2002, p. 52). У цій теорії є приклад «дилема бандита» (на думку авторів статті, доцільно застосувати зазначену математичну модель під час «відпрацювання» осіб щодо розшуку безвісти зниклого). Зазначена модель ґрунтується на тому, що в більшості країн світу для групи людей, які вчинили злочин у змові, передбачено триваліший термін ув'язнення, ніж для злочинця, що учинив злочин одноосібно. Можна змодельювати умови так званої гри відповідно до українського законодавства й визначити мету – встановити місцеперебування безвісно зниклої особи. Слід зауважити, що йдеться про вбивство, за яке в чинному КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 10 до 15 років, а так званими гравцями є особи, причетні до злочину.

У математичній теорії ігор варіанти поведінки та її наслідки зображують у вигляді таблиці. За основу можна взяти таблицю 2 й інтерпретувати її згідно з українським законодавством.

Таблиця 2

Варіанти поведінки затриманого та відповідальність згідно з нормами українського законодавства

Особа, причетна до безвісного зникнення	Варіанти поведінки	Можливий термін ув'язнення	Інші варіанти в межах закону
Затриманий 1	Зізнається, активно допомагає слідству	Мінімальний строк або призначення покарання нижче від найнижчої межі, згідно зі ст. 69 КК України	Можливість бути свідком
Затриманий 1	Не зізнається	Максимальний термін ув'язнення	Обтяжливі обставини
Затриманий 2	Зізнається, активно допомагає слідству	Мінімальний строк або призначення покарання нижче від найнижчої межі, згідно зі ст. 69 КК України	Можливість бути свідком
Затриманий 2	Не зізнається	Максимальний термін ув'язнення	Обтяжливі обставини

Викладену вище інформацію підтверджують матеріали дослідження: якщо особа зізнається, то може отримати мінімальний строк ув'язнення, якщо ні – призначають максимальний строк (Nykyforchuk, & Chemerys, 2018, p. 78-80).

Слід акцентувати увагу й на можливості оголосити автомобіль у міжнародний розшук і використовувати бази даних Інтерполу, які містять такі відомості:

- про власника транспортного засобу, зареєстрованого за кордоном;
- про дату й місце постановки на облік транспортного засобу чи зняття з обліку;
- про ідентифікаційні ознаки іноземного автомобіля та його номерні знаки;
- ідентифікаційні ознаки реєстраційних документів транспортного засобу.

Через Інтерпол можна здійснити обмін інформацією стосовно порядку повернення викраденого транспортного засобу законному власнику (Cherniavskiy et al., 2011, p. 44). У цьому контексті слід зазначати, що проблеми міжнародної транспортної безпеки стають дедалі актуальнішими, оскільки в епоху глобалізації незаконне заволодіння транспортними засобами є експортно орієнтованим, «рухомою валютою», зокрема для фінансування тероризму і транснаціональних організованих злочинних угруповань (Lantsman, 2013, p. 158). Передусім це стосується водіїв, що здійснюють міжнародні вантажні перевезення, коли перевозять цінний вантаж.

Розглянемо приклади з практичної діяльності в цьому напрямі авторів статті. Зокрема, 2015 року до відділення поліції надійшло повідомлення про безвісне зникнення водія із сідловим тягачем, який здійснював перевезення сировини (патоки) з крохмальнопаточного комбінату в Дніпропетровській області до Республіки Білорусі. Водія і машину знайшли впродовж доби через місцевий пункт митниці, де було отримано номери мобільних терміналів усіх водіїв, які перевозять патоку цим маршрутом (близько 50 номерів телефонів). Під час телефонної розмови з кожним водієм було встановлено, що розшукувана машина стоїть поблизу автозаправочної станції на території сусідньої області. Після виїзду на місце в процесі відпрацювання інформації встановлено місцезнаходження транспортного засобу та водія, який у нетверезому стані мав інтимний зв'язок з місцевою повією та щодо якого було вчинено шахрайство.

2016 року правоохоронці розшукали іншого водія, який перевозив бензин на тягачі з автоцистерною. Зловмисники, використовуючи фіктивний сайт, домовилися з постачальником про доставку бензину із заводу, розташованого на

Луганщині, до Івано-Франківської області. Коли автоцистерна прямувала транзитом через інший регіон, зловмисники обманним шляхом змусили представників фірми-постачальника змінити кінцевий пункт призначення. Машина прибула на проміжну нафтопереливну станцію, а водія під загрозою застосування фізичного насильства змусили відкрити крани й спорожнити цистерну в підготовлені ємності. У водія забрали мобільний телефон, вивезли на значну відстань і покинули за межами населеного пункту. Потерпілий упродовж тривалого часу повертався пішки до машини, що ускладнило дії поліції через втрачений час.

Поширеними є і латентні злочини, тобто випадки продажу постачальником значної кількості бензину без оформлення відповідної документації. Так, наприклад, водій повертався після від'їзду до свого об'єкта, на нього було вчинено напад, злочинці відібрали значну суму готівки. Схожі ситуації трапляються також й у сфері перевезень сільськогосподарської продукції: під час збору врожаю, коли організації задля уникнення оподаткування здійснюють операції купівлі-продажу зернових культур, уникаючи так званих формальностей або, як вони називають, «по другій сітці» (без офіційного оформлення відповідної бухгалтерської документації). Це є обставиною вчинення розбійних нападів стосовно таких водіїв (які перевозять значні суми готівки). Після вчинення нападу на водія керівництво як постачальників, так і замовників намагається приховати цей факт від поліції, остерігаючись повернути до себе увагу та спричинити перевірку відповідними органами господарської діяльності тощо.

Наукова новизна

Наукова новизна роботи полягає в тому, що, з огляду на підвищення інтенсивності вантажних перевезень автомобільним транспортом, в Україні досліджено актуальні проблеми розшуку безвісти зниклих водіїв, що здійснюють міжміські та міжнародні перевезення. Сформульовано теоретичні положення й практичні рекомендації для правоохоронних органів щодо забезпечення безпеки на дорогах міжміського сполучення в Україні, зокрема розшуку безвісти зниклих водіїв-далекобійників.

Висновки

Останніми роками в Україні засади розвитку транспортної інфраструктури та забезпечення безпеки водіїв на трасах поза межами населених пунктів досліджують недостатньо активно.

Унаслідок цього поширеними є випадки, коли водії опиняються в небезпечних ситуаціях і щодо них можуть учиняти злочини. Для вирішення окреслених питань автори пропонують:

- внести відповідні зміни до Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 року, урахувавши реалії сьогодення та європейські стандарти безпеки;
- забезпечити водіїв облаштованими місцями для відпочинку;
- обладнати дороги міжміського сполучення камерами відеоспостереження;

– посилити заходи стосовно боротьби з проституцією на автошляхах України;

– проводити роз'яснювальну роботу з водіями на автотранспортних підприємствах щодо недопущення ними ситуацій, які можуть сприяти вчиненню злочину;

– під час здійснення заходів стосовно розшуку безвісти зниклих осіб зазначеної категорії увагу слід акцентувати на відпрацюванні членів організованих злочинних угруповань, що вчиняють розбійні напади на водіїв.

REFERENCES

- Cherniavskiy, S.S., Bryskovska, O.M., & Kanashuk, A.V. (et al.). (2011). *Vzaimodiia pidrozdiliv karnoho rozshuku ta inshykh sluzhb OVS u rozkrytti nezakonnogo zavolodinnia avtotransportom* [Interaction of Criminal Investigation Departments and Other ATS Services in Uncovering the Illicit Acceptance of Motor Vehicles]. O.M. Dzhuzha (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Goriainov, V.S. (2002). *Operativno-rozysknaia deiatelnost* [Operational search activity]. K.K. Goriainov, V.S. Ovchinskii, & A.Yu. Shumilov (Ed.). Moscow: INFRA-M [in Russian].
- Gorev, A.E. (2008). *Gruzovye avtomobilnye perevozki* [Freight traffic]. (5th ed.). Moscow: Akademiia [in Russian].
- Lantsman, L. (2013). "Moveable currency": the role of seaports in export oriented vehicle theft. *Crime, Law and Social Change*, 59(2), 157-184. doi: <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9420-7>.
- Lorenc, D.V. (2017). Ugon i hishchenie transportnykh sredstv: usloviia, prichiny i mezhnotraslevye mery preduprezhdeniia v svete novoi pozitsii Konstitutsionnogo Suda RF [Theft and theft of vehicles: conditions, causes and inter-sectoral warning measures in the light of the new position of the Constitutional Court of the Russian Federation]. *Vserossiiskii kriminologicheskii zhurnal, All-Russian Journal of Criminology*, 2(11), 337-349. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11\(2\).337-349](https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11(2).337-349) [in Russian].
- Moldaliev, E.D. (2016). Research of Regularities of Change of Transport Streams in Mountain Roads. *Transport. Transport facilities. Ecology*, 4. doi: <https://doi.org/10.15593/24111678/2016.04.09>.
- Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyiavlenni ta rozsliduvanni": vid 7 lyp. 2017 r. No. 575 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On Approval of the Instruction on the Organization of the Interaction of the Pre-Trial Investigation Bodies with Other Bodies and Departments of the National Police of Ukraine in Prevention, Detection and Investigation of the Criminal Offenses" from July 7, 2017, No. 575]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/page> [in Ukrainian].
- Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii reahuvannia na zaiavy ta povidomlennia pro kryminalni, administratyvni pravoporushennia abo podii ta operatyvnoho informuvannia v orhanakh (pidrozdilakh) Natsionalnoi politsii Ukrainy": vid 16 liut. 2018 r. No. 111 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on organization of responding to applications and reports on criminal, administrative offenses or events and prompt information in the bodies (divisions) of the National Police of Ukraine" from February 16, 2018, No. 111]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18> [in Ukrainian].
- Nykyforchuk, D.Y., & Chemerys, D.D. (2017). Osoblyvosti dopytu vidkiv po kryminalnym provadzhenniam, vidkrytykh za faktamy bezvisnogo znyknennia osib [Features of the interrogation of witnesses in criminal cases of missing persons]. *Aktualni pytannia kryminalnogo protsesu, kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy, Topical issues of the criminal process, forensic science and forensic expertise: Proceedings of the Interdepartmental Scientific and Practical Conference*. V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiy (et al.). (Eds.). (Vols. 1), (pp. 38-40). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Nykyforchuk, D.Y., & Chemerys, D.D. (2018). Teoretychni aspekty orhanizatsii i taktiky rozshuku bezvisno znyklykh osib u suchasnykh umovakh [Theoretical aspects of organization and tactics the search for missing persons in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 2(107), 72-83 [in Ukrainian].
- Tesliuk, N.P., & Tkachenko, S.O. (2017). Dynamika ta perspektyvy rozvytku avtodorozhnogo hospodarstva Ukrainy [Dynamics and prospects of road transport development of Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti, Economy and management in transport*, 5, 75-79 [in Ukrainian].

- Tsybenko, O.S. (2018). Osoblyvosti dopytu pidozruvanoho pry rozsliduvanni nezakonnoho zavolodinnia avtomobilem, uchynenoho iz podolanniam system zakhystu [Features of the interrogation of the suspect in the investigation of the illegal capture of a car made with overcoming protection systems]. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Internal Affairs*, 1(1), 208-212. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-1-208-212> [in Ukrainian].
- Yushkov, V.S., Yushkov, B.S., & Burgonutdinov, A.M. (2014). Active safety vehicles and reducing road accidents. *Vestnik MGSU*, 10, 168-176. doi: <https://doi.org/10.22227/1997-0935.2014.10.168-176>.
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "About the National Police" from July 2, 2015, No. 580-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-41, 379 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro transport": vid 10 lystop. 1994 r. No. 901-VIII [Law of Ukraine "About transport" from November 10, 1994, No. 901-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 51, 446 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Взаємодія підрозділів карного розшуку та інших служб ОВС у розкритті незаконного заволодіння автотранспортом : метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. М. Брисковська, А. В. Канахук та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джузі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 80 с.
- Горяинов В. С. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, А. Ю. Шумилова. М. : ИНФРА-М, 2002. 794 с. (Серия «Высшее образование»).
- Горев А. Е. Грузовые автомобильные перевозки : учеб. пособие. 5-е изд., испр. М. : Академия, 2008. 288 с.
- Lantsman, L. «Moveable currency»: the role of seaports in export oriented vehicle theft. *Crime, Law and Social Change*. 2013. No. 59 (2). P. 157–184. doi: <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9420-7>.
- Лоренц Д. В. Угон и хищение транспортных средств: условия, причины и межотраслевые меры предупреждения в свете новой позиции Конституционного Суда РФ. *Всероссийский криминологический журнал*. 2017. № 2. Т. 11. С. 337–349. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11\(2\).337-349](https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11(2).337-349).
- Moldaliev E. D. Research of Regularities of Change of Transport Streams in Mountain Roads. *Transport. Transport facilities. Ecology*. 2016. No. 4. doi: <https://doi.org/10.15593/24111678/2016.04.09>.
- Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17/page>.
- Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ МВС України від 16 лют. 2018 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18>.
- Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д. Особливості допиту свідків по кримінальним провадженням, відкритим за фактами безвісного зникнення осіб. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 38–40.
- Никифорчук Д. Й., Чемерис Д. Д. Теоретичні аспекти організації і тактики розшуку безвісно зниклих осіб у сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 72–83.
- Теслюк Н. П., Ткаченко С. О. Динаміка та перспективи розвитку автодорожнього господарства України. *Економіка та управління на транспорті*. 2017. № 5. С. 75–79.
- Цибенко О. С. Особливості допиту підозрюваного при розслідуванні незаконного заволодіння автомобілем, учиненого із подоланням систем захисту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 208–212. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-1-208-212>.
- Yushkov V. S., Yushkov B. S., Burgonutdinov A. M. Active safety vehicles and reducing road accidents. *Vestnik MGSU*. 2014. No. 10. P. 168–176. doi: <https://doi.org/10.22227/1997-0935.2014.10.168-176>.
- Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
- Про транспорт : Закон України від 10 листоп. 1994 р. № 901-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446.

Стаття надійшла до редколегії 06.03.2019

Nykyforchuk D. – Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9041-6197>;

Chemerys D. – Postgraduate Student of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6140-4506>

Topical Issues of the Search for Missing Truckers

*The **purpose** of the research: to describe some features of the search for missing drivers of motor vehicles engaged in intercity and international truckage. In accordance with the stated goal, the following tasks are determined: to describe the state of safety on the roads of intercity communication in Ukraine; to outline the problems that arise when receiving a statement (notice) on the missing of a trucker and during the conduct of the priority search activities; to determine factors by which the connection with the trucker may be lost when the truck moves on an intercity or international route; to find out features of the interaction of the bodies of the National Police of Ukraine during the conduct of the priority search activities; to characterize situations connected with the commission of a crime against a trucker; to analyze capabilities of the Interpol National Central Bureau; to suggest ways for the optimization of the work in this direction; to give examples of practical work by the authors of the article related to the search of persons. The article describes the state of the development of transport infrastructure on intercity routes in Ukraine and its influence on ensuring the safety of drivers. The problems, which arise when receiving the statement (notice) about the location of the trucker conducting intercity (international) truckage and features of carrying out the priority search activities are outlined. Attention is drawn to the fact that the search for persons of this category must be carried out concurrently in two directions: the search for a trucker and the search for a vehicle. The situation when several persons suspected of committing a crime against the missing person were taken to the police station is considered. Ways of the optimization of this activity are offered. The focus is on the possibility of using the capabilities of the Interpol Bureau in the interests of the search. The **methodological basis** of the article is a dialectical approach to the analysis of situations regarding the receipt of a statement (notice) on the missing of a trucker. Methods of formal logic are used in this work: the analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, abstraction, as well as statistical, system and structural and prognostic methods. The **scientific novelty** of the work is the current issues of the search for missing truckers involved in intercity (international) truckage have been described for the first time in recent years in Ukraine. **Conclusions** contain suggestions on the optimization of the activity in the following direction: improvement of the legislation, equipping motor roads with cameras of video surveillance and convenient spots, strengthening the struggle against prostitution on highways.*

Keywords: missing person; trucker; truck; intercity (international) truckage; search; Interpol.

УДК 343.985:343.353:351.741

Боднар В. Є. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1631-8211>

Типові сліди злочинів у сфері службової діяльності, учинених працівниками Національної поліції України

Метою статті є дослідження найпоширеніших слідів злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники Національної поліції України, а також висвітлення криміналістичної значущості слідів злочину. **Методологічну основу** дослідження сформовано на підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень і судової практики, унаслідок чого виокремлено види та розроблено класифікацію злочинів у сфері службової діяльності, учинених працівниками Національної поліції України. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що завдяки досягненням науково-технічного прогресу, активному використанню цифрових технологій слід констатувати появу нового поняття в категоріальному апараті криміналістики й виокремлення в системі матеріальних слідів, поряд із традиційними матеріальними слідами, електронно-цифрових слідів. У статті проаналізовано ключові носії та джерела слідової інформації щодо службових злочинів, учинених поліцейськими. З'ясовано, що більшість джерел інформації про злочини у сфері службової діяльності працівників Національної поліції України матеріалізуються в різних документах, оскільки значну частину таких діянь поєднано з підробленням відповідної службової документації. Насамперед ідеться про ті види документів, у яких закріплено юридично значущі факти, означено вимоги або зафіксовано рішення, обов'язкові до виконання фізичними та юридичними особами, попри їхню підлеглість чи відомчу належність. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній здійснено класифікацію слідів злочинів у сфері службової діяльності, учинених поліцейськими, а також проаналізовано порівняно новий їх вид – електронно-цифрові сліди. **Висновки.** Доведено, що в кримінальній процесуальній діяльності органів досудового розслідування слід виокремити три основні блоки типових порушень: прорахунки в роботі керівників деяких підрозділів Національної поліції за напрямом обліково-реєстраційної роботи за заявами й повідомленнями про кримінальні правопорушення; внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей за заявами громадян без визначення правової кваліфікації кримінального правопорушення; порушення процедури підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, запропоновано здійснювати класифікацію документів, які є джерелами інформації щодо злочинів у сфері службової діяльності, залежно від стадії досудового провадження, на якій приймають певні процесуальні рішення.

Ключові слова: типові сліди; злочин; службова діяльність; поліцейський; слідова картина; обстановка злочину.

Вступ

Реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, протидії злочинності та корупції покладено на правоохоронні органи, зокрема Національну поліцію України. Водночас в органах і підрозділах НПУ робота щодо запобігання правопорушенням серед особового складу, на жаль, не є достатньо ефективною, контроль за службовою діяльністю підлеглих з боку керівників, передусім середньої та низової ланок, залишається формальним. Це призводить до посилення соціальної напруженості, пов'язаної з учиненням працівниками НПУ правопорушень у сфері службової діяльності. Службовий статус поліцейських «полегшує» вчинення ними інших злочинів проти життя та здоров'я, волі, честі й гідності особи, власності, правосуддя, у сфері обігу наркотичних засобів, використання комп'ютерних мереж, безпеки руху, що підриває авторитет працівників поліції.

Будь-яке явище або діяння, зокрема злочинне, залишає своєрідний відбиток в обстановці навколишнього середовища, у якому його було вчинено. Тому з метою підвищення ефективності запобігання вчиненню службових злочинів праців-

никами НПУ слід детально опрацювати всі елементи механізму їх учинення й акцентувати увагу на елементах криміналістичної характеристики зазначеної категорії правопорушень.

Одним з основних елементів криміналістичної характеристики аналізованих злочинів є слідова картина. Дослідження цього елементу є надзвичайно важливим, адже слідова картина пов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики. Детальне її опрацювання надасть можливість систематизувати й максимально оптимізувати не лише процес розслідування злочинів у сфері службової діяльності, учинених поліцейськими, а й механізми щодо запобігання вчиненню зазначених правопорушень.

Проблематика правопорушень, учинених працівниками НПУ, зокрема у сфері службової діяльності та в контексті реформаційних процесів в органах і підрозділах поліції, була об'єктом вивчення іноземних науковців (Gottschalk, 2009; Hougland, & Allen, 2015; Huberts, Kaptein, & Lasthuizen, 2007; Jones, 1986; Loveday, 2005; O'Neill, 2019; "Procedural Justice", 2017; Simpson, & Hipp, 2017; Small, & Watson, 1999; Weitzer, 1996). Водночас сліди злочину як елемент криміналістичної характеристики досліджували

вітчизняні й іноземні вчені-криміналісти, зокрема Р. С. Белкін, О. І. Дикунов, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, М. В. Салтевський та ін. Криміналістичним аспектом розслідування злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники НПУ (міліції), присвятили свої праці П. П. Андрушко (Andrushko, & Stryzhevskaya, 2005; Andrushko, & Stryzhevskaya, 2006), О. Я. Аснїс (Asnis, 1987), М. М. Букаєв (Bukaev, & Kriukov, 2012), М. В. Грищенко (Hryshchenko, 2005), В. І. Дінека (Dineka, 1994), О. О. Дудоров (Dudorov, 1994), Н. М. Дяченко (Diachenko, 2011), В. В. Лисенко (Lysenko, 2006), В. Ю. Шепітько (Shepitko et al., 2006) та ін.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження та класифікація найпоширеніших слідів злочину, притаманних правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники НПУ.

Виклад основного матеріалу

Результати застосування конкретного способу вчинення злочинів поліцейськими відображені в об'єктивній дійсності як сліди. У науці сліди злочинної діяльності поділяють на дві категорії: матеріальні – залишаються на матеріально фіксованих об'єктах (документах), а також ідеальні – відображені в пам'яті окремих осіб, які безпосередньо чи опосередковано причетні до злочину або пов'язані з його наслідками. Досягнення науково-технічного прогресу, запровадження й активне використання комп'ютерних технологій зумовили появу нового поняття в категоріальному апараті криміналістики та виокремлення в системі матеріальних слідів, поряд з традиційними матеріальними слідами, й електронно-цифрових слідів.

Носії слідової інформації злочинів у сфері службової діяльності, учинених працівниками НПУ, умовно можна поділити на такі групи: 1) документи; 2) інші речі матеріального світу, на які спрямоване злочинне посягання (предмет), знаряддя чи засоби злочинів у сфері службової діяльності; 3) електронно-цифрові сліди; 4) пам'ять людей.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень і судової практики ми дійшли висновку, що здебільшого носіями слідової інформації злочинів у сфері службової діяльності, учинених поліцейськими, є: документи (56,4 %); електронно-цифрові сліди (44,5 %); інші речі матеріального світу, на які спрямовано злочинне посягання (предмет); знаряддя чи засоби злочинів у сфері службової діяльності (33,1 %); пам'ять людей (13,3 %).

Водночас електронно-цифровими слідами злочинів, учинених працівниками поліції, можуть

бути дані з телефонного записника про вхідні й вихідні дзвінки, текстові повідомлення в різних програмах (зокрема, Viber, WhatsApp тощо); дані, що містяться в центрах комутації та інформаційних системах операторів зв'язку (відомості про вхідні та вихідні дзвінки, їх тривалість, отримані й надіслані повідомлення тощо), фото і відео, голос злочинця тощо.

Здебільшого джерела інформації про злочини у сфері службової діяльності працівників НПУ матеріалізовано в різних документах, адже більшість таких діянь поєднано з підробленням службової документації. Насамперед ідеться про всі види документів, у яких закріплено юридично значущі факти, висунуто вимоги або фіксовано рішення, обов'язкові до виконання фізичними та юридичними особами, попри їх підлеглість чи відомчу належність.

Службові зловживання вчиняють як шляхом активних дій, так і бездіяльності. Тобто це ситуації, коли слідчий чи оперативний працівник під час огляду місця події навмисно не зафіксує (не долучить матеріали кримінального провадження) сліди вчинення злочину, знаряддя злочину, у процесі обшуку не вилучить предмети, одержані злочинним шляхом, не затримає злочинця в разі встановлення місця його перебування, а співробітник оперативного підрозділу не реалізує матеріали оперативно-розшукових справ, у яких містяться докази складу злочину або які викривають конкретну особу, що його вчинила (Bodnar, 2014, p. 7-11).

Серед об'єктів фальсифікації документів найпоширенішими були матеріали досудового розслідування. З набранням чинності новим КПК України в кримінальній процесуальній діяльності органів досудового розслідування типовими стали порушення, які нерідко спричиняють більш тяжкі службові зловживання з боку підлеглих, поєднані з фальсифікацією документів.

По-перше, виникають прорахунки в роботі керівників окремих підрозділів НПУ за напрямом обліково-реєстраційної роботи, за заявами й повідомленнями про кримінальні правопорушення, пов'язані з несвоєчасним направленням на місця події слідчо-оперативних груп, що часто призводить до приховування кримінальних правопорушень (грабежів, крадіжок і шахрайств), за якими, попри наявність ознак кримінально караних діянь, працівники оперативних підрозділів складають висновки про закінчення розгляду заяв без внесення інформації до бази ЄРДР.

По-друге, слідчі нерідко вносять до ЄРДР відомості за заявами громадян без визначення правової кваліфікації кримінального правопорушення, що суперечить вимогам ч. 5 ст. 214 КПК та Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань ("Nakaz Heneralnoi prokuratury", 2016). Такі дані погоджують началь-

ники слідчих підрозділів. Згодом слідчі приймають незаконні рішення про закриття кримінальних проваджень без визначення правової кваліфікації (нова форма приховування кримінальних правопорушень). Непоодинокими є випадки складання висновків за повідомленнями про факти смерті громадян без долучення лікарського свідоцтва про смерть, яке підтверджувало б її ненасильницький характер. Також проводять слідчі (розшукові) дії (зокрема, допит свідків і потерпілих) за повідомленнями, що не внесені до ЄРДР.

По-третє, трапляються порушення стосовно процедури підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, серед яких: незнання та нерозуміння слідчими (керівниками слідчих підрозділів) порядку застосування негласних слідчих (розшукових) дій, таких як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу тощо; доручення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях не надають, а відповідні ухвали слідчих суддів не виконують; не враховують вимоги щодо залучення працівників підрозділів оперативно-технічного забезпечення як спеціалістів під час огляду місця події щодо надання їм доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; журнали обліку наданих слідчими доручень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій не ведуть, або вони не відповідають вимогам, передбаченим відомчими наказами; у територіальних підрозділах не вводять в експлуатацію комп'ютери для роботи з відповідними документами, що призводить до порушень норм діловодства та режиму таємності.

Серед підроблених документів слід виокремити найпоширеніші групи: сфальсифіковані протоколи про адміністративні правопорушення; пояснення, протоколи слідчих (розшукових) дій; заяви про кримінальні правопорушення; документи, що підтверджують сплату стягнень; документи, що містять державну чи службову таємницю, конфіденційну інформацію.

З-поміж об'єктів фальсифікації документів найпоширенішими останніми роками стали матеріали досудового розслідування. Це обумовлено як прийняттям нового КПК України, так і численними порушеннями в кримінальній процесуальній діяльності слідчих підрозділів, передусім низової ланки, в умовах реалізації окремих положень Кодексу.

Джерелами інформації стосовно злочинів у сфері службової діяльності, залежно від стадії досудового провадження, на якій приймають певні процесуальні рішення, слід вважати документи, що: 1) фіксують початок кримінального провадження (рішення за результатами прийняття й реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення); 2) складають на інших

етапах досудового розслідування (повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, зупинення провадження, закриття кримінального провадження, направлення матеріалів провадження до суду для вирішення питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, обвинувальний акт тощо); 3) визначають рух кримінального провадження (про виділення матеріалів провадження, їх об'єднання, зупинення провадження тощо); 4) спрямовані на збирання та перевірку доказів (протоколи проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій); 5) забезпечують відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і можливу конфіскацію майна (про арешт майна) тощо.

До предметів, на яких можуть відобразитися сліди злочинів у сфері службової діяльності, належать електронні носії інформації (диски, флешки, карти пам'яті); гроші, матеріальні цінності, які службова особа здобула внаслідок учинення злочину; наркотичні засоби; зброя тощо. Це можуть бути добровільно здана зброя, гроші, наркотичні засоби, речові докази.

Приховування зазначених порушень часто поєднано з активними діями щодо фальсифікації доказів чи імітування роботи з розкриття й розслідування злочинів (Kovalenko, 2009, р. 84-85). У першому випадку слідчий переробляє матеріали кримінального провадження на потрібне незаконне рішення про відсутність ознак кримінального правопорушення.

Це відбувається шляхом службового підроблення, наприклад, пояснень потерпілого й очевидців учинення злочину, довідок про вартість викраденого, а також знищення, псування чи іншої втрати речових і письмових доказів. Подеколи працівник правоохоронного органу, намагаючись уникнути викриття й притягнення до кримінальної відповідальності відомої йому особи, яка вчинила злочин, створює удавану оперативно-розшукову або слідчу роботу в кримінальному провадженні. Також проводять непотрібні й безрезультатні оперативні заходи та слідчі (розшукові) дії, перевіряють надумані версії, що зрештою унеможливають прийняття законного рішення.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній здійснено класифікацію слідів злочинів у сфері службової діяльності, учинених поліцейськими, а також проаналізовано порівняно новий їх вид – електронно-цифрові сліди.

Висновки

Слідова картина злочинів у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники НПУ, є важливим елементом криміналістичної характе-

ристики злочинів цієї категорії. Вона суттєво відрізняється від більш звичної слідової картини суміжних складів злочинів, адже має певні особливості, пов'язані, насамперед, зі службовою діяльністю працівників поліції. Це й зумовлює специфіку різних слідів службових злочинів, що

вчиняють поліцейські, (наприклад, підроблення службової документації працівником поліції матиме низку вагомих відмінностей від такого діяння, учиненого державним службовцем будь-якого іншого органу виконавчої влади).

REFERENCES

- Andrushko, P.P., & Stryzhevskaya, A.A. (2005). Zlovzhyvannia vladoiu або sluzhbovym stanovyschem (st. 364 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy): kryminalno-pravova kharakterystyka [Abuse of power or official position (Article 364 of the Criminal Code of Ukraine): criminal-law characteristic]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 2, 26-35 [in Ukrainian].
- Andrushko, P.P., & Stryzhevskaya, A.A. (2006). *Zlochyyny u sferi sluzhbovoi diialnosti: kryminalno-pravova kharakterystyka* [Offenses in the sphere of official activity: criminal-law characteristic]. Kyiv: Yuryskonsult [in Ukrainian].
- Asnis, A.Ya. (1987). Razgranichenie zloupotrebleniia vlastiu ili dolzhnostnym polozeniem i previsheniia vlasti ili dolzhnostnykh polnomochii [Differentiation of abuse of power or official position and abuse of power or official authority]. *Sotsialisticheskaia zakonnost, Socialist legality*, 12, 34-35 [in Russian].
- Bodnar, V.Ye. (2014). Deiaki aspekty kryminalno-pravovoi kharakterystyky zlovzhyvannia vladoiu або sluzhbovym stanovyschem, uchynenykh pratsivnykamy OVS [Some aspects of the criminal law abusing the power or position held by officers of the ATS]. *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh pravoporushen, Use of special knowledge during the investigation of corruption offenses: Proceedings of the round table*. (pp. 7-11). Kyiv: Nats. akad. vnutr. Sprav [in Ukrainian].
- Bukaev, N.M., & Kriukov, V.V. (2012). *Osobennosti metodiki rassledovaniia dolzhnostnykh prestuplenii korruptsionnoi napravlenosti* [Features of the corruption investigation methodology of corruption]. Moscow: Iurlitinform [in Russian].
- Diachenko, N.N. (2011). Kharakteristika prestuplenii, sovershaemykh sotrudnikami organov vnutrennikh del v svyazi s ikh sluzhebnoi deiatelnosti, i mery po ikh preduprezhdeniiu [Characteristics of crimes committed by employees of internal affairs bodies in connection with their official activities, and measures to prevent them]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Dineka, V.I. (1994). *Ugolovnaia otvetstvennost rabotnikov organov vnutrennikh del za prevyshenie vlasti i sluzhebnykh polnomochii* [Criminal liability of employees of internal affairs bodies for exceeding their authority and official powers]. Moscow: lui MVD RF [in Russian].
- Dudorov, O.O. (1994). Problemni pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za oderzhannia khabara [Problematic issues of criminal liability for bribery]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Gottschalk, P. (2009). Policing Police Crime: The Case of Criminals in the Norwegian Police. *International Journal of Police Science & Management*, 11(4), 429-441. doi: 10.1350/ijps.2009.11.4.146.
- Houglund, S., & Allen, J. (2015). Police Officers and Crime: An Analysis of Crimes Committed by Police Officers in the State of Florida. *Law Enforcement Executive Forum*, 15(3). doi: 10.19151/leef.2015.1503b.
- Hryshchenko, M.V. (2005). *Pravovi osnovy protydyi koruptsii sered personalu orhaniv vnutrishnikh sprav* [Legal bases for combating corruption among the personnel of the bodies of internal affairs]. V.S. Venedyktov (Eds.). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].
- Huberts, L.W.J.C., Kaptein, M., & Lasthuizen, K. (2007). A study of the impact of three leadership styles on integrity violations committed by police officers. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 30(4), 587-607. doi: 10.1108/13639510710833884.
- Jones, S. (1986). Police and Public Perceptions of the Police Role: Moving Towards a Reappraisal of Police Professionalism. *Police Selection and Training*, 341-346. doi: 10.1007/978-94-009-4434-3_25.
- Kovalenko, V.P. (2009). Kryminalna vidpovidalnist za zlovzhyvannia vladoiu або sluzhbovym stanovyschem, vchynene pratsivnykom pravookhoronnoho orhanu [Criminal liability for abuse of authority or official position committed by an employee of a law enforcement agency]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Loveday, B. (2005). Police Reform: Problems of Governance and Accountability Management Challenges Surrounding Current Proposals for Police Restructuring. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, 78(4), 339-350. doi: 10.1350/poj.2005.78.4.339.
- Lysenko, V.V. (2006). Problemy kryminalistychnoho zabezpechennia rozsliduvannia podatkovykh zlochyyniv [Problems of forensic provision of investigation of tax crimes]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Nakaz Heneralnoi prokuratury Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vedennia yedynoho reiestru dosudovykh rozsliduvan: vid 6 kvit. 2016 r. No. 139 [Order of the General Prosecutor's Office of Ukraine "On Approval of the Regulation on the Procedure for Maintaining a Unified Register of Pre-trial Investigations" from April 6, 2016, No. 139]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, Official Bulletin of Ukraine*, 46, 48 [in Ukrainian].
- O'Neill, M. (2019). The Widening Police Family, Community Policing, and Police Culture. *Police Community Support Officers*, 3-26. doi: 10.1093/oso/9780198803676.003.0001.
- Procedural Justice in Police Action. (2017). *Mirage of Police Reform: Procedural Justice and Police Legitimacy*, 101-129. doi: 10.1525/luminos.30.f.
- Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., & Zhuravel, V.A. (et al.). (2006). *Rozsliduvannia zlochyyniv u sferi hospodarskoi diialnosti: okremi kryminalistychni metodyky* [Investigation of crimes in the sphere of economic activity: separate criminalistic methods]. V.Yu. Shepitko (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

- Simpson, R., & Hipp, J.R. (2017). What came first: the police or the incident? Bidirectional relationships between police actions and police incidents. *Policing and Society*, 1-19. doi: 10.1080/10439463.2017.1405957.
- Small, M.W., & Watson, R.C. (1999). Police Values and Police Misconduct: The Western Australia Police Service. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, 72(3), 225-237. doi: 10.1177/0032258x9907200305.
- Weitzer, R. (1996). Police reform in Northern Ireland. *Police Studies: Intl Review of Police Development*, 19(2), 27-43. doi: 10.1108/13639519610131047.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України): кримінально-правова характеристика. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 2. С. 26–35.
- Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
- Аснис А. Я. Разграничение злоупотребления властью или должностным положением и превышения власти или должностных полномочий. *Социалистическая законность*. 1987. № 12. С. 34–35.
- Боднар В. Є. Деякі аспекти кримінально-правової характеристики зловживання владою або службовим становищем, учинених працівниками ОВС. *Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних правопорушень* : матеріали круглого столу (Київ, 20 листоп. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 7–11.
- Букаев Н. М., Крюков В. В. Особенности методики расследования должностных преступлений коррупционной направленности : монография. М. : Юрлитинформ, 2012. 176 с.
- Дьяченко Н. Н. Характеристика преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел в связи с их служебной деятельностью, и меры по их предупреждению : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2011. 220 с.
- Диника В. И. Уголовная ответственность работников органов внутренних дел за превышение власти и служебных полномочий : учеб. пособие. М. : ЮИ МВД РФ, 1994. 61 с.
- Дудоров О. О. Проблеми питання кримінальної відповідальності за одержання хабара : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1994. 208 с.
- Gottschalk P. Policing Police Crime: The Case of Criminals in the Norwegian Police. *International Journal of Police Science & Management*. 2009. No. 11 (4). P. 429–441. doi: 10.1350/ijps.2009.11.4.146.
- Houglund, S., Allen J. Police Officers and Crime: An Analysis of Crimes Committed by Police Officers in the State of Florida. *Law Enforcement Executive Forum*. 2015. No. 15 (3). doi: 10.19151/leef.2015.1503b.
- Грищенко М. В. Правові основи протидії корупції серед персоналу органів внутрішніх справ : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. С. Венедиктова. Харків : ХНУВС, 2005. 68 с.
- Huberts L. W. J. C., Kaptein, M., Lasthuizen, K. A study of the impact of three leadership styles on integrity violations committed by police officers. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. 2007. No. 30 (4). P. 587–607. doi: 10.1108/13639510710833884.
- Jones S. Police and Public Perceptions of the Police Role: Moving Towards a Reappraisal of Police Professionalism. *Police Selection and Training*. 1986. P. 341–346. doi: 10.1007/978-94-009-4434-3_25.
- Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. С. 84–85.
- Loveday B. Police Reform: Problems of Governance and Accountability Management Challenges Surrounding Current Proposals for Police Restructuring. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*. 2005. No. 78 (4). P. 339–350. doi: 10.1350/poj.2005.78.4.339.
- Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 499 с.
- Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 6 квіт. 2016 р. № 139. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 48. Ст. 1674.
- O'Neill M. The Widening Police Family, Community Policing, and Police Culture. *Police Community Support Officers*. 2019. P. 3–26. doi: 10.1093/oso/9780198803676.003.0001.
- Procedural Justice in Police Action. *Mirage of Police Reform: Procedural Justice and Police Legitimacy*. 2017. P. 101–129. doi: 10.1525/luminos.30.f.
- Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.
- Weitzer R. Police reform in Northern Ireland. *Police Studies: Intl Review of Police Development*. 1996. No. 19 (2). P. 27–43. doi: 10.1108/13639519610131047.
- Simpson R., Hipp J. R. What came first: the police or the incident? Bidirectional relationships between police actions and police incidents. *Policing and Society*. 2017. P. 1–19. Doi :10.1080/10439463.2017.1405957.
- Small M. W., Watson R. C. Police Values and Police Misconduct: The Western Australia Police Service. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*. 1999. No. 72 (3). P. 225–237. doi: 10.1177/0032258x9907200305.

Стаття надійшла до редколегії 25.03.2019

Bodnar V. – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Pre-Trial Investigation of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1631-8211>

Typical Traces of Crimes in the Sphere of Official Activity Committed by Officers of the National Police of Ukraine

The **purpose** of the article is to study typical traces of crimes in the field of official activity committed by officers of the National Police of Ukraine, as well as to show the forensic significance of traces of crime. The **methodological basis** is formed on the basis of the analysis of materials of criminal proceedings and judicial practice, as a result types of crimes are distinguished and the classification of crimes in the sphere of official activity committed by officers of the National Police of Ukraine is developed. The main results of the study suggest that, due to the achievements of scientific and technological progress, the introduction and active use of digital technologies, it is worth stating the emergence of a new concept in the categorical apparatus of the forensic science and distinguishing electronic and digital traces along with traditional material traces in the system of material traces. The article analyzes the key carriers and sources of trace information regarding police crimes. It has been established that the overwhelming majority of sources of information about crimes in the sphere of official activity of officers of the National Police of Ukraine materialize in various documents, since a significant part of such acts is combined with the falsification of relevant official documentation. First of all, types of documents containing legally significant facts, demands or decisions that are binding on individuals and legal entities regardless of their subordination or departmental affiliation are concerned. The **scientific novelty** of the article is it has classified the traces of crimes in the field of official activity committed by police officers, as well as it has analyzed a relatively new type of traces –electronic and digital ones. **Conclusions.** The study has proved that three main blocks of typical violations in the criminal procedural activities of the preliminary investigation can be distinguished: miscalculations in the work of heads of some units of the National Police in the direction of statistical and registration work on allegations and reports concerning criminal offenses; inserting data based on statements of citizens without determining the legal qualification of criminal offense into the Unified Register of Pre-Trial Investigations; violations concerning the procedure for the preparation and conduct of secret investigative (detective) actions. Besides, the author has proposed to classify documents that serve as sources of information regarding crimes in the sphere of official activity depending on the stage of pre-trial proceedings at which certain procedural decisions are made.

Keywords: typical traces; crime; official activity; policeman; trace situation; crime scene.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343.54

Небитов А. А. – доктор юридичних наук, начальник Головного управління Національної поліції в Київській області, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-3064>

Запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні

Мета статті полягає в здійсненні комплексного аналізу особливостей роботи правоохоронних органів та інших зацікавлених суб'єктів у сфері запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні з подальшим формуванням й оприлюдненням для фахового обговорення власного бачення перспектив розв'язання проблеми. **Методологія.** З урахуванням визначеної мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження обрано відповідний методологічний інструментарій. Методологічну основу статті становить діалектичний підхід до аналізу ситуації в Україні та поза її межами. Під час проведення дослідження використано систему методів наукового пізнання: методи формальної логіки (абстрагування, аналогія, дедукція, індукція, синтез) для детального з'ясування змісту розглядуваних питань; емпіричний – для проведення експериментального дослідження й інтерв'ювання експертів; метод системного аналізу – з метою визначення напрямів запровадження інноваційних підходів до розв'язання проблеми; теоретичний – у процесі вивчення наукової та навчально-методичної літератури; моделювання – у дослідженні визначених об'єктів за допомогою моделювання їхніх окремих ознак. **Наукова новизна** зумовлена необхідністю вдосконалення усталених форм і методів правоохоронної діяльності. Обґрунтовано необхідність запровадження нового інструментарію в протидії злочинності, а також використання якісно нових та інноваційних підходів для належного виконання визначених завдань. **Висновки.** Запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні спрямоване на зменшення кількості вчинення протиправних діянь у зазначеній сфері шляхом поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, зміцнення морально-психологічної та духовної складових життя громадян. Державна політика запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні передбачає подолання об'єктивних і суб'єктивних передумов для сексуальної експлуатації та реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства з усунення, обмеження й нейтралізації факторів, що детермінують існування таких явищ.

Ключові слова: запобігання злочинності; загальносоціальний рівень; сексуальна експлуатація; торгівля людьми.

Вступ

Необхідність ужиття комплексних заходів щодо запобігання протиправним діянням, пов'язаним із сексуальною експлуатацією, обґрунтована вимогами чинного законодавства. Так, згідно зі ст. 1 КК України, одним із визначальних завдань держави є правове забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина від злочинних посягань, а також запобігання злочинам. Із цього приводу слушно зауважує Є. О. Гладкова (Hladkova, 2014), що актуальності набуває проблема запобіжної діяльності, яка становить комплекс складних, суперечливих за змістом, неоднозначних за наслідками процесів організаційного реформування, докорінної трансформації суспільних відносин. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальною експлуатацією, має стати пріоритетним напрямом, адже саме недопущення їх учинення дає змогу уникнути суспільно небезпечних наслідків.

Мета і завдання дослідження

Науковому вивченню широкого спектру питань, пов'язаних із запобіганням аналізованого виду злочинів, приділяли увагу такі вчені, як Н. П. Бочкор, В. В. Василичук, В. І. Воронов, В. Я. Горбачевський, О. М. Джу́жа, О. М. Ємець,

К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, І. Є. Конченкова, С. С. Чернявський та ін.

Запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні стало предметом розгляду в працях, присвячених проблемі протидії торгівлі людьми. Зокрема, ідеться про дослідження Г. Галагана (Callahan, 2016), А. Р. Сverdлик (Sverdlick, 2014), Ш. Джелі (Jelley et al., 2019), С. Рамдан (Ramdan, Stewart, Hill, & Mattison et al., 2015), С. Ріва (Riva, 2019).

Попри це, проблема подолання сексуальної експлуатації не втрачає актуальності донині, чим зумовлена доцільність продовження наукових досліджень у цій сфері. Отже, у цій публікації слід розглянути особливості роботи правоохоронних органів та інших зацікавлених суб'єктів щодо запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні, а також оприлюднити власне бачення щодо перспектив розв'язання означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу

Загалом запобігання злочинів визначають як систему заходів економічного, соціально-культурного, виховного і правового спрямування, до яких вдаються державні органи та громадські організації в боротьбі зі злочинністю й усуненні її

причин (Sukharev et al., 1987). Складовою цих заходів є законодавство та практична діяльність правоохоронних органів, безпосередньо суду, що застосовує специфічні заходи боротьби зі злочинністю – кримінальне покарання. Попереджувальна діяльність має ґрунтуватися на певних принципах, ключовими з яких є:

- законність – дотримання вимог закону абсолютно всіма суб'єктами;

- гуманність – захист гідності й інтересів людини шляхом очищення її духовного світу від антисуспільних установок, орієнтацій, усунення чинників деформації особи;

- наукова обґрунтованість – використання форм, методів і засобів попереджувальної діяльності, розроблених та рекомендованих наукою;

- демократизм – активна участь у протидії злочинності державних органів, громадських формувань та окремих громадян;

- диференціація – урахування специфіки факторів, що детермінують злочинність шляхом криміногенного впливу на особу, а також індивідуальних особливостей правопорушників;

- своєчасність – випереджальне проведення превентивних заходів, що не дадуть можливості вчинити злочин;

- плановість – здійснення діяльності за відповідною програмою, а не спонтанно;

- комплексність – використання різноманітних форм, методів і засобів попередження, спрямованих не лише на злочинність, а й на ті соціальні, економічні, політичні, духовні та інші фактори, які її спричиняють (Dzhuzha et al., 2002).

Запобігання злочинності в широкому значенні трактується як історично сформовану систему подолання об'єктивних і суб'єктивних передумов злочинності, що набуває реалізації шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства щодо усунення, зменшення та нейтралізації факторів, які детермінують існування злочинності та вчинення злочинів. У вужчому, прикладному значенні запобігання злочинам є діяльністю, спрямованою на недопущення їх учинення шляхом виявлення й усунення причин та умов, які сприяють їх учиненню, здійснення впливу на осіб, схильних до їх учинення. Обґрунтованою є позиція О. М. Литвинова (Lytvynov, 2008) щодо розуміння заходів загальносоціального (державного) спрямування як сукупності ефективних дій соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин, усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності. Заходи загального державного запобігання злочинності не обмежуються суто предметом кримінологічної науки, оскільки спрямовані на вирішення ширшого кола питань економічного, соціального, морально-психологічного та правового змісту.

До основних цілей загальносоціального запобігання злочинності слід віднести: подолання чи обмеження криміногенно небезпечних суперечностей у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійних часів негативних явищ, створюваних політичними, економічними, психологічними, ідеологічними, міжнаціональними й іншими чинниками виникнення криміногенного потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване й навіть злочинне збагачення певних верств, безробіття, затримування заробітної плати, існування на межі виживання, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо). Ефективність загальносоціального запобігання злочинності може бути забезпечена виваженою та цілеспрямованою соціально-економічною політикою держави (Holina, 2011). Загальносоціальні заходи пов'язані з найбільш значущими та довгостроковими видами соціальної діяльності, що реалізуються в процесі виконання широкомасштабних соціальних завдань. Розв'язання суперечностей суспільного розвитку, його проблем і складнощів, прорахунків соціального управління є одночасно економічною, політичною, ідеологічною, соціально-психологічною та правовою основою для усунення, послаблення й нейтралізації процесів і явищ, які детермінують злочинність. До загальносоціальних заходів запобігання злочинності належать передусім зміни в соціально-економічній сфері, спрямовані на підвищення життєвого рівня членів суспільства, поліпшення умов їх життя (Dzhuzha et al., 2009).

Загальносоціальним заходам притаманні масштабність, всеосяжність і різнобічність, комплексність, взаємозалежність, безперервність. Вони охоплюють широкий спектр сфер життєдіяльності нації. Наприклад, у соціальній сфері йдеться про усунення виразного соціального розшарування суспільства; підтримку незможних громадян; забезпечення належних умов для соціалізації особистості; подолання її соціального відчуження; обмеження негативних наслідків безробіття, вимушеної міграції людей тощо. У правовій сфері – це вдосконалення законодавства, безпосередньо не спрямованого на запобігання злочинності, а такого, що має предметом правове регулювання різноманітних суспільних відносин (трудових, сімейних тощо), які в нормативно не упорядкованому стані можуть набувати криміногенної ролі (Dzhuzha et al., 2011).

Загальносоціальне запобігання злочинності – це, насамперед, комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також усунення чи нейтралізацію причин та умов злочинності. Запобіжний потенціал цієї діяльності поля-

гає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або збільшенню кількості злочинів, стимулює законослухняну поведінку людини. Позитивний ефект є наслідком виваженої соціальної політики, здійснюваної не лише з метою безпосереднього запобігання злочинності, а спрямованої, передусім, на виконання загальних економічних і соціальних завдань держави. Загальносоціальне запобігання злочинності зменшує соціальні суперечності, криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя громадян, створює необхідні умови для легалізованого одержання ними достатніх прибутків, сприяє формуванню міцного базису для повноцінного функціонування всіх соціальних сфер, виховання та контролю дітей і молоді, оздоровлення морального клімату в суспільстві, утвердження високих моральних цінностей у ньому, додержання демократичних засад тощо. Прогресивні соціальні програми спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, розв'язання проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів жінок і сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення тощо (Holina et al., 2014).

Під час реалізації загальносоціальних заходів має бути забезпечено нормальну, тобто правомірну, поведінку всіх членів суспільства. Здійснюється стримувальний від правопорушень вплив на всіх осіб, який має своїм джерелом соціальні, зокрема й правові, норми, відповідну поведінку державних органів, громадських організацій та окремих осіб (Yosuriv, 2010). До загальних форм впливу науковці відносять:

- видання законодавчих актів;
- інформування широких верств населення через засоби масової інформації про відповідальність за злочини;
- поліпшення соціальних та економічних умов, що впливають на життєдіяльність населення;
- розбудову державних інституцій, які здійснюють боротьбу зі злочинністю (Dzhuzha et al., 2011).

Наукова новизна

Отже, запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні передбачає запровадження відповідного правового забезпечення. Національне законодавство України щодо запобігання сексуальній експлуатації відповідає міжнародним зобов'язанням держави. Україна приєднується до міжнародних договорів, приймає власні закони, а також підзаконні нормативно-правові акти, що слід розглядати в контексті загальносоціального запобігання сексуальній експлуатації.

Нормативно-правову базу в аналізованій сфері формують: Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року (Палермська конвенція), яку доповнює Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 року. Кожен із цих документів, попри зовнішню схожість, різниться, зокрема, сферою застосування. Конвенції Ради Європи є ширшими, порівняно з Протоколом ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, адже охоплюють всі форми торгівлі людьми, внутрішньо-державні або транснаціональні, пов'язані чи не пов'язані з організованою злочинністю. Водночас Протокол ООН підписано й ратифіковано більшою кількістю країн, він діє майже в усьому світі, а не лише в певних регіонах.

В Україні немає спеціального закону про запобігання сексуальній експлуатації, адже правовідносини в зазначеній сфері регламентовані іншими законами. Передусім ідеться про закони України «Про захист суспільної моралі» та «Про протидію торгівлі людьми». Останній також охоплює питання, пов'язані з наданням допомоги потерпілим від такої протиправної діяльності особам. Кримінальне законодавство України не визначає сексуальну експлуатацію як окремий злочин, адже передбачає відповідальність за протиправні діяння, пов'язані з нею. Передусім це торгівля людьми, метою якої зазвичай постають сексуальна експлуатація (ст. 149 КК України), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України), створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302 КК України), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України) (Kriminalnyi kodeks, 2001). Слід також зауважити про підзаконні документи, зокрема ті, які відображають рішення Уряду України щодо запобігання сексуальній експлуатації. Так, відповідними постановами Кабінету Міністрів України затверджено Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми та Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини», що містять низку положень щодо запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні.

Важливим аспектом загальносоціального запобігання злочинності є розроблення й запровадження наукових програм з вивчення факторів ризику стосовно поведінки, що відхиляється від

норми. Вивчення специфіки факторів злочинної поведінки є проміжною ланкою між теоретичним кримінологічним вивченням злочинності й практичною організацією запобігання, тобто безпосередньою реалізацією теоретичних положень (Hladkova, 2014). В Україні, крім представників органів влади, активну участь у формуванні державної політики щодо запобігання сексуальній експлуатації, передусім дітей, беруть численні неурядові організації, зокрема Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна» (Bochkor et al., 2014). Реалізація державної політики щодо загальносоціального запобігання сексуальній експлуатації може відбуватися шляхом здійснення певних заходів, як-от:

- освітня робота з молоддю та батьками в закладах освіти, що може здійснюватися в межах варіативної частини освітніх програм, тобто факультативно;

- організація навчання представників органів державної влади з питань запобігання сексуальній експлуатації. Цей вид діяльності здійснюють органи державної влади, переважно тісно співпрацюючи з громадськими та міжнародними організаціями. Можливе впровадження в програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальних курсів з проблем запобігання сексуальній експлуатації;

- інформаційна та просвітницька діяльність, спрямована на підвищення рівня обізнаності із цією проблемою широкого кола громадян. Органи державної влади спільно з громадськими та міжнародними організаціями можуть розповсюджувати листівки й інформувати населення за допомогою білбордів.

Висновки

Дослідження питання про запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні дає підстави для певних висновків. Так, запобігання сексуальній експлуатації на загальносоці-

альному рівні спрямоване безпосередньо не на недопущення конкретних фактів сексуальної експлуатації певними людьми, а на зменшення кількості вчинення протиправних діянь у розглядуваній сфері шляхом поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, морально-психологічної та духовної складових життя громадян. Державна політика запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні передбачає подолання об'єктивних і суб'єктивних передумов для сексуальної експлуатації та реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства з усунення, обмеження та нейтралізації чинників, які детермінують існування зазначених явищ. Загальносоціальні заходи запобігання сексуальній експлуатації охоплюють роботу за соціально-економічним, правовим, ідеологічним, організаційно-управлінським і культурно-виховним напрямками.

У запобіганні сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні варто акцентуватися на вивченні правового забезпечення такої роботи, адже інші загальносоціальні заходи такого спрямування переважно здійснюються під час проведення загальносоціальних заходів запобігання злочинності загалом. Водночас удосконалення правового забезпечення запобігання сексуальній експлуатації можливо розглядати не лише в контексті вдосконалення законодавчого регулювання запобігання будь-яким злочинам, а й в аспекті розроблення та прийняття спеціальних нормативно-правових актів, орієнтованих на запобігання вчиненню певних дій, пов'язаних саме із сексуальною експлуатацією людини. Законодавству України у сфері запобігання сексуальній експлуатації властива не статичність, а динамічність, пов'язана особливостями суспільного життя. Це означає, що законодавство змінюється відповідно до сучасних вимог, щоб у правовому сенсі якнайповніше врегульовувати різні правовідносини, пов'язані із запобіганням сексуальній експлуатації та допомогою потерпілим особам.

REFERENCES

- Bochkor, N.P., Kovalchuk, L.H., & Konchenkova, I.Ye. (et al.). (2014). *Seksualna ekspluatatsiia ditei v Ukraini: stan ta zakhody z protydyi* [Sexual Exploitation of Children in Ukraine: Status and Countermeasures]. Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].
- Callahan, G. (2016). *More Than A Movement: Unpacking Contemporary Anti-Human Trafficking Efforts in Washington*. D.C. Dissertation. doi: 10.13016/M2FR3D.
- Dzhuzha, O.M., Kondratiev, Ya.Yu., & Kulyk, O.H. (et al.). (2002). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., & Hida, O.F. (et al.). (2011). *Profilaktyka zlochyniv* [Crime prevention]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., & Kolb, O.H. (et al.). (2009). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Heather, Th. (2018). *Human Trafficking: Reframing Expectations*. Department of Religious Studies: University of Virginia. doi: 10.18130/V34T6F30T.
- Hladkova, Ye.O. (2014). Pytannia zahalnosotsialnoho zapobihannia zlochynnosti [Issues of community-based crime prevention]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 7, 101-105 [in Ukrainian].

- Hladkyi, V.V. (2019). Zviazok torhivli liudmy z koruptsiieiu [Corruption trafficking in human beings]. *Vyshcha osvita - studentska nauka - suchasne suspilstvo: napriamy rozvytku, Higher education - student science - modern society: directions of development: Proceedings of the International Students Scientific and Practical Conference* (pp. 85-89). Kyiv: Mizhnar. nauk.-tekh. un-t im. akad. Yu. Buhaia. doi: 10.5281/ZENODO.3235701 [in Ukrainian].
- Holina, V.V. (2011). *Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka) [Crime Prevention (Theory and Practice)]*. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy [in Ukrainian].
- Holina, V.V., Holovkin, B.M., & Valuisa, M.Yu. (et al.). (2014). *Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny [Criminology. Common and Special parts]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Jelley, S., Sierra, B., & Ashley, M. (et al.). (2019). *Human Trafficking*. doi: <https://doi.org/10.25611/rjxh-ha75>.
- Katsanis, S., Felini, M., Kim, J., Minear, M., Chandrasekharan, S., & Wagner, J. (2017). Perspectives of Women in Prostitution diversion program on DNA Collection for a High-Risk DNA Database. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 12, 111-128. doi: 10.5281/ZENODO.781621.
- Kryminalny kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
- Lytvynov, O.M. (2008). Zahalnosotsialnyi vektor u mekhanizmi protydii zlochynnosti ta faktory, shcho yoho obumovliuiut [The social vector in the mechanism of combating crime and the factors that cause in]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, 41, 111-117 [in Ukrainian].
- Murray, C. (2019). Technology and Child Sex Trafficking: A Comparative Study Of The United States, Venezuela, And The Philippines. *Plan II Honors Theses - Openly Available*. doi: 10.26153/TSW/2591.
- Odnolko, I.V. (2013). Teoretychni zasady zapobihannia zlochynnosti [Theoretical principles of crime prevention]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo, Legal Bulletin. Air and space law*, 4, 141-145 [in Ukrainian].
- Ramdan, S., Stewart, A., Hill, K., & Mattison, K. (2015). *Human Trafficking*. doi: 10.13140/RG.2.1.3645.2728.
- Riva, S. (2019). Listening to the Girls of Benin City: Human Rights, Trafficking and Victimhood in the Italian Sex Industry. *Institute for the Study of Human Rights*. doi: 10.7916/D8-VJEJ-8888.
- Steadham, A. (2014). Human trafficking in Utah, America and the world. *Honors thesis*. University of Utah. doi: 10.26053/0H-0P4Q-R6G0.
- Sukharev, A.Ia., & Boguslovskiy, M.M. (et al.). (1987). *Iuridicheskii entsiklopedicheskii slovar [Law Encyclopedic Dictionary]* (2nd ed., rev.). Moscow [in Russian].
- Sverdlick, A.R. (2014). *Human trafficking*. Rutgers: The State University of New Jersey. doi: 10.7282/T36D5R20.
- West, A.E. (2014). Invisible children: an exploratory examination of child trafficking in the united states. University of Utah. doi: 10.26053/0H-5Z5M-WDG0.
- Yosypiv, A.O. (2010). Zahalnosotsialna, spetsialno-kryminolohichna ta indyvidualna profilaktyka zlochynnosti: pravovi aspekty [Social, Special Criminological and Individual Crime Prevention: Legal Aspects]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 315-324 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії / [Н. П. Бочкор, Л. Г. Ковальчук, І. Є. Конченкова та ін.]. Харків : Права людини, 2014. 64 с.
- Callahan G. More Than A Movement: Unpacking Contemporary Anti-Human Trafficking Efforts in Washington : D. C. Dissertation. 2016. 243 p. doi: 10.13016/M2FR3D.
- Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
- Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.]. Київ : Атіка, 2011. 720 с.
- Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.]. Київ : Атіка, 2009. 312 с.
- Heather Th. Human Trafficking: Reframing Expectations. Department of Religious Studies : University of Virginia, 2018. 68 p. doi: 10.18130/V34T6F30T.
- Гладкова Є. О. Питання загальносоціального запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 101–105.
- Гладкий В. В. Зв'язок торгівлі людьми з корупцією. *Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку* : матеріали Міжнар. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 19 квіт. 2019 р.). Київ : Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. акад. Ю. Бугая, 2019. С. 85–89. doi: 10.5281/ZENODO.3235701.
- Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
- Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін.]. Харків : Право, 2014. 513 с.
- Human Trafficking / [S. Jelley, B. Sierra, M. Ashley et al.]. Rice University, 2019. 18 p. doi: 10.25611/RJXH-HA75.
- Katsanis S., Felini M., Kim J., Minear M., Chandrasekharan S., Wagner J. Perspectives of Women in Prostitution diversion program on DNA Collection for a High-Risk DNA Database. *International Journal of Criminal Justice Sciences*. 2017. No. 12. P. 111–128. doi: 10.5281/ZENODO.781621.
- Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 41. С. 111–117.

- Murray C. Technology and Child Sex Trafficking: A Comparative Study of the United States, Venezuela, And The Philippines. *Plan II Honors Theses – Openly Available*. 2019. 89 p. doi: 10.26153/TSW/2591.
- Однолько І. В. Теоретичні засади запобігання злочинності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 141–145.
- Ramdan S., Stewart A., Hill K., Mattison K. Human Trafficking. 2015. doi: 10.13140/RG.2.1.3645.2728.
- Riva S. Listening to the Girls of Benin City: Human Rights, Trafficking and Victimhood in the Italian Sex Industry. *Institute for the Study of Human Rights*. 2019. 67 p. doi: 10.7916/D8-VJEJ-8888.
- Steadham A. Human trafficking in Utah, America and the world. *Honors thesis*. University of Utah, 2014. 46 p. doi: 10.26053/0H-0P4Q-R6G0.
- Юридический энциклопедический словарь / [А. Я. Сухарев, М. М. Богусловский и др.]. 2-е изд., доп. М., 1987. 528 с.
- Sverdllick A. R. Human trafficking. Rutgers : The State University of New Jersey, 2014. 224 p. doi: 10.7282/T36D5R20.
- West A. E. Invisible children: an exploratory examination of child trafficking in the united states. University of Utah, 2014. 113 p. doi: 10.26053/0H-5Z5M-WDG0.
- Йосипів А. О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 315–324. (Серія «Юридична»).

Стаття надійшла до редколегії 27.02.2019

Niebytov A. – Doctor of Law, Head of the Main Department of the National Police in the Kiev region, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-3064>

The Prevention of Sexual Exploitation on the General Social Level

The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of the features of the work of law enforcement agencies and other stakeholders in the field of prevention of sexual exploitation at the social level, followed by the development and publication for professional discussion of their own vision of the prospects of solving the problem.

Methodology. Taking into account the goal, the specificity of the object and subject of the study, the methodological tools were chosen. The methodological basis of the article is a dialectical approach to the analysis of the situation in Ukraine and beyond. During the research, a system of methods of scientific knowledge was used: formal logic (abstraction, analogy, deduction, induction, synthesis) for a detailed examination of the issues; the empirical – during experimental research and expert interviewing; system analysis method – to determine the direction of implementation of innovative approaches to solving the problem; theoretical – in the study of scientific and educational literature; modeling – in the study of certain objects by modeling their individual characteristics. **Scientific novelty** is caused by the need to improve the existing forms and methods of law enforcement. The necessity of introduction of new tools in combating crime, as well as the use of qualitatively new and innovative approaches to the proper implementation of the tasks. **Conclusions.** Prevention of sexual exploitation at the General social level is aimed at reducing the number of illegal acts committed in this area by improving the socio-economic situation in the country, improving the moral, psychological and spiritual component of the life of citizens. The state policy of prevention of sexual exploitation at the General social level assumes overcoming of objective and subjective preconditions for sexual exploitation and is realized by purposeful activity of all institutions of society on elimination, reduction and neutralization of the factors determining existence of such phenomena.

Keywords: crime prevention; general social level; sexual exploitation; human trafficking.

УДК 343.272(477)1

Зелькіна Т. Є. – аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4751-5514>

Сутність й актуальні питання арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування

Метою статті є дослідження сутності й актуальних питань арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. **Методологія дослідження.** У роботі використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, конкретне поєднання яких зумовлене метою та завданнями дослідження. Використання формально-логічного методу дало змогу визначити, уточнити й доповнити окремі поняття, категорії, упорядкувати понятійно-категоріальний апарат. Застосовано також методи формальної логіки, зокрема аналізу й синтезу, дедукції та індукції, аналогії та узагальнення тощо. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній здійснено дослідження арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування на сучасному етапі державно-правового розвитку, а також виокремлено актуальні проблеми в цій сфері. **Висновки.** Арешт майна є одним із найпоширеніших прикладів обмеження майнових прав осіб у кримінальному процесі на етапі досудового розслідування. Подальші наукові дослідження в цій сфері слід пов'язувати з детальним розробленням деяких проблем правового регулювання в аналізованій сфері. Зокрема, це стосується питання забезпечення прав третіх осіб, щодо майна яких вирішують питання про арешт. Проблеми постають і у випадку арешту цінних паперів, що актуалізує необхідність розроблення дієвого механізму контролю за їх обігом. Потребує аналізу й можливість накладення арешту на майно, яким є кошти у вигляді так званої криптовалюти, статус якої як об'єкта цивільно-правових відносин досі не є чітко визначеним, а про кримінальний процесуальний статус цього явища взагалі не йдеться.

Ключові слова: майно; арешт; кримінальне провадження; досудове розслідування; процедура; кримінальний процес.

Вступ

Кримінальне судочинство є такою сферою державної діяльності, у якій права громадян найчастіше можуть бути порушені, причому з боку держави та її органів. Зазначене, передусім, пов'язано з тим, що для забезпечення кримінального процесу та реалізації його завдань під час досудового розслідування й судового розгляду до учасників процесу можуть застосовувати заходи процесуального примусу, що становить певну небезпеку обмеження чи порушення конституційних прав і свобод (Pivnenko, 2016, p. 169). У кримінально-процесуальну діяльність залучено не тільки осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, фактично винних у вчиненні кримінально каранних діянь, а й осіб, які постраждали від цих злочинів, інших громадян. Права таких осіб також мають бути забезпечені належно. Слід акцентувати увагу на проблемі забезпечення особистих прав у досудовій стадії процесу, оскільки саме там заходи процесуального примусу застосовують найчастіше. Застосування примусу з боку держави з метою задоволення суспільних та особистих інтересів, які не можуть бути досягнуті без примусу, не є і не може бути добровільним стосовно громадян. У зв'язку із цим актуалізуються питання кримінальної процесуальної регламентації питань арешту майна на стадії досудового розслідування як примусового заходу, спрямованого на забезпечення кримінального провадження.

Питання протидії корупції та економічним злочинам загалом є одним з провідних напрямів сучасної кримінально-правової політики (Shatrava, 2017; Biletskyi, 2017). У контексті досудового розслідування злочинів економічної спрямованості саме арешт майна є одним з найважливіших засобів забезпечення кримінального провадження.

Аспекти окресленої проблематики досліджували О. М. Бондаренко, О. В. Верхогляд-Герасименко, І. І. Войтович, І. А. Воробйова, Р. Герасимов, Я. Гольдарб, В. О. Гринюк, Я. В. Замкова, А. Кравченко, Г. М. Куцкір, Д. В. Лісніченко, Т. В. Лукашкіна, В. Мацко, Ю. М. Мирошніченко, Н. С. Моргун, В. В. Муранова, С. М. Смоков, О. Ю. Татаров, О. Фірман, О. Г. Шило, А. Е. Щасна та ін. Водночас потребує детального аналізу питання сутності арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування на сучасному етапі.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є вивчення сутності й актуальних питань арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу

Кримінальний процес є видом державної діяльності, необхідним для приведення в дію, застосування матеріального кримінального закону (Muravev, 2016). У кримінальному провадженні

примус поширюється на фізичну свободу громадян, можливість вибору їх місця мешкання, форм спілкування. Окремі засади примусу спрямовані на обмеження майнових прав або інший вплив на сферу майнових відносин громадян і юридичних осіб. Це майновий примус, який полягає в ціловому впливі на майнові права учасників кримінального судочинства й інших осіб, що зумовлений необхідністю встановлення належного порядку кримінального провадження та забезпечення прав зацікавлених осіб.

Одним із завдань кримінального судочинства є захист прав і законних інтересів осіб та організацій, потерпілих від злочинів. Загалом у системі заходів, що застосовує держава щодо забезпечення законності та зміцнення правопорядку, одне із центральних місць посідає захист прав і свобод людини й громадянина (Malanchuk, 2018). Без дотримання прав громадян діяльність органів державної влади й управління, зокрема поліції, позбавлена будь-якого практичного та гуманітарного сенсу (Admiralova, 2014).

Захист прав і законних інтересів потерпілих від злочинних посягань забезпечують за допомогою кримінального переслідування осіб, що вчинили злочин, встановлення розмірів шкоди, заподіяної злочинцем, і вжиття заходів щодо забезпечення її відшкодування та справедливого покарання винних осіб.

Накладення арешту на майно є фактично єдиним заходом, що забезпечує виконання вимог за заявленим цивільним позовом у межах розглянутого кримінального провадження за відсутності добровільного погашення.

Накладення арешту на майно – це захід процесуального примусу, що полягає в забороні, адресованій власнику майна, розпоряджатися та в необхідних випадках користуватися ним, а також у фактичному вилученні майна й передачі його на зберігання (Sinenko, 2014, р. 8).

Накладення арешту на майно є важливим засобом забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, оскільки він завершує діяльність із розшуку майна, набутого злочинним шляхом, і слугує основним засобом забезпечення звернення до нього надалі (Іопов, 2012, р. 54). Накладення арешту на майно – це захід процесуального примусу, сутність якого полягає в забороні власника майна розпоряджатися або користуватися ним, а також у виключенні майна з обігу та передачі його на зберігання. Арештоване майно не може бути продане, подароване, обмінене, знищене, здане або закладене. Мета накладення арешту на майно – встановлення перешкод щодо його можливого відчуження або приховування (Іопов, 2012, р. 31).

Арешт, який накладають на майно, полягає в забороні власнику розпоряджатися майном, забороні операцій з грошовими коштами або

іншими цінностями, що знаходяться на зберіганні, рахунку або вкладі в кредитних організаціях у межах, у яких накладають арешт (Girginov, 2017; Jalbuu, 2016).

Питання законодавчого забезпечення арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування є динамічними, повсякчас постають нові проблеми в зазначеній сфері (Suprun, & Yatsyk, 2018; Grigorev, 2016).

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться в шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18 лютого 2016 року № 1019-VIII КПК України доповнено ст. 642 «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» і внесено зміни до п. 25, 26 ч. 1 ст. 3, ч. 4 ст. 20, гл. 17, ч. 1 ст. 393 КПК України ("Zakon Ukrainy", 2016).

У ч. 4 ст. 170 КПК України зазначено, що у випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 цієї статті, арешт накладають на майно третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України. Арешт накладають на майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за вищу/нижчу від ринкової вартість і знала/мала знати, що таке майно відповідає будь-якій з ознак, зазначених у п. 1–4 ч. 1 ст. 962 КПК України. У чинному КПК України немає чіткого переліку прав третіх осіб, щодо майна яких вирішують питання про арешт. Лише в ч. 3 ст. 642 КПК України зазначено, що така особа має права, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, у частині, що стосується арешту майна. На доктринальному рівні фахівці з цього приводу зауважують, що під час досудового розслідування третя особа, щодо майна якої вирішують питання про арешт, має такі права в аспекті, що стосується арешту майна: 1) бути чітко та своєчасно повідомлена про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення; 2) мати представника; 3) збирати й подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; 4) брати участь у проведенні процесуальної дії – арешту майна; 5) під час проведення процесуальної дії ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносять до протоколу; 6) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби; 7) одержувати копії процесуальних документів і письмові повідомлення; 8) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України; 9) вимагати

відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, у порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися; 10) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, і в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави (Smaliuk, 2018, p. 90).

Ми поділяємо позицію фахівців, які на підставі системного аналізу ч. 1–4 ст. 170 КПК України дійшли висновку, що арешт на майно третьої особи може бути накладено у двох випадках: по-перше, з метою збереження речових доказів; по-друге, для забезпечення спеціальної конфіскації. Залежно від цього матеріально-правовими (фактичними) підставами арешту майна зазначених вище осіб у конкретному кримінальному провадженні можуть бути достатні підстави вважати, що: 1) речі, документи, гроші є знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності, інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок учинення кримінального правопорушення, тобто відповідають критеріям, які ставлять до речових доказів (ч. 3 ст. 3 ст. 170, ст. 98 КПК України); 2) майно підлягає спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України, а саме гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок учинення злочину та (або) є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та (або) матеріального забезпечення злочину чи винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а в разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володіль-

цю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (абз. 1 ч. 4 ст. 170 КПК України, ч. 1 ст. 962 КК України) (Verkhohliad-Herasymenko, 2017, p. 21).

У ч. 1 ст. 64 КПК України зазначено, що третьою особою, щодо майна якої вирішують питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особа. Оскільки чітко вимоги до цих осіб не визначено, на практиці такий підхід означає, що фактично відповідні примусові заходи у вигляді арешту майна можуть бути застосовані до будь-якої особи. І хоча в ч. 3 цієї статті передбачено, що третя особа, щодо майна якої вирішують питання про арешт, має права й обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, у частині, що стосується арешту майна, фактично ці особи є досить вразливими учасниками кримінального процесу, тому постає чимало ризиків порушення їхніх прав.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в статті виокремлено актуальні питання кримінального процесуального регулювання арешту майна особи на етапі досудового розслідування в контексті сучасних реалій державно-правового розвитку.

Висновки

Таким чином, арешт майна є одним із найпоширеніших прикладів обмеження майнових прав осіб у кримінальному процесі на етапі досудового розслідування. Подальші наукові дослідження слід пов'язувати з детальним розробленням окремих проблем правового регулювання в зазначеній сфері. Зокрема, це стосується питання забезпечення прав третіх осіб, щодо майна яких вирішують питання про арешт. Проблеми постають і в разі арешту цінних паперів. Зазначене актуалізує необхідність розроблення дієвого механізму контролю за їх обігом. Потребує дослідження питання щодо можливості накладення арешту на майно, яким є кошти у вигляді так званої криптовалюти, статус якої як об'єкта цивільно-правових відносин досі не є чітко визначеним, а про кримінальний процесуальний статус цього явища взагалі не йдеться.

REFERENCES

- Admiralova, I.A. (2014). Administrativno-pravovoe obespechenie prav i svobod grazhdan v politsii zarubezhnykh gosudarstv [Administrative and legal support of the rights and freedoms of citizens in the police of foreign countries]. *Administrativnoe i munitsipalnoe pravo, Administrative and municipal law*, 12, 1277-1288. doi: <https://doi.org/10.7256/1999-2807.2014.12.12692> [in Russian].
- Biletskyi, A.V. (2017). Dosvid uchasti hromadskosti u zakhodakh shchodo zapobihannia koruptsinii zlochynnosti v Ukraini [Experience of Public Participation in Measures to Prevent Corruption in Ukraine]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 136, 225-235. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.136.93223> [in Ukrainian].
- Girginov, A. (2017). Confiscation and Criminal Assets Recovery - Review of Bosnian Law. *Beijing Law Review*, 8, 252-270. doi: <https://doi.org/10.4236/blr.2017.83015>.

- Grigorev, V.N. (2016). O pravovykh pozitsiiakh Konstitutsionnogo Suda Rossiiskoi Federatsii pri naloznenii aresta na imushchestvo [On the legal positions of the Constitutional Court of the Russian Federation in case of seizure of property]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Tomsk State University*, 405, 162-167. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/405/23> [in Russian].
- Ionov, V.A. (2012). *Naloznenie aresta na imushchestvo pri proizvodstve predvaritelnogo rassledovaniia po ugovnym delam ob ekonomicheskikh prestupleniakh* [Seizure of property during the preliminary investigation of criminal cases of economic crimes]. Moscow: Iurlitinform [in Russian].
- Jalbuu, G. (2016). Osobennosti khraneniia imushchestva, na kotoroe naloznen arest po ugovno-protsessualnym kodeksam Rossiiskoi Federatsii i Mongolii [Features of storage of property, which is seized under the criminal procedure codes of the Russian Federation and Mongolia]. *Vestnik Omskoi iuridicheskoi akademii, Bulletin of the Omsk Law Academy*. doi: <https://doi.org/10.19073/2306-1340-2016-2-46-50> [in Russian].
- Malanchuk, P.M. (2018). Zastava v systemi zapobizhnykh zakhodiv chynnoho kryminalno-protsesualnogo zakonodavstva Ukrainy [Pledge in the system of preventive measures of the current criminal-procedural legislation of Ukraine]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 10(23), 73-77. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p73> [in Ukrainian].
- Muravev, K.V. (2016). Ugolovnyi protsess i realizatsiia ugolovnogo zakona [Criminal procedure and implementation of criminal law]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Tomsk State University*, 4(22), 56-68. doi: <https://doi.org/10.17223/22253513/22/7> [in Russian].
- Pivnenko, L.V. (2016). Zastava yak alternatyva zastosuvannia zapobizhnoho zakhodu u vyhladi trymannia pid vartoiu [Punishment as an alternative to the use of a preventive measure in the form of detention]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnogo pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody, Collection of scientific works of the Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda*, 24, 169-174. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.192602> [in Ukrainian].
- Shatrava, S.O. (2017). Zapobihannia koruptsii v diialnosti orhaniv Natsionalnoi politsii yak neobkhidna skladova antykoruptsiinoi polityky derzhavy [Prevention of corruption in the activities of the National Police bodies as a necessary component of the country's anti-corruption policy]. *Forum prava, Law forum*, 5, 427-434. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.206140> [in Ukrainian].
- Sinenko, S.A. (2014). Obespechenie prav i zakonnykh interesov poterpevshego v ugolovnom sudoproizvodstve: teoreticheskie, zakonodatelnye i pravoprimeritelnye problemy [Ensuring the rights and legitimate interests of the victim in criminal proceedings: theoretical, legislative and law-enforcement problems]. *Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- Smaliuk, T.V. (2018). Protseualnyi status tretioi osoby, shchodo maina yakoi vyrishuietsia pytannia pro aresht [The procedural status of a third person, regarding the property of which the issue of arrest is solved]. *Innovative Solutions In Modern Science*, 5(24), 84-98. doi: [https://doi.org/10.26886/2414-634X.8\(27\)2018.6](https://doi.org/10.26886/2414-634X.8(27)2018.6) [in Ukrainian].
- Suprun, T., & Yatsyk, T. (2018). Grounds for limiting property rights in the application of temporary seizure of property in criminal proceedings. *Baltic Journal of Economic Studies*, 1(4), 328-333.
- Verkhohliad-Herasymenko, O.V. (2017). Do pytannia nakladennia areshtu na maino tretikh osib u kryminalnomu provadzhenni [To the issue of seizure of property of third parties in criminal proceedings]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 1, 20-27 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protseualnogo kodeksiv Ukrainy shchodo vykonannia rekomendatsii, yaki mistiatsia u shostii dopovidi Yevropeiskoi komisii pro stan vykonannia Ukrainoiu Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy, stosovno udoskonalennia protsedury areshtu maina ta instytutu spetsialnoi konfiskatsii": vid 18 liut. 2016 r. No. 1019-VIII [Law of Ukraine "On amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the implementation of the recommendations contained in the sixth report of the European Commission on the state of implementation by Ukraine of the Plan of Action for the liberalization of the European Union visa regime for Ukraine in relation to the improvement of the procedure for the arrest of property and the institution of special confiscation" from February 18, 2016, No. 1019-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 11 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Адмиралова И. А. Административно-правовое обеспечение прав и свобод граждан в полиции зарубежных государств. *Административное и муниципальное право*. 2014. № 12. С. 1277–1288. doi: <https://doi.org/10.7256/1999-2807.2014.12.12692>.
- Білецький А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 225–235. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.136.93223>.
- Girginov A. Confiscation and Criminal Assets Recovery – Review of Bosnian Law. *Beijing Law Review*. 2017. No. 8. P. 252–270. doi: <https://doi.org/10.4236/blr.2017.83015>.
- Григорьев В. Н. О правовых позициях Конституционного Суда Российской Федерации при наложении ареста на имущество. *Вестник Томского государственного университета*. 2016. № 405. С. 162–167. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/405/23>.
- Ионов В. А. Наложение ареста на имущество при производстве предварительного расследования по уголовным делам об экономических преступлениях : монография. М. : Юрлитинформ, 2012. 192 с.

- Жалбуу Г. Особенности хранения имущества, на которое наложен арест по уголовно-процессуальным кодексам Российской Федерации и Монголии. *Вестник Омской юридической академии*. 2016. № 2 (31) С. 46–50. doi: <https://doi.org/10.19073/2306-1340-2016-2-46-50>.
- Маланчук П. М. Застава в системі запобіжних заходів чинного кримінально-процесуального законодавства України. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 10 (23). С. 73–77. doi: <http://doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p73>.
- Муравьев К. В. Уголовный процесс и реализация уголовного закона. *Вестник Томского государственного университета*. 2016. № 4 (22) С. 56–68. (Серия «Право»). doi: <https://doi.org/10.17223/22253513/22/7>.
- Півненко Л. В. Застава як альтернатива застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 24. С. 169–174. (Серія «Право»). doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.192602>.
- Шатрава С. О. Запобігання корупції в діяльності органів Національної поліції як необхідна складова антикорупційної політики держави. *Форум права*. 2017. № 5. С. 427–434. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.206140>.
- Синенко С. А. Обеспечение прав и законных интересов потерпевшего в уголовном судопроизводстве: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2014. 230 с.
- Смалюк Т. В. Процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. *Innovative Solutions In Modern Science*. 2018. № 5 (24). С. 84–98. doi: [https://doi.org/10.26886/2414-634X.8\(27\)2018.6](https://doi.org/10.26886/2414-634X.8(27)2018.6).
- Suprun T., Yatsyk T. Grounds for limiting property rights in the application of temporary seizure of property in criminal proceedings. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 1. P. 328–333.
- Верхогляд-Герасименко О. В. До питання накладення арешту на майно третіх осіб у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 20–27.
- Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18 лют. 2016 р. № 1019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 11. Ст. 127.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2019

Zelkina T. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4751-5514>

Entity and Current Questions of Property Seizure in Criminal Proceedings at the Stage of Pre-Trial Investigation

The **purpose** of the article is to study the essence and actual issues of property seizure in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. **Methodology.** The paper uses general scientific and special-scientific methods of cognition, the concrete combination of which is determined by the purpose and objectives of the study. Using the formal-logical method has allowed to define, clarify and supplement the individual concepts of the category and thus to organize the conceptual-categorical apparatus. Methods of formal and logical logic were also used, in particular methods of analysis and synthesis, deduction and induction, analogies and generalizations, and others like that. The **scientific novelty** of the article is due to the fact that it is a study of the seizure of property in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation at the present stage of state-legal development with the allocation of a number of urgent problems in this area. **Conclusions.** Today, the seizure of property is one of the most common examples of limiting the property rights of individuals in the criminal process at the pre-trial stage. Further research in this area should be linked to the detailed elaboration of specific legal regulation issues in this area. As an example, this is a matter of ensuring the rights of third parties, the property of which the issue of arrest is being resolved. Problems arise in the case of securities seizure. The seizure of securities requires the creation of an effective mechanism for controlling their circulation. Another interesting issue is the possibility of arresting property that has funds in the form of so-called criminals, whose status as an object of civil-legal relations is not clearly defined today, not to mention the criminal procedural status of this phenomenon, etc.

Keywords: property; arrest; criminal proceedings; pre-trial investigation; procedure; criminal process.

УДК 343.985:343.91

Новачук С. А. – аспірант докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6127-0632>

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики порушення вимог режиму радіаційної безпеки

Метою статті є визначення типових характеристик особи, що вчиняє порушення вимог режиму радіаційної безпеки, й обґрунтування доцільності встановлення специфічних характеристик особи злочинця під час розслідування цих злочинів. **Методологію** дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний – для пізнання соціально-правових явищ у їх зв'язку, розвитку та змінах; історико-правовий – для з'ясування генези наукових поглядів щодо низки понять, які використовують під час дослідження особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики; логіко-юридичний – для опрацювання спеціальної термінології та нормативної бази у сфері радіаційної безпеки з метою поглиблення понятійного апарату криміналістичних методик, що стосуються відповідної тематики; соціологічний і статистичний – під час анкетування та інтерв'ювання слідчих, вивчення й узагальнення матеріалів правозастосовної практики. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, що вперше визначено ознаки особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 267¹ Кримінального кодексу України. **Висновки.** Особа злочинця в криміналістичній характеристиці злочинів, передбачених ст. 267¹ Кримінального кодексу України, є специфічним елементом, що пов'язаний з рештою складників: обстановкою, способом учинення злочину, предметом злочинного посягання. Учинити злочин може обмежена кількість осіб у зв'язку зі складністю потрапляння на територію зони відчуження. Криміналістичне значення мають відомості про підстави перебування особи в зоні відчуження; інформація про місце роботи або інший зв'язок з режимною зоною, потенційні можливості доступу до предметів злочинного посягання та їх переміщення за межі зони відчуження, зв'язки правопорушника з особами, які працюють (працювали раніше) в зоні відчуження, й іншими особами, які можуть бути зацікавлені в здійсненні злочинних дій; факти вчинення аналогічних правопорушень у минулому; мотивація злочинної діяльності.

Ключові слова: особа злочинця; криміналістична характеристика; режим; радіаційна безпека; розслідування; зона відчуження.

Вступ

Особа, яка вчинила злочин, – головний елемент будь-якого розслідування. Тому її вивченню присвячено низку праць кримінально-правового циклу та із психології (Kryshtop, 2018; Malanchuk, 2018; Mrochko, 2018; Sarkisian, 2018). Теоретичні напрацювання сприяють усебічному вивченню цього поняття, допомагають визначити напрям пошуку інформації про особу злочинця під час виконання прикладних завдань. У криміналістиці, кримінальному праві, кримінальному процесі, кримінології та інших дисциплінах, з огляду на різну предметну сферу, дослідження особи злочинця відбувається відповідно до наукових потреб і запитів, однак не відокремлено, а в органічному зв'язку з іншими дисциплінами, що сприяє поглибленню та розширенню наукового знання, а отже, і його вдосконаленню.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення особливостей особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочинів, передбачених ст. 267¹ КК України.

Для досягнення зазначеної мети було сформульовано такі завдання: на підставі наукових поглядів про поняття особи, яка вчинила злочин, сформувати комплексне уявлення про особу злочинця як елемент криміналістичної характе-

ристики; на підставі результатів узагальнення практики розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки виокремити типові ознаки особи злочинця; окреслити криміналістично значущі дані та відомості про особу злочинця.

Виклад основного матеріалу

На думку М. Т. Ведернікова, у кримінальному процесі, що спрямований забезпечувати реалізацію норм матеріального кримінального права, постає завдання не лише визначити параметри предмета вивчення особи обвинуваченого, а й забезпечити встановлення його в обсязі, що є необхідним і достатнім для вирішення правових питань, які виникають у певній справі. У криміналістиці особу суб'єкта, який вчинив злочин, встановлюють через пізнання її окремих властивостей і рис, які відображені в слідах злочину, щоб потім використовувати ці знання як заходи впливу на цю особу під час проведення слідчих дій. У кримінології особа злочинця є одним з основних компонентів предмета цієї науки з усіма наслідками щодо її вивчення (Vedernikov, 2014, p. 148).

Особі злочинця, як і будь-якій іншій людині, властиві різні ознаки: демографічні (стать, вік, стан здоров'я), моральні (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальні (трудові, сімейно-побутові) та психологічні (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці ознаки відображаються в

індивідуальних властивостях особи злочинця, його стосунках із потерпілим. Психологічна структура особи містить чотири підструктури: 1) спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується в процесі виховання; 2) досвід (знання, уміння, навички та звички, набуті як особистий досвід, у процесі навчання, однак уже з істотним впливом біологічних ознак особи); 3) охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення (емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять); 4) біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві й вікові ознаки, а також патологічні зміни (ZNbankov, 1993, p. 128-129).

У кримінології особу злочинця визначають як абстрактне поняття, що охоплює сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, у поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що позначаються на її злочинній поведінці, за допомогою якого в кримінологічній практиці формують загальний портрет людини, яка вчинила злочин, що дає змогу: 1) визначити найбільш типові негативні риси, характерні для конкретних злочинців, за основними кримінологічними показниками; 2) з'ясувати, які із цих рис найбільше притаманні особі й безпосередньо пов'язані зі злочинною поведінкою та її мотивацією; 3) встановити причини формування негативних властивостей і якостей особи, під впливом яких вона вчиняє злочин; 4) дослідити взаємозв'язок загально-соціальних детермінант із біологічними особливостями особи на різних етапах її соціалізації; 5) здійснити типологію злочинів (Iakovlev, 1965, p. 57-90).

Для криміналістичних досліджень вивчення особи злочинця має важливе значення, оскільки особа злочинця безпосередньо пов'язана зі способом злочину, який учиняє. Вона реалізує дії з підготовки, учинення та приховування злочину, є слідоутворювальним об'єктом, залишає специфічні сліди, які завдяки ретельному вивченню допомагають слідчому встановити пошукові характеристики особи. Злочинець застосовує той спосіб, який залежить від можливостей особи, професійних навичок, у зв'язку з чим індивідуальні риси її особистості виявляються в результатах діяльності. Так само нерозривно пов'язані з особою злочинця, залежать від неї та є підставою для висунення версій під час розслідування злочинів об'єкт і предмет злочинного посягання. Крім того, мотив і мета учиненого злочину є концентрованим вираженням потреб особи злочинця (Homenko, 1989, p. 22).

Із цього приводу В. В. Тіщенко зазначає, що дані про суб'єкта (суб'єктів) злочину містять різні відомості, що характеризують типову особу злочинця, який учиняє злочин певної спрямованості, і сприяють формулюванню версій щодо нього, його пошуку та встановленню. Криміналістично значущі властивості особи злочинця можна поділити на три групи: 1) біологічні, що охоплюють статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що відображають інтелект, емоційну й волюву сфери індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, сімейний стан, місце мешкання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо (Tishchenko, 2007, p. 62).

Криміналістичну структуру особи злочинця можна відобразити як таку, яка складається з певних елементів, а саме: 1) що містять такі соціально-демографічні ознаки, як соціальне походження й становище, сімейний стан і посада, національна й професійна приналежність, рівень матеріальної забезпеченості; 2) які визначають рівень інтелектуального розвитку, освітньо-культурний рівень, знання, навички, уміння; 3) що охоплюють моральні риси, ціннісні орієнтації, прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички; 4) що формують психічні процеси, властивості й стани особи; 5) які втілюють соціальний зміст і вияв таких біофізіологічних ознак, як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо (Melnychok, 2008, p. 101).

Особа злочинця в криміналістичній характеристиці злочинів, передбачених ст. 267¹ КК України, є специфічним елементом, що пов'язаний з рештою складників: обстановкою, способом учинення злочину, предметом злочинного посягання. Слід зважати, що злочин учинити може обмежена кількість осіб у зв'язку зі складністю потрапити на територію зони відчуження. Для вчинення злочину правопорушник повинен перебувати в зоні відчуження, безумовного відселення. Його перебування може бути законним (туристи, особи, що їх супроводжують, особи, які працюють у зоні відчуження, правоохоронці) і незаконним (сталкери, особи, які мають злочинний намір).

На цих територіях продовжують функціонувати певні об'єкти й організації, що передбачає необхідність перебування там людей. Наприклад, на об'єкті «Укриття» люди працюють вахтовим методом, крім того, виконують роботи, пов'язані із життєзабезпеченням працівників. Загалом у зоні відчуження постійно перебувають близько 3500 осіб; мешкають 119 стихійних поселенців.

Кримінологічний портрет радіаційного порушника визначив М. О. Торбієв: особа, засуджена за вчинення дій у вигляді порушення вимог режиму радіаційної безпеки, переважно є чоловіком середнього віку, одруженим, на утриманні в якого перебувають малолітні/неповнолітні діти; за критерієм освіти це громадяни переважно із середньою спеціальною (30,43 %) та середньою (35,27 %) освітою. Зловмисники з вищою освітою становлять 17,39 % від загальної кількості, а особи без освіти – 4,34 % відповідно. Значна частка осіб із середньою (та спеціальною) освітою, оскільки ці особи переважно є мешканцями невеликих населених пунктів, які межують із Чорнобильською зоною та де кількість громадян з вищою освітою значно менша, ніж у місті. Крім цього, вагомим є фактор зайнятості населення на селі. Цим зумовлений незначний відсоток місцевих мешканців без освіти взагалі. Предметом цих злочинів здебільшого є продукти харчування рослинного й тваринного походження (гриби, ягоди, риба) для власного вжитку. Наявність у цьому прошарку зловмисників з вищою освітою засвідчує, що вони не належать до місцевого населення, а специфіка предмета їх злочинів полягає в спробах «промислового» вилування риби та вивозу металобрухту із зони безумовного (обов'язкового) відселення. У цих правопорушників можуть бути наявні ознаки кримінального професіоналізму, оскільки вони з корисливих мотивів систематично займаються незаконною діяльністю (Torbieiev, 2019, p. 75). Вияви цього злочину (ст. 267¹ КК України) територіально обмежені Чорнобильською зоною безумовного (обов'язкового) відселення; первинною ознакою виявлення особи такого злочинця є його територіальна приналежність до цієї зони – місце мешкання, місце роботи (Torbieiev, 2019, p. 3).

Здійснене наше дослідження частково підтвердило деякі із цих висновків. Водночас було встановлено, що злочин учиняють як особи, які пов'язані із зоною відчуження, мають (доступ) – працівники підприємств, службові особи, які причетні до забезпечення дотримання режиму радіаційної безпеки, так й особи, які не мешкають, не працюють і не пов'язані з режимною зоною. Вони є мешканцями інших населених пунктів (часто суміжних із зоною відчуження, обов'язкового відселення), проникають на територію незаконним шляхом.

На підставі аналізу правозастосовної практики виявлено, що в матеріалах кримінальних проваджень не завжди зазначають інформацію про підстави перебування особи в зоні відчуження. На нашу думку, це є суттєвим недоліком розслідування, адже можуть залишитися поза увагою

слідства та суду важливі обставини щодо злочинних зв'язків порушника, можливих інших фактів його протиправної діяльності та інших порушень як самого злочинця, так й інших осіб. Тому вважаємо, що ці обставини підлягають встановленню в кожному кримінальному провадженні.

Важливою є інформація про місце роботи, оскільки, по-перше, це пояснює причини перебування особи в зоні відчуження, по-друге, дає підстави для перевірки фактів змови, можливих співучасників, способів учинення та приховування злочину.

Наприклад, у судовому рішенні зазначено, що ОСОБА_2, обіймаючи посаду монтажника ТОВ «БК Укрбудмонтаж», перебуваючи на території зазначеного товариства, яке розташовано за адресою: вул. Радянська, 82-А, м. Чорнобиль Київської області, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 липня 1991 року № 106, належить до зони відчуження, завантажив до багажного відділення та задньої частини салону власного автомобіля Mitsubishi Pajero Sport будівельну арматуру вагою 440 кг з метою переміщення її за межі зони відчуження – до м. Києва ("Postanova Verkhovnoho Sudu", 2018). В іншому рішенні зазначено, що особа вчинила злочин, працюючи на посаді охоронця загону охорони № 3 у ДСП «Чорнобильський спецкомбінат» ("Postanova Verkhovnoho Sudu", 2018). Обіймаючи посаду помічника лісничого Косовського лісництва ДСКП «Чорнобильська Пуща», будучи службовою особою, з корисливих мотивів, використовуючи службове становище всупереч інтересам служби, маючи на меті перемістити без передбаченого законом дозволу та проведення дозиметричного контролю за межі зони відчуження деревину на пилораму, що розташована в с. Луговиках Поліського району Київської області, з метою розпилу на дошки, які згодом мав намір передати ОСОБА_3, перебуваючи в 112-му кварталі Котовського лісництва на території зони відчуження, дав вказівку своєму підлеглому, трактористу Косовського лісництва ДСКП «Чорнобильська Пуща» ОСОБА_4 завантажити раніше спилану деревину в процесі вибіркової санітарної порубки та на службовому тракторі перемістити її на територію Котовського лісництва для подальшого перевезення в с. Луговики Поліського району Київської області ("Vyrok Ivankivskoho raionnoho sudu", 2011).

Вивчення матеріалів правозастосовної практики дає підстави узагальнити криміналістично значущі ознаки особи злочинця. Зокрема, встановлено, що злочин учиняють переважно чоловіки (96 %); за віком: понад 60 років – 16 %, 40–60 років – 47 %, 20–39 років – 32 %, 16–19 років –

4 %, неповнолітні – 1 %; за освітою: середня – 48 %, середня спеціальна – 38 %, неповна вища – 4 %, отримують вищу освіту – 3 %, вища – 7 %. Предметом злочинного посягання є: металеві вироби (кольоровий, чорний метал) – 63 %, продукти збиральництва – 12 %, харчові продукти – 5 %, риба – 13 %, тварини (полювання) – 4 %, інші – 3 %; за місцем роботи: причетний до спеціальних зон – 8 %, непричетний до спеціальних зон – 46 %, раніше працював у зоні відчуження – 14 %, не працює (і не був пов'язаний зі спеціальними зонами) – 32 %; за місцем мешкання: суміжні із зоною відчуження території – 53 %, інші місця – 47 %, територія зони відчуження (стихійні поселенці) – не виявлено; раніше судимі за такий злочин – 19 %, судимі за інший злочин – 13 %, раніше не судимі – 68 %; притягувалися до адміністративної відповідальності за ст. 46¹ КУпАП (Порушення вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіаційного забруднення, що виражається у проникненні в цю зону без дозволу відповідних органів або самовільному поселенні в ній, або знищенні, пошкодженні чи перенесенні знаків радіаційного забруднення або огорожі зазначеної зони) – 42 %.

Жінок – 4 %; за віком: понад 60 років – 2 %, 40–60 років – 78 %, 20–39 років – 20 %; за освітою: середня – 94 %, середня спеціальна – 3 %, неповна вища – 2 %, вища – 1 %. Предметом злочинного посягання є: металеві вироби (кольоровий, чорний метал) – 25 %, продукти збиральництва – 68 %, харчові продукти – 5 %, інші – 2 %; за місцем роботи: не має причетності до спеціальних зон – 8 %, не працює (і не була пов'язана зі спеціальними зонами) – 92 %; місце мешкання: суміжні із зоною відчуження території – 93 %, інші місця – 7 %, територія зони відчуження (стихійні поселенці) – не виявлено; раніше не судимі; притягувалися до адміністративної відповідальності за ст. 46¹ КУпАП – 15 %.

Одноосібно злочин було вчинено у 87 % випадків (вивчені матеріали), групою осіб – 13 %.

Одноосібно переважно вчиняють злочини жителі суміжних територій, які переміщують за межі зони відчуження промислову продукцію (дрібні партії або окремі предмети з кольорового, чорного металу), продукти харчування, продукти збиральництва. Групою осіб вчиняють вивезення значних за вагою та об'ємом предметів (переважно кольорові метали), з огляду на особливості пропускового режиму, до злочинної діяльності залучаються службові особи. Злочинні дії за сприяння службових осіб можуть вчинятися впродовж тривалого періоду та мати регулярний характер.

Розглянемо *приклад* створення стійкого злочинного угруповання для вчинення злочину.

ОСОБА_2 у червні 2010 року організував за взаємною згодою спільно з ОСОБА_10 і ОСОБА_4 та очолив стійке злочинне об'єднання, визначивши необхідну для досягнення загальної злочинної мети кількість учасників групи, а також злочинну спеціалізацію цієї групи, керуючись бажанням спільного вчинення тяжких злочинів на території Київської області, корисливою метою яких було протиправне особисте збагачення, шляхом учинення викрадень радіоактивних матеріалів на території зони відчуження Чорнобильської АЕС, а саме з пункту захоронення радіоактивно забруднених відходів «Буряківка» Державного спеціалізованого підприємства «Комплекс», що відбувалися систематично, сплановано, під керівництвом ОСОБА_2.

ОСОБА_2, не маючи постійного офіційного місця роботи, з метою особистого збагачення вирішив організувати злочинну групу зі знайомих осіб, які вже вчиняли умисні злочини та не були офіційно працевлаштовані, оскільки визначив для себе одним із засобів для існування й отримання матеріальних благ учинення тяжких умисних злочинів. Про такий намір він повідомив знайомим – ОСОБА_10 та ОСОБА_4, які схвалили його пропозицію і дали згоду на участь у створюваній ОСОБА_2 організованій групі.

Будучи організатором групи в період з 30.05.2010 до 10.09.2010, ОСОБА_2 підшукав інших учасників серед осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, а також утягнув у злочинну діяльність громадян, що мали намір збагатитися злочинним шляхом, визнаючи його авторитет, виконували його накази та брали участь у злочинах, які вчиняла група, організована ОСОБА_2.

Знаючи про мету створення злочинної групи – здійснення викрадання радіоактивних матеріалів, а саме труб, виготовлених з мідно-нікелево-залізного сплаву, з пункту зберігання радіоактивних відходів «Буряківка» ДСП «Комплекс» та подальшого їх переміщення за межі зони відчуження з метою подальшого збуту на приймальний пункт за грошову винагороду, ОСОБА_11 та ОСОБА_4 ввійшли до створеної ОСОБА_2 групи й активно брали участь у її діяльності.

Об'єднання було стійким, що виявлялося в згуртованості й стабільності. Між учасниками організованої групи були постійні внутрішні зв'язки, що полягали в зустрічах і візитах один до одного, спільних діях з учинення крадіжок і подальшого збуту викраденого. Вони спільно обговорювали проблеми, що виникли, визначали способи конспірації та прикриття, розподіляли суми грошових коштів. Упродовж цього періоду функціонування об'єднання між керівником організованої групи ОСОБА_2 та її учасниками ОСОБА_10 та ОСОБА_4 високим був рівень узгодженості дій, було встановлено єдині прави-

ла поведінки. Усі учасники групи відповідно до відведених їм ОСОБА_2 ролей брали участь у її діяльності, а саме: надавали автотранспорт, доставляли учасників до місць учинення злочинів, безпосередньо вчиняли крадіжки, вели спостереження за навколишньою місцевістю та обстановкою в момент злочинного посягання, щоб своєчасно попередити співучасників про можливу небезпеку, збували викрадене майно. Між учиненням злочинів ОСОБА_2 та інші учасники групи разом проводили дозвілля, вели спільний побут тощо ("Vyroky Slavutytskoho miskoho sudu", 2011).

Майже в усіх матеріалах кримінальних проваджень, які вивчено в межах дослідження, містилися відомості, які збирає слідчий на вимогу п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України, переважно це довідки медичних установ про облік у лікаря-нарколога та психіатра, характеристики за місцем проживання, роботи, довідки про склад сім'ї, посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, посвідчення постраждалого внаслідок аварії на ЧАЕС тощо. Проте не в усіх випадках цього достатньо для формування повного уявлення про особу злочинця та визначення зв'язку її з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що вперше визначено ознаки особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267¹ КК України).

Висновки

Криміналістичне вивчення особи злочинця під час розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки, крім з'ясування обов'язкових характеристик, має охоплювати встановлення низки специфічних відомостей, що стосуються цієї особи. До основних із них належать: підстави перебування особи в зоні відчуження, потенційні можливості доступу до предметів злочинного посягання та їх переміщення за межі зони відчуження, зв'язки правопорушника з особами, які працюють (працювали раніше) в зоні відчуження, й іншими особами, які можуть бути зацікавлені в здійсненні злочинних дій, факти вчинення аналогічних правопорушень у минулому, мотивація злочинної діяльності.

REFERENCES

- Homenko, A.N. (1989). *Sviaz lichnosti prestupnika kak elementa kriminalisticheskoi kharakteristiki prestupleniia s drugimi ee elementami* [The connection of the personality of the offender as an element of the criminalistic characteristics of the crime with its other elements]. *Aktualnye voprosy pravovedeniia v period sovershenstvovaniia sotsialisticheskogo obshchestva, Actual issues of jurisprudence during the period of improvement of socialist society*, 9-22 [in Russian].
- Iakovlev, A.M. (1965). *Nekotorye teoreticheskie voprosy obshei metodiki izucheniia lichnosti prestupnika* [Some theoretical questions of the general method of studying the identity of the criminal]. *Problemy iskoreneniia prestupnosti, Problems of eradicating crime*, 57-90. Moscow: Iurid. lit. [in Russian].
- Kryshtop, S.V. (2018). Criminological characteristic of the identity of the criminal committing crimes in the sphere of drug trafficking, psychotropic substances of their analogues or precursors. *Young Scientist, Publishing House Young Scientist*, 12(64), 498-502. doi: <http://dx.doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-114>.
- Malanchuk, P.M. (2018). *Kriminalisticheskaia kharakteristika prestuplenii protiv okruzhaiushchei sredy* [Forensic characterization of crimes against the environment]. *Pravovye gorizonty, Legal Horizons*, 8(21), 85-89. doi: <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i8.p85> [in Russian].
- Melnychok, V.M. (2008). *Kriminalistychna kharakterystyka sotsialno-psykholohichnykh oznak osobystosti zlochyntsia* [Forensic characteristics of socio-psychological features of the offender's personality]. *Yurydychna Ukraina, Legal Ukraine*, 11, 97-102 [in Ukrainian].
- Mrochko, R. (2018). Offender's identity as a element of forensic description of pumping. *The Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 28, 158-162. doi: <http://dx.doi.org/10.31733/2078-3566-2018-3-158-162>.
- Postanova Verkhovnoho Sudu vid 14 chervnia 2018 roku. Sprava No. 366/1872/17. Provadzennia No. 51-1916km18 [The Supreme Court's ruling of June 14, 2018. Case No. 366/1872/17. Proceedings No. 51-1916km18]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen, The only state register of court decisions*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74842644> [in Ukrainian].
- Postanova Verkhovnoho Sudu vid 4 zhovtnia 2018 roku. Sprava No. 366/3338/17. Provadzhennia No. 51-2701km18 [The Supreme Court's ruling of October 4, 2018. Case No. 366/3338/17. Proceedings No. 51-2701km18]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen, The only state register of court decisions*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77037427> [in Ukrainian].
- Sarkisian, A.A. (2018). *Lichnost prestupnika i ee obshchestvennaia opasnost: ugovno-pravovye i kriminologicheskie aspekty* [The identity of the perpetrator and its public danger: criminal law and criminological aspects]. *Pravo i politika, Law and politics*, 2, 49-61. doi: <http://dx.doi.org/10.7256/2454-0706.2018.12.28200> [in Russian].

- Tishchenko, V.V. (2007). *Teoretychni ta praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv* [Theoretical and practical foundations of the methodology for investigating crimes]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
- Torbieiev, M.O. (2019). Zlochyny proty radiatsiinoi bezpeky: kryminolohichna kharakterystyka, determinatsiia ta zapobihannia [Crimes against radiation safety: criminological characteristics, determination and prevention]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Vedernikov, N.T. (2014). Lichnost prestupnika v kriminalistike i kriminologii [Personality of the criminal in criminalistics and criminology]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Tomsk State University*, 384, 148-152 [in Russian].
- Vyrok Ivankivskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 10 liutoho 2011 roku. Sprava No. 1-31/2011 r. [The verdict of the Ivankiv district court of the Kiev region from February 10, 2011. Case No. 1-31/2011]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh risheh, The only state register of court decisions*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59609347> [in Ukrainian].
- Vyrok Slavutytskoho miskoho sudu Kyivskoi oblasti vid 30 serpnia 2011 roku. Sprava No. 1-40/11. Provadzhennia No. 1/3552/11 [The verdict of Slavutych city court of Kyiv region from August 30, 2011. Case No. 1-40/11. Proceedings No. 1/3552/11]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh risheh, The only state register of court decisions*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54024658> [in Ukrainian].
- ZNbankov, V.A. (1993). *Chelovek kak nositel kriminalisticheski znachimoi informatsii* [Man as a carrier of criminalistic information]. Moscow: UMC pri GUK MVD RF [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Хоменко А. Н. Связь личности преступника как элемента криминалистической характеристики преступления с другими ее элементами. *Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества*. 1989. С. 9–22.
- Яковлев А. М. Некоторые теоретические вопросы общей методики изучения личности преступника. *Проблемы ускорения преступности*. М. : Юрид. лит., 1965. С. 57–90.
- Kryshtop S.V. Criminological characteristic of the identity of the criminal committing crimes in the sphere of drug trafficking, psychotropic substances of their analogues or precursors. *Young Scientist. Publishing House Young Scientist*. 2018. No.12 (64). P. 498–502. doi: <http://dx.doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-114>.
- Маланчук П. М. Криминалистическая характеристика преступлений против окружающей среды. *Правовые горизонты*. 2018. № 8 (21). С. 85–89. doi: <https://doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i8.p85>.
- Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.
- Mrochko R. Offender's identity as a element of forensic description of pumping. *Naukovyy. The Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2018. No. 28. P. 158–162. doi: <http://dx.doi.org/10.31733/2078-3566-2018-3-158-162>.
- Постанова Верховного Суду від 4 жовтня 2018 року. Справа № 366/3338/17. Провадження № 51-2701км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77037427>.
- Постанова Верховного Суду від 14 червня 2018 року. Справа № 366/1872/17. Провадження № 51-1916км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74842644>.
- Саркисян А. А. Личность преступника и ее общественная опасность: уголовно-правовые и криминологические аспекты. *Право и политика*. 2018. № 2. С. 49–61. doi: <http://dx.doi.org/10.7256/2454-0706.2018.12.28200>.
- Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
- Торбеев М. О. Злочини проти радіаційної безпеки: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 281 с.
- Ведерников Н. Т. Личность преступника в криминалистике и криминологии. *Вестник Томского государственного университета*. 2014. № 384. С. 148–152.
- Вирок Іванківського районного суду Київської області від 10 лютого 2011 року. Справа № 1-31/2011. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59609347>.
- Вирок Славутицького міського суду Київської області від 30 серпня 2011 року. Справа №1-40/11. Провадження № 1/3552/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54024658>.
- Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. М. : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2019

Novachuk S. – Postgraduate Student of the Doctoral and Postgraduate School of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6127-0632>

The Offender is an Element of a Forensic Description of the Violation of the Requirements of the Radiation Safety Regime

*The **purpose** of the article is to determine the typical characteristics of a person who breaches the requirements of the radiation safety regime and justifies the feasibility of establishing specific characteristics of the offender in the investigation of these crimes. The **research methodology** consists of general scientific and special methods of scientific knowledge: dialectic – for the knowledge of social and legal phenomena in their connection, development and change; historical and legal – to clarify the genesis of scientific views on a number of concepts used in the investigation of the person of the offender as an element of forensic characteristics; logical and legal – in the development of special terminology and normative base in the field of radiation safety in order to deepen the conceptual apparatus of forensic techniques related to the relevant subject; sociological and statistical – during the questioning and interviewing of investigators, studying and synthesis of law enforcement practices. The **scientific novelty** of the work consists in the fact that for the first time the traits of the offender, as an element of forensic characterization of crimes stipulated in Article 267¹ of the Criminal Code of Ukraine. **Conclusions** personality of the offender as an element of forensic characterization of crimes stipulated in Article 267¹ of the Criminal Code of Ukraine has a specificity, it is connected with its other elements: the situation, the way of committing a crime, the subject of a criminal offense. The peculiarity is that a limited number of persons can commit a crime, given the difficulty of entering the territory of the exclusion zone. The forensic significance is the information on the reasons for the person's stay in the exclusion zone, information about the place of work or other connection with the restricted zone, the potential access to the objects of the criminal offense and their movement outside the exclusion zone, the links of the offender with the persons who work (worked previously) in the area of exclusion and other persons who may be interested in committing criminal acts, the facts of committing similar offenses in the past, the motivation of criminal activity.*

Keywords: criminal person; forensic characteristic; regime; radiation safety; investigation; exclusion zone.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 342.95:343.144.5

Куценко Д. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4109-1482>

Правовий статус ініціатора проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа

Мета статті – дослідити необхідність оптимізації теоретичної та прикладної складових проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Завданням є вдосконалення правового й адміністративно-правового статусу ініціатора проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Основою **методології** наукового дослідження є загальні й спеціальні методи, прийоми наукового пізнання, використання яких обумовлено метою та завданням публікації. **Наукова новизна** полягає в тому, що в статті розглянуто питання ініціювання психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в Україні. Проаналізовано нормативно-правове регламентування процедури проведення дослідження із застосуванням поліграфа. Досліджено сутність, елементи й види правового статусу ініціатора проведення таких досліджень. **Висновки.** Обґрунтовано необхідність покращити теоретичну та прикладну складові питань ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, а також удосконалення правового й адміністративно-правового статусу ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Визначено категорії осіб, яких можна та не можна вважати ініціатором проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Сформульовано дефініцію поняття ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Окреслено права й обов'язки такої особи. Встановлено обставини, які є обов'язковими для призначення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Надано пропозиції щодо вдосконалення нормативного закріплення правового статусу ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

Ключові слова: поліграф; ініціатор; психофізіологічне дослідження; застосування; метод.

Вступ

Поліграф – технічний багатоканальний реєстратор психофізіологічних реакцій людини гласного використання, за допомогою якого можна виявляти й фіксувати психофізіологічні реакції особи на певні стимули (подразники) шляхом перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів на цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах.

Стимулами для цього процесу можуть бути певні запитання, фотографії, відео, речові докази, тобто все, що може провокувати психофізіологічну реакцію людини (Motliakh, Kostiuik, & Kutsenko, 2016, p. 7).

Протягом останніх років поліграф, або детектор брехні, застосовують у діяльності правоохоронних структур, бізнесу та житті пересічних громадян, зокрема, під час добору кандидатів для заміщення вакантних посад (кадровий скринінг), спеціальних (внутрішніх) перевірок і службових розслідувань, виконання завдань у межах розшукового, досудового й судового провадження тощо.

Актуальність цього напрямку засвідчують також поліграфологи: «Поліграф активно застосовують у системах кримінальної юстиції та національної безпеки низки країн, і його використання поширюється у усьому світі» (Honts, 2008).

Застосування поліграфа в сучасних умовах пов'язане з необхідністю посилення безпеки як у громадській, так і в державній сферах діяльності. Однак чимало питань щодо практики його використання потребують детального вивчення (Deulin, & Babich, 2018).

Будь-які суспільні відносини мають першоджерело – людину, яка їх ініціює. Не є винятком і процедура проведення перевірки із застосуванням поліграфа, яку завжди ініціює особа, приймаючи рішення про необхідність проведення цього дослідження. У зв'язку з ключовим значенням цього суб'єкта для факту й процедури проведення таких досліджень слід проаналізувати правовий та адміністративно-правовий статус ініціатора.

Мета і завдання дослідження

Мета публікації – обґрунтувати необхідність покращення теоретичної та прикладної складових ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа.

Завданням статті є вдосконалення правового й адміністративно-правового статусу ініціатора проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа.

Виклад основного матеріалу

Чимало науковців вивчали загальні та окремі питання правового й адміністративно-правового статусу осіб, серед яких: В. Б. Авер'янов, С. С. Алексєєв, М. М. Алексейчук, С. М. Братусь, Ю. П. Битяк, В. Т. Білоус, О. М. Джужа, С. Д. Дубенко, П. В. Журавльов, Р. А. Калюжний, С. А. Карташов, В. В. Коваленко, О. В. Копан, О. В. Кузьменко, Б. М. Лазарев, В. І. Олефір, В. І. Осадчий, В. М. Плїшкін, А. В. Савченко, О. Ф. Скакун, В. Д. Суценко, В. І. Шаkun, В. К. Шкарупа та ін.

Аспектам проведення досліджень із застосуванням поліграфа присвятили свої праці такі вчені: О. О. Алексєєв, Д. О. Алексєєва-Процюк, Д. С. Зубовський, М. Кузьменко, О. І. Мотлях, О. А. Назаров, О. М. Рибальченко, І. П. Усіков, Р. В. Черненко, В. О. Шаповалов та ін.

Попри вагомий внесок цих науковців у розроблення окреслених питань, правовий та адміністративно-правовий статус ініціатора залишається майже не дослідженим.

Актуальність цього питання засвідчують результати проведених автором 75 опитувань поліграфологів, які працюють у правоохоронних і приватних структурах. За результатами анкетування було отримано 64 відгуки щодо проблем у спілкуванні з ініціаторами.

Питання добору якісних кандидатів для заміщення вакантних посад (кадровий скринінг), необхідності проведення спеціальних (внутрішніх) перевірок і службових розслідувань можуть виникати у сфері діяльності державних правоохоронних структур, бізнесу або приватних організацій. Для вирішення їх за допомогою поліграфа потрібні підстави, реалізуючи які, ініціатор вступає у відповідні правові відносини. У сфері приватних відносин необхідна добровільна згода особи, яку перевіряють (наприклад подружжя), для врегулювання загальних інтересів. Ці правовідносини регламентують, наприклад, положеннями Цивільного або Сімейного кодексів. У бізнес-секторі апелюють до законодавства у сфері праці. У разі застосування поліграфа правоохоронними органами важливо дотримуватися певних засад і гарантій, а також зазначати адміністративно-правовий статус ініціатора.

Ініціювавши проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, ініціатор стає однією з ключових фігур цього процесу, від якої також залежить об'єктивність результату.

Відносини між особою та державою закріплені різними правовими аспектами, що в сукупності визначають правовий статус учасника правовідносин.

Слушно зазначають В. В. Сухонос і Є. В. Сухоновська, що в юридичній літературі є декілька підходів до визначення сутності катего-

рії «правовий статус» та його структури (Sukhonos, & Sukhonovska, 2017, p. 87).

Правовий статус, констатує Л. А. Луць, – це закріплені у відповідних джерелах права та гарантовані державою суб'єктивні права і юридичні обов'язки особи (Luts, 2007, p. 124).

Науковець Б. Я. Кофман обстоює думку, згідно з якою правовому статусу притаманні такі риси: 1) це відображення волі держави; 2) його зміст, що є стабільним, змінюється не з волі осіб, а з волі законодавця; 3) елементи правового статусу – загальні (статусні) права та обов'язки суб'єкта об'єктивного права, його юридична відповідальність – закріплені у формі правових приписів (Kofman, 2019, p. 39).

Правовий статус, вважає О. Ф. Скакун, – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, на підставі яких індивід як суб'єкт права координує свою поведінку в суспільстві (Skakun, 2011, p. 59).

Структуру правового статусу А. М. Колодій та А. Ю. Олійник визначають за такими елементами: статусні правові норми й правові відносини; суб'єктивні права, свободи та юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність (Kolodii, & Oliiynuk, 2008, p. 174).

На думку А. В. Панчишина, до структури правового статусу належать: правові норми, що визначають статус; основні права, свободи, законні інтереси й обов'язки; правосуб'єктність; правові принципи; громадянство; гарантії прав і свобод; юридична відповідальність; правовідносини загального типу (Panchyshyn, 2010, p. 95-96).

Дослідник І. О. Федотова класифікує правовий статус за такими видами:

1) загальний (конституційний). Загальний правовий статус залишається єдиним для всіх громадян держави, є базовим і вихідним. Цей статус визначений Конституцією країни, не залежить від конкретних обставин. Інші статуси, що виникають у суб'єкта правовідносин, доповнюють його;

2) спеціальний (родовий) статус відображає особливості правового становища певних суб'єктів або їх категорій. Ґрунтуючись на загальному статусі, він характеризує певну категорію суб'єктів, для якої встановлює додатковий комплекс прав та обов'язків;

3) галузевий статус визначає особливості прав та обов'язків суб'єктів у певній сфері суспільних відносин. Конкретизуючи загальний статус нормами галузевого законодавства, галузевий статус може мати певні особливості. Виокремлюють адміністративно-правовий, цивільно-правовий, фінансово-правовий, кримінально-правовий, митно-правовий та інші статуси;

4) індивідуальний статус визначає правові можливості й обов'язки конкретного суб'єкта. Він є найдинамічнішим (динаміка залежить від змін у житті та діяльності суб'єкта), становить сукупність персоніфікованих прав та обов'язків (Fedotova, 2012).

Науковці порушують логічне питання: «Чому структура правового статусу особи відрізняється від структури його адміністративно-правового статусу?». Відповідь пов'язують із тим, що відносини між особою та іншими суб'єктами обмежені адміністративно-правовим регулюванням – вони виникають, закріплюються та розвиваються на підставі використання норм адміністративного права та в межах відносин, у яких одним із суб'єктів є орган публічної влади (Humin, & Priakhin, 2014, p. 34).

Наукова новизна

Вважаємо, що будь-який правовий статус уособлює складне поєднання різних правомочностей.

Досліджуючи правовий статус ініціатора, слід урахувати, що ним можуть бути як фізичні особи – громадяни України, іноземці й особи без громадянства, так і посадові особи та державні службовці.

Автори законопроекту «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» вважають ініціаторами й категорію юридичних осіб ("Proekt Zakonu Ukrainy", 2016).

З огляду на сучасний рівень цільового нормативного регулювання питання призначення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, слід зауважити, що під час вивчення правового статусу ініціатора доречно насамперед визначити його адміністративно-правовий статус.

Великий юридичний словник тлумачить адміністративно-правовий статус фізичних і юридичних осіб як сукупність їхніх прав та обов'язків, урегульованих адміністративно-правовими нормами, які реалізуються в адміністративно-правових відносинах. Елементами такого статусу є їхня адміністративна правоздатність і дієздатність, а також права, обов'язки та відповідальність цих суб'єктів, передбачені нормами адміністративного права (Mal'ko, 2009, p. 138).

Науковець Л. В. Крупнова зазначає, що до складу адміністративно-правового статусу працівника державної виконавчої служби слід відносити права, обов'язки та відповідальність (Krupnova).

На думку Н. В. Янюк, структурно адміністративно-правовий статус посадової особи містить такі елементи: 1) службові повноваження (обов'язки та права, які визначають межі здійснюваних посадовими особами управлінських функцій); 2) юридичну відповідальність, що залежить від особливостей посадових обов'язків і

прав; 3) соціально-правові гарантії, які створює держава для належної реалізації повноважень посадовими особами (Yaniuk, 2002).

Попри широкий спектр поглядів, зазначають О. М. Гумін та Є. В. Пряхін, майже всі вчені виокремлюють права й обов'язки у складі адміністративно-правового статусу особи, а стосовно решти елементів їхні позиції різняться (Humin, & Priakhin, 2014, p. 34).

Актуальність імплементації поліграфа в суспільні відносини поступово втілюється у формування нормативного регламентування порядку його застосування. Зокрема, така тенденція стосується правоохоронних органів. Прогресивним у цьому сенсі можна вважати період з 2015-го до 2017 року, коли було прийнято закони України «Про Національну поліцію» ("Zakon Ukrainy", 2015, No. 580-VIII) та «Про Державне бюро розслідувань» ("Zakon Ukrainy", 2015, No. 794-VIII), у яких уперше на законодавчому рівні йдеться про поліграф. У Законі України «Про Державне бюро розслідувань» проведенню психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа присвячено статтю 26.

Також у цей період було прийнято низку відомих наказів у правоохоронних органах України, до яких належать:

- наказ Міністерства доходів і зборів України «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів» від 2 серпня 2013 року № 329 ("Nakaz Ministerstva dokhodiv", 2013);

- наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» від 14 квітня 2015 року № 164 ("Nakaz Ministerstva oborony", 2015);

- постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань» від 11 травня 2017 року № 449 ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2017);

- наказ Генеральної прокуратури України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України» від 12 червня 2017 року № 180 ("Nakaz Heneralnoi prokuratury", 2017);

- наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа» від 1 вересня 2017 року № 749 ("Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav", 2017, No. 749);

- наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок викори-

стання поліграфів у Національній поліції України» від 13 листопада 2017 року № 920 ("Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav", 2017, No. 920).

Проаналізувавши зазначені документи, можна дійти висновку, що:

1) жодний із чинних нормативно-правових актів України не містить загального визначення поняття «ініціатор проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа»;

2) на законодавчому рівні не визначено, хто може бути ініціатором проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа;

3) на рівні відомчих наказів закріплено перелік посадових осіб, які можуть ініціювати процедуру проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа.

Ініціатором опитування в Міністерстві оборони та Збройних силах України можуть бути Міністр оборони України та його заступники, начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних сил України та його заступники, керівники структурних підрозділів Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних сил, а також особа, щодо якої висунуто сумніви стосовно правдивості наданої нею інформації (у разі наявності її письмового клопотання про проведення опитування з метою спростування цих сумнівів).

У Національній гвардії України ініціатором опитування визначають командувача Національної гвардії України та його заступників, керівників структурних підрозділів Головного управління Національної гвардії України, начальників (командирів) територіальних управлінь, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ Нацгвардії.

Ініціатором дослідження в Державному бюро розслідувань може бути директор Бюро, його заступники, керівники територіальних органів і спеціальних підрозділів, а також працівник Бюро, щодо якого висунуто документально підтверджені сумніви стосовно правдивості наданої ним інформації (у разі наявності письмової заяви про надання добровільної згоди на проведення дослідження для спростування таких сумнівів).

У прокуратурі – керівник органу прокуратури, його перші заступники й заступники, які діють у межах своїх повноважень, особа, уповноважена на проведення службового розслідування (перевірки), начальник Департаменту кадрової роботи та державної служби, начальник відділу роботи з кадрами Головної військової прокуратури, керівники кадрових підрозділів регіональних прокуратур (військових прокуратур регіонів).

У Національній поліції – керівник, перші заступники і заступники керівника центрального органу управління поліцією, керівник структурного підрозділу центрального органу управління

поліцією, керівники, перші заступники і заступники керівника територіального органу поліції, начальник Департаменту кадрового забезпечення й особа, уповноважена на проведення службового розслідування (перевірки).

Для кожної структури передбачено різний рівень посадових осіб, які можуть бути ініціатором: від перших керівників до осіб, уповноважених на проведення службового розслідування.

Слід також акцентувати, що деякі норми зазначених вище наказів ініціаторами визначають осіб, які є суб'єктами таких досліджень і шляхом застосування поліграфа прагнуть довести свою непричетність ("Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav", 2017, No. 749, p. 1.2; "Postanova Kabinetu Ministriv", 2017, p. 7). Таке формулювання, на нашу думку, не є коректним, оскільки завдання має давати особа, яка уповноважена призначати проведення певної перевірки. В окресленому випадку ініціатива на проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа належить особі, яка прагне довести правдивість наданої нею інформації. Проте будь-яка службова особа не має права зобов'язати поліграфолога провести перевірку щодо неї. Особа, яка прагне довести правдивість наданої нею інформації, має клопотати щодо проведення стосовно неї такого дослідження або на договірних засадах ініціювати дослідження в приватного поліграфолога, а потім додавати отримані результати до матеріалів справи. Тобто особа, яка бажає довести правдивість наданої нею інформації, буде не ініціатором, а заявником.

Необхідними умовами для набуття особою статусу ініціатора є такі:

1) особа має обіймати певну посаду, компетенція якої безпосередньо або опосередковано передбачає можливість ініціювати процедури проведення перевірки на поліграфі. У більшості випадків компетенцію посадової особи визначено її функціональними обов'язками та нормативно-правовими актами, якими особа керується під час своєї професійної діяльності;

2) особа має «вести» певне провадження (кримінальне, службове, добір кадрів тощо), за яким вона призначає дослідження;

3) об'єктивно мають бути підстави, відповідно до яких в особи виникає право ініціювати дослідження;

4) особа має реалізувати право ініціювати проведення дослідження шляхом даного в належному порядку завдання поліграфологу.

Основними складовими, які, на думку вчених, формують адміністративно-правовий статус особи, є її права й обов'язки.

Аналізуючи чинні нормативно-правові акти, слід виокремити такі обов'язки ініціатора:

1) сформулювати питання, які підлягають з'ясуванню під час проведення дослідження, або

тематику запитань з подальшим їх узгодженням із поліграфологом;

2) оформити завдання, зазначивши відомості про себе (ПІБ, посада, звання тощо), мету проведення дослідження, підпис надати поліграфологу;

3) надати завданню гриф обмеження доступу відповідно до чинного законодавства. Гриф обмеження доступу документів з результатами дослідження буде відповідати грифу, наданому завданню. Надалі забезпечувати конфіденційність інформації про опитування особи з використанням поліграфа;

4) організаційно та оперативно забезпечувати опитування на всіх етапах, зокрема явку особи у встановлені строк і місце. Ініціатор визначає час проведення перевірки в разі її перенесення поліграфологом унаслідок виявлення в досліджуваній особі протипоказань до проведення перевірки. За потреби залучає перекладача;

5) здійснювати контроль за роботою поліграфолога в деяких випадках ("Nakaz Ministerstva dokhodiv", 2013, р. 1.; "Nakaz Ministerstva oborony", 2015, р. 8.5);

6) відповідати за забезпечення умов проведення згідно з установленими вимогами, зокрема:

- безпечність місця проведення дослідження для здоров'я об'єкта опитування;
- відсутність дискомфорту в об'єкта опитування під час проведення опитування;
- шумо- і перешкодозахищеність;
- можливість належного розміщення поліграфа та спеціалістів-поліграфологів.

Ініціатор має надати поліграфологу необхідну інформацію щодо обставин події, які є причиною перевірки, й отримати довідку за результатами дослідження.

Про права в цих нормативно-правових актах ідеться лише стосовно особи, яка підлягає дослідженню. Можна припустити, що ініціатор має право:

1) призначити проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа;

2) звертатися до поліграфолога за роз'ясненням отриманих результатів дослідження;

3) призначити додаткове (у разі виникнення додаткових питань щодо обставин справи) або повторне (у разі виникнення обґрунтованої підозри стосовно необ'єктивності результатів) психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа.

Ще одним елементом, який належить до структури адміністративно-правового статусу, вважають юридичну відповідальність. Вона є одним із видів соціальної відповідальності, їй притаманні формальна визначеність, обов'язкове дотримання правових норм, державний контроль

за їх виконанням, застосування до правопорушника державного примусу.

Традиційним у юридичній літературі є твердження, що юридична відповідальність – реакція держави на правопорушення. Це означає, що суб'єкт, порушивши правову норму, має зазнати певних втрат. Зв'язок прав, обов'язків і юридичної відповідальності є беззаперечним, оскільки за порушення прав і недотримання обов'язків передбачено юридичну відповідальність (Humin, & Priakhin, 2014, р. 34).

Аналіз положень нормативно-правових актів дає змогу стверджувати, що в законодавстві України відповідальність ініціатора передбачена лише за порушення порядку обліку, зберігання, використання та знищення матеріалів опитування, які містять інформацію з обмеженим доступом.

Ініціатор також підлягає відповідальності у випадках зловживання або перевищення владних повноважень у разі безпідставного призначення досліджень або з'ясування обставин, які не стосуються конкретного провадження.

Висновки

Адміністративно-правовим статусом ініціатора проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа слід вважати закріплене нормами права становище особи в системі суспільних відносин, пов'язаних із фактом ініціювання проведення дослідження із застосуванням поліграфа, призначене виконувати певні завдання, що стоять перед ним або юридичною особою, у якій він працює.

Необхідно комплексно закріпити основні елементи адміністративно-правового статусу ініціатора (права, обов'язки, відповідальність) у нормативно-правових актах, які регламентують діяльність, пов'язану з проведенням перевірок із застосуванням поліграфа. Також слід нормативно закріпити й використовувати дефініцію терміна «ініціатор проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа».

Особу слід вважати ініціатором з моменту надання належно підготовленого завдання виконавцю, тобто поліграфологу.

Ініціатором проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа є особа, яка за наявності відповідних підстав реалізувала власні права (повноваження) шляхом надання завдання поліграфологу щодо проведення дослідження із застосуванням поліграфа.

Правовий статус ініціатора потребує подальшого наукового аналізу, зокрема у випадку додаткового нормативного регламентування сфери досліджень із застосуванням поліграфа.

REFERENCES

- Deulin, D., & Babich, S. (2018). Using of the possibilities of psycho-diagnostic software module within the instrumental detection of deception. *Applied psychology and pedagogy*, 3(3), 80-90. doi: https://doi.org/10.12737/article_5b1ee57f9be059.87820758.
- Fedotova, I.O. (2012). Teoretychni aspekty vyznachennia zmistu ta elementiv pravovoho statusu subiektiv mytnykh pravovidnosyn [Theoretical aspects of definition of the content and elements of the legal status of subjects of customs relations]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine*, 1, 7-12. Retrieved from [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2012_1\(8\)_1.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsup_2012_1(8)_1.pdf) [in Ukrainian].
- Honts, C.R. (2008). Polygraph and Polygraph Techniques. *Encyclopedia of Psychology and Law*. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412959537.n231>.
- Humin, O.M., & Priakhin, Ye.V. (2014). Administratyvno-pravovyi status osoby: poniattia ta struktura [The administrative and legal status of a person: the concept and structure]. *Nashe pravo, Our right*, 5, 32-37 [in Ukrainian].
- Kofman, B.Ya. (2019). Pravovyi status liudyny i hromadianyna ta pravovi stany osobystosti v umovakh rozvytku hromadianskoho suspilstva: do pytannia transformatsii [Legal status of man and citizen and legal status of personality in the conditions of development of civil society: to the question of transformation]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, 36-43. doi: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.04> [in Ukrainian].
- Kolodii, A.M., & Oliinyk, A.Yu. (2008). *Prava, svobody i oboviazky hromadianyna v Ukraini [Rights, freedoms and duties of a citizen in Ukraine]*. Kyiv: Pravova yednist [in Ukrainian].
- Krupnova, L.V. *Administratyvno-pravovyi status pratsivnyka derzhavnoi vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal status of the employee of the state executive service of Ukraine]*. Retrieved from http://disertaciya.org.ua/disertaciya_1_117.html [in Ukrainian].
- Luts, L.A. (2007). *Zahalna teoriia derzhavy ta prava [General theory of state and law]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Malko, A.V. (Ed.). (2009). *Bolshoi yuridicheskii slovar [Large legal dictionary]*. Moscow: Prospekt [in Russian].
- Motliakh, O.I., Kostyuk, V.L., & Kutsenko, D.V. (2016). *Psykhofiziologichni doslidzhennia z vykorystanniam polihrafa v praktytsi rozsliduvannia zlochyniv [Psychophysiological studies using a polygraph in the practice of crime investigation]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- Nakaz Heneralnoi prokuratury Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykorystannia polihrafa v diialnosti orhaniv prokuratury Ukrainy": vid 12 cherv. 2017 r. No. 180 [Order of the General Prosecutor's Office of Ukraine "On approval of the Instruction on the use of the polygraph in the activities of the prosecutor's office of Ukraine" from June 12, 2017, No. 180]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrainy "Pro vykorystannia polihrafov u diialnosti Ministerstva dokhodiv i zboriv ta yoho terytorialnykh orhaniv": vid 2 serp. 2013 r. No. 329 [Order of the Ministry of Income and Assembly of Ukraine "On the use of polygraphs in the activities of the Ministry of Income and Assembly and its territorial bodies" from September 2, 2013, No. 329]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok orhanizatsii ta provedennia opytuvannia personalu z vykorystanniam polihrafa u Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Sylakh Ukrainy": vid 14 kvit. 2015 r. No. 164 [Order of the Ministry of Defense of Ukraine "On approval of the Instruction on the procedure for organizing and conducting interviews with polygraph staff in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine" from April 14, 2015, No. 164]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15>. doi: <https://doi.org/10.33445/sds.2018.8.6.3> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav "Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok orhanizatsii ta provedennia opytuvannia osobovoho skladu Natsionalnoi hvardii Ukrainy z vykorystanniam polihrafa": vid 1 veres. 2017 r. No. 749 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on the procedure for organizing and conducting a survey of the personnel of the National Guard of Ukraine using a polygraph" from September 1, 2017, No. 749]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17>. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.8> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav "Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykorystannia polihrafov u Natsionalnii politsii Ukrainy": vid 13 lystop. 2017 r. No. 920 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instruction on the procedure for the use of polygraphs in the National Police of Ukraine" from November 13, 2017, No. 920]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.8> [in Ukrainian].
- Panchyshyn, A.V. (2010). Poniattia, oznaky ta struktura katehorii "pravovyi status" [Concept, features and structure of the category "legal status"]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 95-98 [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psykhofiziologichnoho doslidzhennia iz zastosuvanniam polihrafa u Derzhavnomu biuro rozsliduvan": vid 11 trav. 2017 r. No. 449 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the procedure for conducting a psycho-physiological study with the use of a polygraph at the State Bureau of Investigations" from May 11, 2017, No. 449]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].

- Proekt Zakonu Ukrainy "Pro zakhyt prav osib, yaki prokhodiat opytuvannia (doslidzhennia) na polihrafi": vid 17 liut. 2016 r. No. 4094 [Draft law of Ukraine "On the protection of the rights of persons who are interviewed (research) on a polygraph" from February 17, 2016, No. 4094]. (n.d.). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094&skl=9 [in Ukrainian].
- Skakun, O.F. (2011). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]* (2nd ed.). Kyiv: Alerta; TsUL [in Ukrainian].
- Sukhonos, V.V., & Sukhonovska, Ye.V. (2017). Pravovy status prokurora v systemi orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy [Legal status of the prosecutor in the system of state authorities of Ukraine]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 10(23), 85-91. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p85> [in Ukrainian].
- Yaniuk, N.V. (2002). Administratyvno-pravovy status posadovoï osoby [Administrative status of an official]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Derzhavne biuro rozsliduvan": vid 12 lystop. 2015 r. No. 794-VIII [Law of Ukraine "About the State Bureau of Investigations" from November 12, 2015, No. 794-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 55 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "About the National Police" from July 2, 2015, No. 580-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-41, 379 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Deulin D., Babich S. Using of the possibilities of psycho-diagnostic software module within the instrumental detection of deception. *Applied psychology and pedagogy*. 2018. Vol. 3. No. 3.2018 P. 80–90. doi: https://doi.org/10.12737/article_5b1ee57f9be059.87820758.
- Федотова І. О. Теоретичні аспекти визначення змісту та елементів правового статусу суб'єктів митних правовідносин. *Вісник Академії митної служби України*. 2012. № 1. С. 7–12. (Серія «Право»). URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vamsup_2012_1\(8\)_1.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vamsup_2012_1(8)_1.pdf).
- Honts C. R. Polygraph and Polygraph Techniques. *Encyclopedia of Psychology and Law*. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412959537.n231>.
- Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32–37.
- Кофман Б. Я. Правовий статус людини і громадянина та правові стани особистості в умовах розвитку громадянського суспільства: до питання трансформації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 1. С. 36–43. doi: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.04>.
- Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 350 с.
- Крупнова Л. В. Адміністративно-правовий статус працівника Державної виконавчої служби України. URL: http://disertaciya.org.ua/disertaciya_1_117.html.
- Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. Київ : Атіка, 2007. 412 с.
- Большой юридический словарь / под ред. А. В. Малько. М. : Проспект, 2009, 505 с.
- Мотлях О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів : метод. рек. Київ : Освіта України, 2016. 73 с.
- Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України : наказ Генеральної прокуратури України від 12 черв. 2017 р. № 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17>.
- Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів : наказ Міністерства доходів і зборів України від 2 серп. 2013 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13>.
- Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 14 квіт. 2015 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15>. doi: <https://doi.org/10.33445/sds.2018.8.6.3>.
- Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа : наказ МВС України від 1 верес. 2017 р. № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17>. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.8>.
- Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ МВС України від 13 листоп. 2017 р. № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.8>.
- Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
- Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : постанова Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2017 р. № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF>.
- Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі : проект Закону України від 17 лют. 2016 р. № 4094. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094&skl=9.
- Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 520 с.

- Сухонос В. В., Сухоновська Є. В. Правовий статус прокурора в системі органів державної влади України. *Правові горизонти*. 2017. № 10 (23). С. 85–91. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p85>.
- Янюк Н. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2002. 168 с.
- Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.
- Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2019

Kutsenko D. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Scientific Laboratory on the Problems of Psychological Support and Psychophysiological Researches of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4109-1482>

The Legal Status of the Initiator of Psychophysiological Research using a Polygraph

*The **purpose** of the study is the need to improve the theoretical and applied components of initiating psychophysiological research using a polygraph as well as defining and improving the legal and administrative-legal status of the initiator of psychophysiological research using a polygraph. The basis of the **methodology** of scientific research are general and special methods, methods of scientific knowledge, the use of which is determined by the purpose and objectives of the study. **Scientific novelty.** Issues of initiation of psycho-physiological researches with the use of polygraph in Ukraine are considered. The current state of regulatory legal regulation of the procedure for carrying out the research with the use of polygraph and the person to be initiated by this study is analyzed. The essence elements and types of legal status are analyzed. **Conclusion.** The necessity of improvement of theoretical and applied components of issues of initiation of psycho-physiological researches with the use of a polygraph is determined as well as improvement of the legal and administrative legal status of the initiator of psycho-physiological researches with the use of polygraph. Certain categories of people who can and can't be considered as initiators of psycho-physiological research with the use of polygraph. A universal determination of the initiator of a psycho-physiological study with the use of a polygraph is formulated. The rights and obligations of such person are defined. Formulated circumstances the obligatory presence of which will allow the appointment of conducting psycho-physiological studies using a polygraph. Offered suggestions for improving the normative strengthening of the legal status of the initiator of psycho-physiological research using polygraph.*

Keywords: polygraph; initiator; psychophysiological research; use; method.

УДК 343.137.32

Калінніков О. В. – старший партнер адвокатського об'єднання, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4337-833X>

Спеціальне досудове розслідування (in absentia): теоретичні та практичні проблеми законодавства

Метою статті є аналіз кримінального процесуального законодавства щодо здійснення спеціального досудового розслідування за кримінальним провадженням за відсутності підозрюваного (in absentia) для встановлення актуальних теоретичних і практичних проблем законодавства й надання пропозицій щодо шляхів їх розв'язання. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Визначальними є наукові методи системного аналізу й узагальнення. **Наукова новизна** публікації полягає в системному аналізі кримінального процесуального законодавства та судової практики в контексті вимог міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших документів і практики Європейського суду з прав людини, а також окресленні теоретичних і практичних проблем, без подолання яких інститут спеціального досудового розслідування (in absentia) не буде відповідати завданням кримінального провадження та визначеним у міжнародних документах гарантіям. За результатами здійсненого дослідження сформульовано **висновки:** 1) запровадження інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (in absentia) є позитивним і необхідним кроком на шляху реформування законодавства України та наближення його до високих стандартів країн Європи; 2) кримінальне процесуальне законодавство України щодо спеціального досудового розслідування (in absentia) має суттєві недоліки, які ускладнюють його правозастосування, перешкоджають формуванню сталої та єдиної судової практики; 3) необхідно дослідити досвід країн Європи, законодавство яких передбачає процедуру (in absentia) для подальшого внесення системних змін до кримінального процесуального законодавства України стосовно інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia).

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування; in absentia; підозрюваний; повідомлення про підозру; міжнародний розшук; слідчий суддя; Європейський суд з прав людини.

Вступ

Інститут спеціального досудового розслідування як складова кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) є новим інститутом кримінального процесуального законодавства України.

Цей інститут спрямований на реалізацію принципу невідворотності покарання у випадках, коли підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, а також на забезпечення прав і законних інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень.

Проблемні аспекти кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого в різні часи досліджували як вітчизняні, так й іноземні науковці, зокрема: Д. Арабулі, Р. Аширов, К. Бендерська, С. Головатий, О. Казаков, І. Канюка, В. Маляренко, В. Маринів, Г. Матвієвська, О. Нагорнюк-Данилюк, В. Онопенко, Р. Песцов, В. Попелюшко, О. Татаров, В. Трофименко та ін.

Водночас питання кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого розглядали переважно без аналізу сучасного кримінального процесуального законодавства України та судової практики, у зв'язку із чим надзвичай актуальною є необхідність детального вивчення цього інституту в контексті судової практики з метою наукового осмислення й окреслення проблем законодавства та шляхів їх подолання.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз кримінального процесуального законодавства України щодо спеціального досудового розслідування (in absentia), з огляду на положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, практику Європейського суду з прав людини та судову практику застосування цих положень законодавства для встановлення актуальних теоретичних і практичних проблем українського законодавства стосовно in absentia для визначення шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу

Порядок кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого в Україні фактично був запроваджений Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII ("Zakon Ukrainy", 2014).

Цим законом було внесено зміни в КПК України, зокрема, доповнено ст. 7 частиною 2, ст. 139 частиною 5 та главою 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», внесено зміни до ст. 42 «Підозрюваний, обвинувачений», ст. 323 «Наслідки неприбуття обвинуваченого» ("Zakon Ukrainy", 2012).

Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого в КПК України має назву «спеціальне досудове розслідування» та «спеціальне судове провадження» (*in absentia*).

Інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого функціонує в кримінальному процесі низки країн Європи, його активно використовують органи міжнародної кримінальної юстиції.

В історії міжнародного кримінального правосуддя заочний процес завжди зумовлював жваві дебати. Обидва міжнародні військові трибунали в Нюрнберзі й Токіо визнали заочний процес, і в Нюрнберзі одного обвинуваченого було фактично засуджено за його відсутності. Однак ідеї проведення судових процесів за відсутності обвинувачених із часом змінювалися, оскільки вважалося, що заочний розгляд є таким, що не відповідає правам обвинуваченого на справедливий судовий розгляд. Проте Спеціальний трибунал по Лівану знову ввів поняття заочного суду як засобу притягнення до відповідальності підозрюваних у міжнародних злочинах, які уникають правосуддя (Zakerhossein, & De Brouwer, 2015).

Так, діяльність Спеціального трибуналу по Лівану, створеного під егідою ООН, засвідчує, що заочне провадження є одним зі способів дозволити міжнародній спільноті домагатися притягнення до відповідальності за тяжкі злочини, щоб відсутність обвинуваченого не перешкоджала його меті й боротися з безкарністю (Gardner, 2018).

Запровадження інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) є позитивним і необхідним кроком на шляху реформування законодавства України та наближення його до високих стандартів країн Європи.

У сучасній юридичній літературі на позначення кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого використовують різноманітні поняття, серед яких: «заочний розгляд кримінальної справи», «заочне кримінальне провадження», «розгляд кримінальної справи за відсутності підсудного», «заочний судовий розгляд кримінальних справ», «заочне правосуддя» та ін.

Системний аналіз кримінального процесуального законодавства України, яке регулює порядок досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), дає підстави стверджувати, що воно має певні теоретичні суперечності та недоліки.

До основних теоретичних недоліків у законодавчому врегулюванні інституту спеціального досудового розслідування як складової кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) належать такі:

1) невизначеність терміна «спеціальне досудове розслідування (*in absentia*)»;

2) неузгодженість спеціального досудового розслідування (*in absentia*) з гарантіями, визначеними Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і практикою Європейського суду з прав людини;

3) відсутність чітких правових підстав для здійснення спеціального досудового розслідування;

4) невизначеність терміна «міжнародний розшук»;

5) невизначеність терміна «наявність достатніх доказів для підозри»;

6) використання різних термінів «переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності» та «ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора» як підстави для здійснення спеціального досудового розслідування;

7) відсутність у підозрюваного та його захисника права на оскарження ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування;

8) нерегламентованість порядку здійснення досудового розслідування після постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування.

1. У главі 24 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» і п. 20¹ розділу XI «Перехідні положення» КПК України поняття «спеціальне досудове розслідування (*in absentia*)» використано неодноразово.

Водночас у ст. 3 КПК України, яка містить визначення основних термінів Кодексу, цього терміна немає.

Кримінальне процесуальне законодавство України, яке, відповідно до ч. 2 ст. 1, крім КПК України, формується з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших законів України, також не містить поняття «спеціальне досудове розслідування (*in absentia*)».

Відсутність аналізованого терміна в кримінальному процесуальному законодавстві України ускладнює тлумачення цього інституту, зокрема щодо моменту звернення слідчого, прокурора до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування.

Проаналізувавши норми глави 24¹ КПК України, можна дійти висновку, що викладені в ній правила безпосередньо не передбачають обов'язок слідчого або прокурора негайно ініціювати перед слідчим суддею питання про здійснення спеціального досудового розслідування після прийняття процесуального рішення про оголошення особи в міждержавний та/або міжнародний розшук. КПК України не визначає строк, протягом якого чи після закінчення якого слідчий за погодженням із

прокурором або прокурор повинні внести відповідне клопотання до слідчого судді.

Крім того, КПК України взагалі не регламентує, чи повинні до моменту звернення до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування бути застосовані всі можливі заходи в межах міжнародного співробітництва, якщо підозрюваний перебуває за межами України та його точне місцезнаходження відоме.

З огляду на положення ст. 9, 36, 40 і розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України, ініціювання перед слідчим суддею спеціального досудового розслідування необхідно здійснювати після використання всіх інших механізмів, спрямованих на залучення підозрюваного до кримінального провадження, зокрема механізми в межах міжнародної правової допомоги.

У науковій юридичній літературі зауважують, що викладені в главі 24¹ КПК України правила не встановлюють строк, протягом якого слідчий або прокурор повинні ініціювати перед слідчим суддею питання про здійснення спеціального досудового розслідування. Отже, у цій ситуації прокурор повинен керуватися засадою розумних строків кримінального провадження. Розглядаючи питання про своєчасність такого ініціювання, прокурор має забезпечити оптимальне співвідношення між якомога швидшим його здійсненням (оскільки зволікання з вирішенням цього питання призводить до відстрочення притягнення особи до кримінальної відповідальності, відшкодування заподіяної злочином шкоди, втрати доказової бази й інших негативних наслідків) і встановленням достатніх для прийняття цього рішення підстав (підтвердження яких потребує часу, наприклад, оголошення підозрюваного в міжнародний розшук) (Larkin, 2018, p. 109).

2. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996).

Згідно із ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ("Konventsiiia", 1950), яка ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів

для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мови, яку використовують у суді, або не розмовляє нею – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

У ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права ("Mizhnarodnyi pakt", 1966), який ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-VIII, також передбачено певні мінімальні гарантії для кожного під час розгляду будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення, до яких, окрім зазначених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, належить поміж інших право особи бути засудженою за її присутності.

На підставі аналізу положення КПК України щодо спеціального досудового розслідування (in absentia) вбачається, що вони не містять механізмів реалізації певних гарантій, регламентованих ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, зокрема щодо права кожного обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення бути негайно й детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього, та бути засудженим за його присутності й захищати себе особисто.

Європейський суд з прав людини у справі «Колоцца (Colozza) проти Італії» (п. 30) керується тим, що у сфері заочного кримінального провадження держави-учасниці користуються широким розсудом у тому, що стосується вибору засобів, спрямованих на забезпечення відповідності їхніх правових систем вимогам п. 1 ст. 6 Конвенції. До завдань Суду не належить наказувати державам, які мають бути ці заходи; він лише визначає, чи було досягнуто результату, передбаченого Конвенцією (...). Для цього наявні у внутрішньому законодавстві процесуальні засоби мають бути ефективними, й «обвинуваченого» не можна позбавити можливості довести, що він не прагнув ухилитися від правосуддя або що його відсутність була спричинена непереборною силою (Salvia, 2004).

Європейський суд з прав людини у справі «Сейдович проти Італії» ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2006) сформулював загальні принципи судового розгляду in absentia, які слід ураховувати під час спеціального досудового розслідування як складову кримінального

провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого:

а) право брати участь у розгляді справи та право на новий судовий розгляд. Хоча в п. 1 ст. 6 Конвенції про це спеціально не йдеться, із завдань ст. 6 Конвенції загалом убачається, що кожен, «кого обвинувачено у вчиненні кримінального злочину», має право брати участь у розгляді його справи судом. Підпункти «с», «d» і «е» п. 3 ст. 6 Конвенції гарантують «кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального злочину» право «захищати себе особисто», «допитувати свідків обвинувачення або мати право на те, щоб ці свідки були допитані», й «отримувати безкоштовну допомогу перекладача, якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє цією мовою». Складно уявити, як він може реалізувати ці права, не будучи присутнім на судовому слуханні («Колоцца проти Італії», р. 14, § 27; «Т. проти Італії», р. 41, § 26; «FCB проти Італії», р. 21, § 33; «Бельчук проти Польщі» (Belziuk v. Poland) від 25 березня 1998 року, Reports 1998 II, р. 570, § 37);

б) відмова від права бути присутнім під час розгляду справи судом.

Стаття 6 Конвенції не має перешкоджати особі з власної волі відмовитися від права на гарантії справедливої розгляду її справи судом, причому як у прямій формі, так і через мовчання («Квятковська проти Італії» (Kwiatkowska v. Italy) від 30 листопада 2000 року, скарга № 52868/99). Однак для того, щоб бути ефективною за змістом Конвенції, така відмова від права брати участь у судовому розгляді має бути встановлена в недвизначній формі та бути забезпечена мінімумом гарантій («Пуатрімоль проти Франції» (Poitrimol v. France) від 23 листопада 1993 року, Series A, N 277-A, р. 13–14, § 31). Якщо особа, обвинувачувана в учиненні кримінального правопорушення, не була повідомлена про це особисто, з її статусу «особи, що переховується від правосуддя» (latitante), який ґрунтувався на презумпції невинуватості, не впливає, що вона відмовилася від свого права бути присутньою на суді й захищати себе особисто («Колоцца проти Італії» (Colozza v. Italy), р. 14–15, § 28). Крім того, не можна покладати на особу, обвинувачувану в учиненні кримінального злочину, тягар доведення, що вона не намагалася переховуватися від правосуддя або що її відсутність була спричинена обставинами *force majeure* («Сейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy, заява № 56581/00, п. 88; «Колоцца проти Італії», р. 15–16, § 30). Прикладом окресленої позиції є рішення у справі «Колоцца проти Італії»: «Суд не мав справу з обвинувачуванним, якого повідомили особисто і який, будучи в такий спосіб ознайомлений з підставами обвинувачення, безпосередньо відмовився від здійснення свого права постати перед

судом і захищати себе. Італійські органи влади, спираючись не більше ніж на презумпцію... вивели зі статусу особи, "що переховується від правосуддя" (latitante), який вони надали панові Колоцці, що така відмова наявна. З погляду Суду, така презумпція недостатня. Аналіз фактів засвідчує: у заявника не було підстав припускати, що проти нього розпочато судовий розгляд у кримінальній справі; просто вважалось, що він знає про це на підставі повідомлень на його ім'я, які спочатку реєстрували в секретаріаті слідчого судді, а згодом – у канцелярії суду. Крім того, заходи, ужиті для його розшуку, були недостатніми» (Makbraid, 2010).

Відмова особи, що обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, від права на особисту участь у розгляді кримінального провадження не повинна суперечити жодному важливому загальногромадському інтересу та має супроводжуватися забезпеченням мінімумом гарантій (Popova, & Smirnova, 2018, р. 201);

с) право особи, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, бути поінформованою про пред'явлене їй обвинувачення.

Підпункт «а» п. 3 ст. 6 Конвенції встановлює, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право «бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер та причину обвинувачення проти нього». Це положення визначає необхідність акцентувати увагу на факті повідомлення обвинуваченого про «пред'явлене йому обвинувачення» («Сейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy) (заява № 56581/00, п. 89; «Камазінські проти Австрії» (Kamasinski v. Austria) від 19 грудня 1989 року, Series A, № 168, р. 36–37, § 79). Стаття 6 § 3 Конвенції визнає за обвинуваченим право бути поінформованим не лише про «причину» обвинувачення, тобто про матеріальні факти, висунені проти нього і на яких ґрунтується обвинувачення, а й про «характер» обвинувачення, тобто про юридичну кваліфікацію цих фактів (рішення у справі «Матоцція проти Італії», § 59; «Пенев проти Болгарії», § 33 і 42).

Обов'язок повідомити обвинуваченого цілком покладено на сторону обвинувачення, його не може бути дотримано в пасивний спосіб, без повідомлення про це сторони захисту (справи «Матоцція проти Італії», § 65; «Чичліян і Енкіндян проти Франції», звіт Комісії, § 71). Обвинувачений має отримати таку інформацію; правова презумпція отримання не є достатньою («С. проти Італії, рішення Комісії»);

д) представництво захисниками інтересів осіб, справи яких розглядають *in absentia*.

Не будучи абсолютним, право кожного обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення на отримання ефективного захисту з боку захисника є одним з основних елементів

справедливого судового розгляду («Пуатрімоль проти Франції», р. 14, § 34). Особа, обвинувачувана в учиненні кримінального правопорушення, не позбавляється цього права лише через відсутність на судовому засіданні («Маріані проти Франції» (Mariani v. France) від 31 березня 2005 року, скарга № 43640/98, § 40). Суди повинні забезпечити справедливий характер судового розгляду і, відповідно, щоб адвокат, присутній на судовому засіданні з явною метою захисту інтересів обвинуваченого, за його відсутності, мав таку можливість («Сейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy, заява № 56581/00, п. 93; «Ван Гейзахем проти Бельгії», § 33; «Лала проти Нідерландів», р. 14, § 34; «Пелладоа проти Нідерландів», р. 35, § 41). Хоча підпункт «з» п. 3 ст. 6 Конвенції надає кожному обвинуваченому в учиненні кримінального правопорушення право «захистити себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника...», цей пункт не уточнює спосіб здійснення цього права, тим самим надаючи договірним сторонам змогу обирати засоби забезпечення цього права в їхніх судових системах. Завдання Європейського суду – визначити, чи відповідає обраний ними метод вимогам справедливого судового розгляду (постанова Європейського суду у справі «Куаранта проти Швейцарії» (Quaranta v. Switzerland) від 24 травня 1991 року, Series A, № 205, р. 16, § 30). У зв'язку із цим Європейський суд визнав за необхідне нагадати, що Конвенція покликана «гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а їх практичне й ефективне здійснення», і що саме призначення захисника не забезпечує ефективної допомоги, яку той може надати обвинуваченому (постанова Європейського суду у справі «Імбріюша проти Швейцарії» від 24 листопада 1993 року, Series A, № 275, р. 13, § 38, рішення у справі «Артіко проти Італії» від 13 травня 1980 року Series A, № 37, р. 16, § 33) ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2006).

Таким чином, положення КПК України щодо спеціального досудового розслідування (in absentia) не цілком ураховують позицію Європейського суду з прав людини.

Ще одним міжнародним документом, який визначає певні вимоги до кримінального провадження за відсутності підозрюваного (in absentia), є Резолюція (75) 11 Комітету міністрів Ради Європи «Про критерії, що регламентують розгляд, який здійснюється за відсутності обвинуваченого», прийнята 19 січня 1973 року ("Sovet Evropy", 1973).

Зі змісту цієї Резолюції вбачаються, зокрема, такі критерії, що регламентують розгляд за відсутності обвинуваченого:

– відступ від обов'язкової присутності обвинуваченого під час розгляду в суді його справи допустимий тільки у виняткових випадках;

– не має бути виключено можливість спрощення розгляду без слухання за деякими злочинами невеликої тяжкості;

– необхідно знайти шляхи та засоби забезпечення прав обвинуваченого на розгляд, як закріплено в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, його права на присутність під час розгляду його справи, як визнано в міжнародному Пакті про громадянські і політичні права, підписаному в Нью-Йорку 19 грудня 1966 року.

КПК України не встановлює, що спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження здійснюються лише у виняткових випадках. Натомість КПК України визначає лише умови, за яких суд може прийняти відповідне рішення.

Водночас злочини, щодо яких у кримінальному провадженні може бути прийнято рішення про спеціальне досудове розслідування, переважно належать до тяжких й особливо тяжких.

У своїй практиці Європейський суд з прав людини керується тим, що наявність процедури заочного кримінального провадження не викликає заперечень лише за умови, що дотримано гарантій, які забезпечують права людини, закріплені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (Schwarz, 2016).

Відповідно до ч. 2 ст. 7 КПК України, зміст і форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 цієї статті, з огляду на особливості, передбачені законом. Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі окреслені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (прав на захист, доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання в приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia).

Ця правова норма має декларативний характер, оскільки КПК України не визначає, які саме заходи сторона обвинувачення зобов'язана використовувати для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого під час здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia).

Також Комітет міністрів Ради Європи в зазначеній Резолюції сформулював певні мінімальні правила, які запропоновані державам-членам (19 жовтня 1995 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Резолюцію про запрошення України стати 37-м членом Організації) для застосування під час здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого, зокрема:

– справа жодної особи не може бути розглянута, якщо до цього вона ефективно протягом

часу, що дозволяє їй з'явитися в суд і підготувати свій захист, не була оповіщена повістками, за винятком випадків, якщо буде встановлено, що вона навмисно прагнула уникнути правосуддя;

– справа обвинуваченого не повинна розглядатися за його відсутності, якщо можливо й бажано перенести розгляд на територію іншої держави або звернутися із запитом про видачу;

– коли справу обвинуваченого розглядають за його відсутності, докази слід збирати звичайними способами, а захист повинен мати право втручатися в цей процес;

– кожен, чия справу розглядали за його відсутності, повинен мати можливість оскаржити це судові рішення будь-якими доступними йому засобами, якби він був присутній.

Дослідники О. Баулін та О. Мазур вважають, що аналіз гарантій прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування, закріплених у КПК України, порівняно з тими, що визначені в міжнародних документах, засвідчує відповідність національної системи таких гарантій європейським і міжнародним стандартам забезпечення прав людини. Водночас, на їхню думку, наявні певні перспективи для розвитку цієї системи (Baulin, & Mazur, 2018, p. 8).

Такий підхід не узгоджується з позиціями Головного юридичного управління Верховної Ради України та міжнародних інституцій, які неодноразово вказували на невідповідність положень КПК України стосовно спеціального досудового розслідування (спеціального судового провадження) (*in absentia*) міжнародним документам і практиці Європейського суду з прав людини.

Так, згідно із зауваженнями Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», його положення не враховують конституційних приписів, положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, рішень Конституційного Суду України, не узгоджуються з нормами чинного КПК України, викладені без урахування вимог ст. 116 Регламенту Верховної Ради України та Резолюції Комітету міністрів Ради Європи R(75) 11 про критерії, якими повинні керуватися під час розгляду (кримінальної) справи за відсутності обвинуваченого ("*Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia*", 2014).

Управління Верховного комісара ООН з прав людини у своїх доповідях щодо ситуації з правами людини в Україні неодноразово акцентувало на тому, що внесені зміни до кримінального процесуального законодавства щодо спеціального досудового розслідування не забезпечують достатніх гарантій для захисту права на справе-

дливий судовий розгляд і належну правову процедуру, а тому чинний порядок провадження *in absentia* не відповідає правовій практиці Європейського суду з прав людини ("*Dopovidni Upravlinnia*", 2016, 2017, 2018).

3. Зі змісту ч. 1 ст. 297¹ КПК України вбачається, що підставою для здійснення спеціального досудового розслідування є одночасна наявність як переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, так і факту оголошення його в міждержавний та/або міжнародний розшук.

Відповідно до змісту п. 20¹ розділу XI «Перехідні положення» КПК України, у редакції законів від 12 травня 2016 року № 1355-VIII та від 16 березня 2017 року № 1950-VIII, спеціальне досудове розслідування здійснюють стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, чи який понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції.

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більше як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває на тимчасово окупованій території України, та оголошення його в розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому КПК України, з особливостями, встановленими цим Законом. Вимога про оголошення в міждержавний або міжнародний розшук не поширюється на випадки, якщо вирішують питання про застосування щодо цих осіб спеціального кримінального провадження ("*Zakon Ukrainy*", 2014).

Аналогічні положення містить ст. 5 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» ("*Zakon Ukrainy*", 2014).

Згідно із ч. 3 ст. 9 КПК України, закони й інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, мають відповідати цьому Кодексу. Під час здійснення кримінального провадження не можна застосовувати закон, який суперечить цьому Кодексу.

Отже, обґрунтованим є сумнів щодо можливості застосування положень законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та

правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» в частині непоширення вимог про оголошення підозрюваного в міждержавний або міжнародний розшук як однієї з обов'язкових умов для здійснення спеціального досудового розслідування.

Таким чином, у кримінальному процесуальному законодавстві встановлено різні взаємовиключні підстави для здійснення спеціального досудового розслідування, які, до речі, є суперечливими.

Конституційний Суд України в пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 зазначає, що одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності ("Rishennia Konstytutsiinoho Sudu", 2010).

Принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) й стабільності (п. 2.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-п/2017) ("Rishennia Konstytutsiinoho Sudu", 2017).

У доповіді «Верховенство права», схваленій Європейською комісією «За демократію через право» на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), до елементів верховенства права віднесено, зокрема, юридичну визначеність (п. 41). Юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими й точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними (п. 46) ("Dopovid Venetsiiskoi komisii", 2011).

Європейський суд з прав людини у справі «Мелоун проти Сполученого Королівства» (Malone v. United Kingdom) від 2 серпня 1984 року та у справі «Аманн проти Швейцарії» (Aman v. Switzerland, заява № 27798/95, п. 56, ЄСПЛ 2000-II) вважає, що норма права є «передбачуваною», якщо вона сформульована достатньо чітко, що дає змогу кожній особі – у разі потреби, за допомогою відповідної консультації – регулювати свою поведінку. У рішенні від 21 жовтня 2010 року у справі ««Дія-97» проти України» ("Diya 97" v. Ukraine) Європейський суд з прав людини констатував, що процесуальні норми створюють для забезпечення належного відправлення правосуддя й дотримання принципу юридичної визначеності, а також що сторони провадження повинні мати право очікувати застосування зазначених вище норм. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована достатньо чітко, що надає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях (справа «Гешмен

і Герруп проти Сполученого Королівства», рішення від 25 листопада 1999 року).

Наявність різних взаємовиключних підстав для здійснення спеціального досудового розслідування є порушенням конституційного принципу верховенства права, складовою якого є правова визначеність.

4. Зі змісту ч. 1 ст. 297¹ КПК України вбачається, що однією з підстав для здійснення спеціального досудового розслідування є оголошення підозрюваного в міждержавний та/або міжнародний розшук.

Процедура здійснення міждержавного розшуку була врегульована Угодою про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, укладеною 22 травня 2009 року в м. Астані. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2015 року № 44, зазначений договір втратив чинність 24 серпня 2015 року.

КПК України не містить поняття «міжнародний розшук», практики Конституційного Суду України щодо його офіційного тлумачення немає.

Термін «міжнародний розшук» для дотримання принципу верховенства права, складовою якого є правова визначеність, повинен бути неодмінно висвітлений у КПК України.

Інформацію щодо оголошення підозрюваного в міждержавний та/або міжнародний розшук зазначають в інформаційно-пошукових системах, які спеціально створені для здійснення заходів з пошуку, зокрема підозрюваних в інтересах кримінального судочинства (Lysenko, V.V., & Lysenko, O.V., 2018).

Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті й розслідуванні злочинів, затверджена наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січня 1997 року № 3/1/2/5/2/2, визначає порядок використання правоохоронними органами України можливостей НУБ Інтерполу в Україні для співробітництва з Генеральним секретаріатом Інтерполу та правоохоронними органами іноземних держав під час здійснення діяльності, пов'язаної з попередженням, розкриттям і розслідуванням злочинів, які мають транснаціональний характер або виходять за межі України ("Nakaz MVS Ukrainy", 1997).

Положення цієї Інструкції врегульовують порядок міжнародного розшуку каналами Інтерполу. Водночас зазначена Інструкція не визначає, чи можуть здійснювати міжнародний розшук іншими каналами.

Відсутність поняття «міжнародний розшук» у КПК України призводить до ситуації, коли не зрозуміло, чи це поняття охоплює винесення слід-

чим постанови про оголошення міжнародного розшуку підозрюваного за наявності відмови Інтерполу оголошувати особу в міжнародний розшук власними каналами.

5. Відповідно до ч. 2 ст. 297⁴ КПК України, під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний урахувати наявність достатніх доказів для підозри особи, щодо якої подано клопотання в учиненні кримінального правопорушення.

Термін «наявність достатніх доказів для підозри особи» не по тлумачено, і в інших положеннях КПК України його не використовують. Натомість у положеннях цього Кодексу щодо заходів забезпечення кримінального провадження й підстави їх застосування використано термін «наявність обґрунтованої підозри».

За результатами аналізу КПК України можна дійти висновку, що поняття «наявність достатніх доказів для підозри особи» і «наявність обґрунтованої підозри» не є тотожними, що призводить до проблем під час правозастосування інституту спеціального досудового розслідування.

6. У ч. 1 ст. 297¹ КПК України йдеться про таку підставу здійснення спеціального досудового розслідування, як переховування підозрюваного від органів слідства та суду.

Водночас, згідно із ч. 5 ст. 139 КПК України, підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження визначено ухилення підозрюваного від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (непритуття на виклик без поважної причини більше ніж два рази).

Використання різних термінів – «переховування підозрюваного від органів слідства та суду» та «ухилення підозрюваного від явки на виклик слідчого, прокурора» – як підстав для здійснення спеціального досудового розслідування призводить до розбіжностей у судовій практиці.

У правозастосовній діяльності слідчого, прокурора складним є доведення факту, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо підозрюваний залишив територію України до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

7. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 309 КПК України, ухвала слідчого судді про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування може бути оскаржена в апеляційному порядку, водночас, ця правова норма не закріплює право підозрюваного та його захисника на оскарження ухвали про задоволення клопотання про здійснення спеціального досудового провадження.

Ці положення КПК України не узгоджуються з ч. 2 ст. 129 Конституції України, яка визначає таку основну засаду судочинства, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Частина 3 ст. 309 КПК України передбачає, що на ухвали слідчого судді, які оскарженню не підлягають, під час підготовчого провадження в суді можуть бути подані заперечення проти них.

У главі 27 «Підготовче провадження» КПК України зазначено, що процедура розгляду заперечень на ухвали слідчого судді, що оскарженню не підлягають, під час досудового розслідування не встановлена, а також не визначено, яке судове рішення за результатами розгляду таких заперечень повинен прийняти суд, що засвідчує відсутність ефективного засобу захисту прав підозрюваного на стадії надання слідчим суддею дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування.

8. КПК України не визначає порядок здійснення досудового розслідування після постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування. Тому залишаються невирішеними, зокрема, питання щодо:

- строку, у який слідчий, прокурор після отримання ухвали щодо здійснення спеціального досудового розслідування повинен закінчити досудове розслідування;

- можливості зупинення досудового розслідування після отримання ухвали щодо здійснення спеціального досудового розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України у зв'язку з оголошенням підозрюваного в розшук;

- підстав і порядку припинення здійснення спеціального досудового розслідування та повернення до здійснення досудового розслідування за загальними правилами, якщо підстав для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування вже немає;

- необхідності повторного звернення слідчого прокурора з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування після зміни повідомлення про підозру, зокрема в разі зміни кваліфікації кримінального правопорушення на злочин, який не передбачений ч. 1 ст. 297¹ КПК України.

Відповідно до положень КПК України, процедура припинення спеціального досудового розслідування та продовження досудового розслідування в кримінальному провадженні на загальних засадах не визначена.

Крім того, неврегульованими залишилися питання щодо:

- забезпечення прав підозрюваного та його захисника на оскарження ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування, що позбавляє підозрюваного права на доступ до правосуддя та є порушенням права на справедливий суд;

- скасування такої ухвали в разі з'явлення підозрюваного до слідчого, прокурора чи слідчого судді;

– визнання недопустимими доказів, отриманих під час спеціального досудового розслідування, за умови, коли підозрюваний з'явився до слідчого чи прокурора та зникли підстави подальшого здійснення спеціального досудового розслідування.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство стосовно спеціального досудового розслідування має суттєві недоліки, з-поміж яких слід акцентувати увагу на таких: наявність прогалин, декларативних і суперечливих норм, неузгодженість використаних термінів, а також неврахування гарантій, визначених міжнародними документами.

Дослідивши теоретичні проблеми кримінального процесуального законодавства України щодо *in absentia*, доцільно проаналізувати судову практику застосування такого законодавства.

До основних практичних проблем, що постають під час вирішення слідчими суддями клопотань слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, належать такі:

1. Не визначено порядок, за яким слідчий суддя розглядає клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

2. Наявні суперечності щодо встановлення територіальної підсудності розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

3. Не розроблено механізм забезпечення прав підозрюваного, передбачених ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

4. Неоднозначним є визначення моменту набуття особою статусу підозрюваного.

5. Неоднозначним є вирішення питання щодо визнання факту переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

6. Суперечливим є питання чинності п. 20¹ розділу XI Перехідних положень КПК України після початку діяльності Державного бюро розслідувань.

7. Дискусійним є використання порядку вручення документів, передбаченого ст. 297⁵ КПК України, до моменту постановлення слідчим суддею рішення про здійснення спеціального досудового розслідування.

1. Стаття 297³ «Розгляд клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування» КПК України не визначає порядок розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, а лише передбачає, що під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення

питання про здійснення спеціального досудового розслідування, а саме:

Брак детально врегульованої процедури судового розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування засвідчує наявність суттєвих прогалин в інституті кримінального провадження за відсутності підозрюваного (*in absentia*).

2. У розділі 24¹ КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» не визначено, до якого суду слідчий, прокурор подають клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листі від 5 квітня 2013 року № 223-559/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» зазначає, що, відповідно до положень ч. 6 ст. 9 КПК України, правильним є застосування до розгляду клопотань, територіальна підсудність щодо яких безпосередньо не визначена процесуальним законом, положень ч. 2 ст. 132 КПК України, згідно з яким клопотання подають до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування ("Lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu", 2013).

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», питання, які належать до повноважень слідчого судді, у кримінальних провадженнях, що знаходяться на стадії досудового розслідування та здійснюються на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, розглядають слідчі судді районних судів міста Києва, визначені Апеляційним судом міста Києва.

Проте Указом Президента України від 29 грудня 2017 року № 452/2017 Апеляційний суд м. Києва ліквідовано, натомість утворено Київський апеляційний суд.

Цю норму не було узгоджено із Указом Президента України.

Отже, з огляду на положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо підсудності кримінальних проваджень, вимоги ч. 1 ст. 297¹ КПК України, згідно з якими спеціальне досудове розслідування здійснюють за загальними правилами досудового розслідування, не підлягають застосуванню; якщо місце вчинення кримінального правопорушення знаходиться на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя – підслідність клопотання про здійснення спеціального досудо-

вого розслідування одному з районних судів м. Києва визначає Апеляційний суд міста Києва. Така позиція окреслена в ухвалі Апеляційного суду м. Києва від 2 листопада 2017 року у справі № 11п/796/632/2017 ("Rishennia Konstytutsiinoho Sudu", 2017).

Після підготовки клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування відповідно до вимог ст. 297² КПК України (із зазначенням статей законів) за аналізованою категорією кримінальних проваджень клопотання передають слідчому судді суду, визначеному відповідно до ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», для прийняття відповідного рішення (Tsiupryk, & Aliksieieva-Protsiuk, 2016, p. 163).

Водночас Апеляційний суд міста Києва в ухвалі від 18 вересня 2017 року у справі № 757/19204/17-к дійшов протилежного висновку: «Главою 24¹ КПК України визначено особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, відповідно до якої таке розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, що постановлена за результатами розгляду клопотання слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора про його проведення. Що стосується посилок захисника на вимоги ст. 12 Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" від 15 квітня 2014 року, то суд не бере їх до уваги, оскільки ця стаття встановлює процедуру визначення слідчих суддів для розгляду питань, що виникають у кримінальних провадженнях, які перебувають на стадії досудового розслідування і здійснюються на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, в той час як з наданих прокурором документів вбачається, що досудове розслідування здійснюється на території міста Києва. Розгляд клопотань слідчих і прокурорів, з огляду на норми КПК України, здійснює слідчий суддя місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування» ("Rishennia Konstytutsiinoho Sudu", 2017).

Несформованість єдиної позиції судової практики щодо питання територіальної підсудності розгляду слідчим суддею клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування негативно позначається на інституті спеціального досудового розслідування (in absentia).

3. Відповідно до ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, підозрюваний, зокрема, має право бути негайно й детально поінформованим про характер і причини обвинувачення, а також

бути присутнім під час судового розгляду та захищати себе особисто.

Положення КПК України щодо спеціального досудового розслідування не передбачають механізму реалізації цих прав підозрюваним, який, зокрема, перебуває за межами України та не має можливості повернутися в Україну з об'єктивних підстав, що на практиці призводить до незабезпечення слідчим суддею зазначених прав підозрюваного.

Заочний розгляд справи здебільшого спричиняє проблеми в балансуванні двох інтересів. З одного боку, обов'язок будь-якої держави забезпечити швидке й ефективне судочинство, а з іншого – повага до основних прав кожної особи, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема, права на доступ до суду та справедливий судовий розгляд (Cavallone, 2014).

Баланс між правами відсутнього підозрюваного (обвинуваченого) та досягненням завдань спеціального досудового (заочного) розслідування вбачається в допущенні спеціального досудового (заочного) розслідування з одночасним гарантуванням прав відсутнього підозрюваного (обвинуваченого), що виявляється в детальному визначенні умов легітимності заочного розслідування та порядку відміни заочного розслідування та/або вироку за клопотанням підозрюваного (обвинуваченого) й ініціюванням повторного досудового розслідування та/або судового розгляду (Kopersak, 2018).

4. Для запровадження процедури спеціального досудового розслідування Законом України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII були внесені зміни до ст. 42 КПК України щодо поняття підозрюваного, згідно з якими підозрюваним є також особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцеперебування особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Порядок вручення повідомлення про підозру, що визначений главою 22 (ст. 276–279) КПК України, змінено не було.

З огляду на положення ст. 111, 135, 136, 276–279 КПК України, належним підтвердженням отримання особою письмового повідомлення про підозру можна вважати лише підпис особи про отримання письмового повідомлення про підозру, відеозапис вручення особі повідомлення про підозру чи будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі письмового повідомлення про підозру.

Окреслено цю правову позицію в ухвалі слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 8 грудня 2016 року: «...Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваною є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру. Таке по-

відомлення має бути письмовим і вручається слідчим або прокурором. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень (ст. 277–278 КПК). Статтею 136 КПК України законодавець закріплює вимоги щодо обов'язку саме належного повідомлення особи. Якщо особа з певних причин не отримала відповідного документа про виклик або в слідства немає належного підтвердження такого факту – особа не може вважатися повідомленою, відповідно – підозрюваною, оскільки виклик не відбувся і її не повідомлено про підозру» ("Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu", 2016).

В ухвалі слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 7 лютого 2018 року у справі № 757/56487/17-к слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва дійшов такого висновку: «Оскільки станом на день складання повідомлення про підозру було неможливим вручити його особисто слідчим чи прокурором через невстановлення місцеперебування ОСОБА_6, таке повідомлення в день його складення направлено у спосіб, передбачений КПК України, для вручення повідомлень за адресами реєстрації, проживання ОСОБА_6: АДРЕСА_1; АДРЕСА_3; АДРЕСА_2... На підставі викладеного слідчий суддя вважає дотриманими при врученні ОСОБА_6 повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри та про нову підозру від 27 червня 2017 року вимоги ст. 276–279, 135 КПК України, а тому безпідставними твердження захисту щодо ненабуття ОСОБА_6 статусу підозрюваного у кримінальному провадженні» ("Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu", 2018).

Отже, аналіз Єдиного державного реєстру досудових розслідувань засвідчив, що слідчі судді не мають єдиного підходу до визначення того, чи набула особа статусу підозрюваного, якщо такій особі не вручено повідомлення про підозру внаслідок невстановлення місцеперебування цієї особи.

Колізії щодо набуття особою статусу підозрюваного призводять до порушення прав особи, щодо якої розглядають відповідне клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, визначених ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5. Згідно із ч. 1 ст. 297¹ КПК України, переходування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування, а недоведення такої обставини, з огляду на ч. 1 ст. 297⁴ КПК України, є підставою для відмови слідчим суддею в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Коли слідчий суддя вирішує питання, чи переходується підозрюваний від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, вирішальним є дослідження й оцінювання доказів, якими обґрунтовують клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Також під час правозастосування постають питання щодо можливості звернення слідчого, прокурора до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування в разі, якщо на підставі встановленого факту переходування підозрюваного було зупинено досудове розслідування й на момент подання клопотання досудове розслідування не відновлено.

Це питання в КПК України не врегульовано, проте судова практика є різноманітною. Так, слідчий суддя Жовтневого районного суду м. Дніпра в ухвалі від 22 травня 2017 року у справі № 201/6928/17 дійшов висновку, що оскільки клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування було подано під час зупиненого досудового розслідування в кримінальному провадженні, до відновлення якого здійснювати будь-які процесуальні дії заборонено кримінальним процесуальним законом, зазначене засвідчує неможливість задоволення поданого клопотання ("Ukhvala Zhovtnevoho raionnoho sudu", 2017).

6. Пункт 20¹ розділу XI «Перехідні положення» КПК України в редакції законів від 12 травня 2016 року № 1355-VIII та від 16 березня 2017 року № 1950-VIII, порівняно з ч. 1 ст. 297¹ КПК України, містить тимчасові до початку діяльності Державного бюро розслідувань (опублікування в газеті «Урядовий кур'єр» відповідного повідомлення його керівником) особливості здійснення спеціального досудового розслідування, які додатково розширюють підстави для здійснення спеціального досудового розслідування.

23 листопада 2018 року в газеті «Урядовий кур'єр» № 221 (6337) розміщено повідомлення директора Державного бюро розслідувань про початок діяльності Бюро з 27 листопада 2018 року як центрального органу виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Отже, унаслідок початку діяльності Державного бюро розслідувань з 27 листопада 2018 року втратили чинність положення п. 20¹ розділу XI «Перехідні положення» КПК України.

Таку позицію обстоює і Головне науково-експертне бюро Верховної Ради України у своєму висновку на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих

положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» від 30 листопада 2018 року № 9353 ("Vysnovok Holovnoho naukovokspertnoho biuro", 2018).

Однак не всі слідчі судді поділяють такий підхід, що засвідчує, зокрема, ухвала слідчого судді Печерського районного суду від 22 березня 2019 року у справі № 757/5921/18-к, оскільки з аналізу п. 20¹ «Перехідні положення» КПК України незрозуміло, чи весь зазначений пункт має тимчасовий характер, чи лише його перша частина ("Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu", 2019).

Неоднозначність визначення законодавцем положень КПК України стосовно питання чинності п. 20¹ розділу XI Перехідних положень КПК України не узгоджується з принципом верховенства права та негативно позначається на єдності судової практики.

7. Найскладнішим для застосування спеціального досудового розслідування є саме повідомлення особі про її виклик на вимогу слідчого або судді. Ухиленням від слідства вважають лише умисне нез'явлення на виклик, а для цього такий виклик необхідно отримати.

3 Єдиного державного реєстру судових рішень, зокрема з ухвали слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 12 грудня 2017 року у справі 757/19209/17-к, вбачається, що слідчі судді під час розгляду клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування вважають належно врученими повістки про виклик підозрюваного, якщо вони надіслані за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та опубліковані в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження й на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування ("Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu", 2017).

Зазначений порядок вручення процесуальних документів, з огляду на положення ст. 297⁵ КПК України, передбачений тільки під час здійснення спеціального досудового розслідування, тобто вже після постановлення слідчим суддею рішення про здійснення спеціального досудового розслідування.

Тому використання способу вручення процесуальних документів, передбаченого ст. 297⁵ КПК України, до постановлення слідчим суддею ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування не можна вважати належним підтвердженням отримання особою повісток про виклик та інших процесуальних документів, а отже, такі документи не є доказами, що підтверджують факти переховування особи від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що кримінальне процесуальне законодавство України щодо спеціального досудового розслідування

містить певні недоліки, які позначаються на правозастосуванні зазначеного інституту й перешкоджають сталості та єдності судової практики.

Інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) запроваджений та успішно застосовується в низці країн Європи, де його постійно реформують (Ruggeri, 2016).

Так, у Директиві Європейського парламенту та Ради ЄС 2016/343 від 9 березня 2016 року про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та право бути присутнім на судовому засіданні в кримінальних провадженнях визначено загальні мінімальні правила захисту прав підозрюваних й обвинувачених у кримінальному провадженні, які застосовують на всіх етапах кримінального процесу – з моменту, коли особу підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, до прийняття рішення про остаточне визначення того, чи вчинила ця особа відповідне кримінальне правопорушення (Bachmaier Winter, 2019).

З метою забезпечення ефективного співробітництва судових органів за кримінальними провадженнями й удосконалення дотримання права особи, яку обвинувачують у вчиненні кримінального злочину, з'явитися і брати участь у судовому розгляді Рада ЄС також ухвалила рамкове рішення № 2002/584/ПВД про європейський ордер на арешт і процедури передачі осіб між державами-членами, яке визначає чіткі загальні підстави, що надають можливість виконати європейський ордер на арешт, навіть якщо особа, яка підпадає під його дію, була відсутня на судовому процесі (Karas, 2019).

Крім того, деякі країни Європи змінюють законодавство щодо in absentia у зв'язку з визнанням Європейським судом з прав людини положень законодавства в цій сфері такими, що порушують вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, Європейський суд з прав людини у справі «Sanader проти Хорватії» встановив порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з нездатністю заявника отримати повторне слухання після винесення вироку заочно. Виконання зазначеного рішення передбачало законодавчі поправки, які були прийняті в липні 2017 року (Karas, 2018).

Отже, єдиним способом розв'язання наявних теоретичних і практичних проблем кримінального процесуального законодавства України щодо in absentia є його реформування в контексті позитивного досвіду країн Європи.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає в системному аналізі кримінального процесуального законодав-

ства України стосовно спеціального досудового розслідування та судової практики відповідно до вимог міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і практики Європейського суду з прав людини, інших міжнародних документів, а також у визначенні практичних проблем, що постають під час правозастосування окреслених норм і з'ясування шляхів подолання проблем кримінального процесуального законодавства, без розв'язання яких інститут спеціального досудового розслідування (*in absentia*) не буде відповідати завданням кримінального провадження та гарантіям, визначеним міжнародними документами.

Висновки

1. Запровадження інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) є позитивним і необхідним кроком на шляху реформування

законодавства України та наближення його до високих стандартів країн Європи.

2. Кримінальне процесуальне законодавство стосовно спеціального досудового розслідування має суттєві недоліки, серед яких наявність прогалин, неузгодженість використовуваних термінів, наявність декларативних і суперечливих норм, а також неврахування гарантій, визначених міжнародними договорами й іншими документами. Зазначені недоліки негативно позначаються на правозастосуванні цього інституту, перешкоджають сталості та єдності судової практики.

3. Для реалізації завдань кримінального провадження та узгодження кримінального процесуального законодавства України за гарантіями, визначеними міжнародними договорами та іншими документами, необхідними є системні зміни до законодавства стосовно інституту спеціального досудового розслідування, що враховуватимуть досвід країн Європи, законодавство яких передбачає процедуру *in absentia*.

REFERENCES

- Bachmaier Winter, L. (2019). New Developments in EU Law in the Field of In Absentia National Proceedings. The Directive 2016/343/EU in the Light of the ECtHR Case Law. In: Quattrocchio S., Ruggeri S. (eds) *Personal Participation in Criminal Proceedings. Legal Studies in International, European and Comparative Criminal Law*, 2. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4_20.
- Baulin, O., & Mazur, O. (2018). Harantii prav pidozriuvanoho pad chas zdiisnennia spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia [Guarantees of the Rights of a Suspect During the Special Pre-Trial Investigation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Scientific journal of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*, 1(17), 1-11. Retrieved from http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/baulin_mazur.pdf [in Ukrainian].
- Cavallone, G. (2014). European arrest warrant and fundamental rights in decisions rendered in absentia: the extent of Union law in the case C-399/11 Melloni v. Ministerio Fiscal. *EuCLR European arrest warrant and fundamental rights in decisions rendered in absentia*, 4(2014), 19-40. doi: <https://doi.org/10.5235/219174414811783351>.
- Dopovid Venetsiiskoi komisii "Verkhovnstvo prava" vid 4 kvit. 2011 r. No. 512/2009 [Report of the Venice Commission "Rule of Law" from April 4, 2011, No. 512/2009]. (n.d.). www.venice.coe.int. Retrieved from [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr) [in Ukrainian].
- Dopovidi Upravlinnia Verkhovnoho komisara Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z prav liudyny shchodo sytuatsii z pravamy liudyny v Ukraini 16 liutoho - 15 travnia 2016 r., 16 travnia - 15 serpnia 2016 r., 16 liutoho - 15 travnia 2017 r., 16 lystopada 2017 r. - 15 liutoho 2018 r. [Reports of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights in Ukraine February 16 - May 15, 2016, May 16 - August 15, 2016, February 16 - May 15, 2017, November 16, 2017 - February 15, 2018]. (n.d.). www.ohchr.org. Retrieved from http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf
http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport_ukr.pdf
http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARepor18th_UKR.pdf
<https://vkksu.gov.ua/userfiles/ReportUkraineUKR.pdf> [in Ukrainian].
- Gardner, M. (2018). Reconsidering Trials in Absentia at the Special Tribunal for Lebanon: An Application of the Tribunal's Early Jurisprudence. *LawArXiv*. January 11. doi: <http://doi.org/10.31228/osf.io/c54js>.
- Karas, E.I. (2018). Reopening of Proceedings in Cases of Trial in Absentia European Legal Standards and Croatian Law. *International Scientific Conference «EU Law in Context - Adjustment to Membership and Challenges of the Enlargement»*. doi: <https://doi.org/10.25234/eclic/7113>.
- Karas, E.I. (2019). Decisions Rendered in Absentia as a Ground to Refuse the Execution of a European Arrest Warrant: European legal Standards and Implementation in Croatian Law. Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. *International Scientific Conference «EU and Member States - Legal and Economic Issue»*. doi: <https://doi.org/10.25234/eclic/9011>.
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from January 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

- Kopersak, D. (2018). Osoblyvosti zdiisnennia spetsialnogo dosudovoho (zaochnoho) rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Features of the implementation of a special pre-trial (absentee) investigation of criminal offenses]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka, National Law Magazine: Theory and Practice*, 2(1), 168-171. Retrieved from http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_1/37.pdf [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Lapkin, A.V. (2018). Prokuror u spetsialnomu dosudovomu rozsliduvanni (in absentia) [Prosecutor in a special pre-trial investigation (in absentia)]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 107-111. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p107> [in Ukrainian].
- Lysenko, V.V., & Lysenko, O.V. (2018). Rozshuk osib za doruchenniam slidchoho, prokurora [The search for persons on behalf of the investigator, the prosecutor]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 4(109), 25-36. Retrieved from <https://scientbul.naiuau.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/968/978> doi: <https://doi.org/10.33270/011810904> [in Ukrainian].
- Lyst Vysshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav "Pro deiaki pytannia zdiisnennia slidchym suddeiu sudu pershoi instantsii sudovoho kontroliu za dotrymanniam prav, svobod ta interesiv osib pid chas zastosuvannia zakhodiv zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia": vid 5 kvit. 2013 r. No. 223-559/0/4-13 [Letter from the High Specialized Court of Ukraine for the consideration of civil and criminal cases "On certain issues of investigation by a judge of the court of first instance judicial control over the observance of the rights, freedoms and interests of individuals in the application of measures to ensure criminal proceedings" from April 5, 2013, No. 223-559/0/4-13]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13> [in Ukrainian].
- Makbraid, Dz. (2010). *Yevropeiska konventsia z prav liudyny ta kryminalnyi protses [European Convention on Human Rights and Criminal Procedure]*. Kyiv: K.I.S. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680098ae0> [in Ukrainian].
- Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: vid 16 hrud. 1966 r. [International Covenant on Civil and Political Rights from December 16, 1966]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].
- Nakaz MVS Ukrainy, Heneralnoi prokuratury Ukrainy, SBU, Derzhavnoho komitetu u spravakh okhorony derzhavnoho kordonu Ukrainy, Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy, Derzhavnoi podatkovoi administratsii Ukrainy "Pro zatverdzhennia Istruktsii pro poriadok vykorystannia pravookhoronnymy orhanamy mozhlyvostei NTSB Interpolu v Ukraini u poperedzhenni, rozkrytti ta rozsliduvanni zlochyniv": vid 9 sich. 1997 r. No 3/1/2/5/2/2 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the General Prosecutor's Office of Ukraine, the SBU, the State Committee for the Protection of the State Border of Ukraine, the State Customs Service of Ukraine, the State Tax Administration of Ukraine "On Approval of the Instruction on the Procedure for the Use by Law Enforcement Bodies of the Interpol NCB in Ukraine in the Prevention, Disclosure and Investigation of Crimes" from January 9, 1997, No 3/1/2/5/2/2]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97> [in Ukrainian].
- Popova, I.P., & Smirnov, I.G. (2018). Zaochnoe sudebnoe razbiratelstvo po ugolovnym delam: problemy realizatsii v kontekste sravnitel'no-pravovogo issledovaniia [Correspondence trial in criminal cases: implementation problems in the context of comparative legal research]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Tomsk State University*, 431, 195-202. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/431/27> [in Russian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20 hrud. 2017 r. No. 2-r/2017 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from December 20, 2017, No. 2-r/2017]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17> [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 29 cherv. 2010 r. No. 17-rp/2010 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from June 29, 2010, No. 17-rp/2010]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10> [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu Seidovykh proty Italii vid 1 berez. 2006 r. [Judgment in the Case of Sejdivic v Italy from March 1, 2006]. (n.d.). *hudoc.echr.coe.int*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-72629%22> [in Ukrainian].
- Ruggeri, S. (2016). Right to Personal Participation in Criminal Proceedings and in absentia Procedures in the EU Area of Freedom, Security and Justice. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 128(2), 578-605. doi: <https://doi.org/10.1515/zstw-2016-0021>.
- Salvia, M. (2004). Pretsedenty Evropeiskogo Suda po pravam cheloveka [Advocates of the European Court of Human Rights]. *Rukovodiashchie printsipy sudebnoi praktiki, otnosiashcheisia k Evropeiskoi konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod. Sudebnaia praktika s 1960 po 2002 g., Guiding principles of the jurisprudence relating to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Judicial practice from 1960 to 2002*. SPb.: Iurid. tsentr Press. Retrieved from <http://library.khpg.org/files/docs/1363784018.pdf> [in Russian].
- Schwarz, A. (2016). The legacy of the Kenyatta case: Trials in absentia at the International Criminal Court and their compatibility with human rights. *African Human Rights Law Journal*, 16(1), 99-116. doi: <https://dx.doi.org/10.17159/1996-2096/2016/v16n1a5>.
- Sovet Evropy i Rossiia. Rezoliutsiia 75 (11) ot 19 ianv. 1973 g. [Council of Europe and Russia. Resolution 75 (11) from January 19, 1973]. (n.d.). *echr-base.ru*. Retrieved from http://echr-base.ru/res75_11.jsp [in Russian].
- Tsiupryk, D., & Aliexsieieva-Protsiuk, D. (2016). Osoblyvosti spetsialnogo dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen shchodo deiakykh katehori osib [Peculiarities of Criminal Offences' Special Pretrial Investigation

- Related to Some Categories of Persons]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 1(98), 157-169. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/86/1/12%20%281%29.pdf> [in Ukrainian].
- Ukhvala Apeliatsiinoho sudu m. Kyieva vid 2 lystop. 2017 r. po spravi No. 11p/796/632/2017 [The decision of the Court of Appeal of Kyiv from November 2, 2017 on the case No. 11p/796/632/2017]. (n.d.). www.reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70728491> [in Ukrainian].
- Ukhvala Apeliatsiinoho sudu mi. Kyieva vid 18 veres. 2017 r. po spravi No. 757/19204/17-k [The decision of the Court of Appeal of Kyiv from September 18, 2017 on the case No. 757/19204/17-k]. (n.d.). www.reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69449746> [in Ukrainian].
- Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 12 hrud. 2017 r. po spravi No. 757/19209/17-k [The decision of the Pechersk District Court of Kyiv from December 12, 2017, No. 757/19209/17-k]. (n.d.). [reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72483906> [in Ukrainian].
- Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 22 berez. 2019 r. po spravi No. 757/5921/18-k [The decision of the Pechersk District Court of Kyiv from March 22, 2019 in the case No. 757/5921/18-k]. (n.d.). [reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80817358> [in Ukrainian].
- Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 7 liut. 2018 r. po spravi No. 757/56487/17-k [The decision of the Pechersk District Court of Kyiv from February 7, 2018 on the case No. 757/56487/17-k]. (n.d.). [reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72174550> [in Ukrainian].
- Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 8 hrud. 2016 r. po spravi No. 757/43030/16-k [The decision of the Pechersk District Court of Kyiv from December 8, 2016 on the case No. 757/43030/16-k]. (n.d.). [reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65721311> [in Ukrainian].
- Ukhvala Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 22 trav. 2017 r. u spravi No. 201/6928/17 [Decision of the Zhovtnevy District Court of Dnipropetrovsk from May 22, 2017 in the case No. 201/6928/17]. (n.d.). [reyestr.court.gov.ua](http://www.reyestr.court.gov.ua). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66665972> [in Ukrainian].
- Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho biuro Verkhovnoi Rady Ukrainy na proekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia okremykh polozhen u zviazku iz zdiisnenniam spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia" vid 30 lystop. 2018 r. No. 9353 [The conclusion of the Main Scientific and Expert Bureau of the Verkhovna Rada of Ukraine on the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of certain provisions in connection with the implementation of a special pre-trial investigation" from November 30, 2018, No. 9353]. (n.d.). w1.c1.rada.gov.ua. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65037 [in Ukrainian].
- Zakerhossein, M.H., & De Brouwer, A.M. (2015). *Crim Law Forum*. 26: 181. doi: <https://doi.org/10.1007/s10609-015-9257-0>.
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo nevidvorotnosti pokarannia za okremi zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky, hromadskoi bezpeky ta koruptsiini zlochyny": vid 7 zhovt. 2014 r. No. 1689-VII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Basis of National Security, Public Security and Corruption" from October 7, 2014, No. 1689-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhyim na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy": vid 15 kvit. 2014 r. No. 1207-VII [Law of Ukraine "On ensuring the rights and freedoms of citizens and legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine" from April 15, 2014, No. 1207-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zdiisnennia pravosudiva ta kryminalnoho provadzhennia u zviazku z provedenniam antyterorystychnoi operatsii": vid 12 serp. 2014 r. No. 1632-VII [Law of Ukraine "On the implementation of justice and criminal proceedings in connection with the conduct of the anti-terrorist operation" from August 12, 2014, No. 1632-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18> [in Ukrainian].
- Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia Verkhovnoi Rady Ukrainy do proektu Zakonu "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo nevidvorotnosti pokarannia za okremi zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky, hromadskoi bezpeky ta koruptsiini zlochyny" [Remarks of the Main Legal Department of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Draft Law "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Fundamentals of National Security, Public Safety and Corruption"]. (n.d.). w1.c1.rada.gov.ua. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bachmaier Winter L. New Developments in EU Law in the Field of In Absentia National Proceedings. The Directive 2016/343/EU in the Light of the ECtHR Case Law. In: Quattrocchio S., Ruggeri S. (eds) *Personal Participation in Criminal Proceedings. Legal Studies in International, European and Comparative Criminal Law*. 2019. Vol. 2. Springer, Cham doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4_20.
- Баулін О., Мазур О. Гарантії прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1 (17). С. 1–11. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/baulin_mazur.pdf.
- Cavallone G. European arrest warrant and fundamental rights in decisions rendered in absentia: the extent of Union law in the case C-399/11 Melloni v. Ministerio Fiscal. *EuCLR European arrest warrant and fundamental rights in decisions rendered in absentia*. Jahrgang 4 (2014). P. 19–40. doi: <https://doi.org/10.5235/219174414811783351>.

- Доповідь Венеційської комісії «Верховенство права» від 4 квіт. 2011 р. № 512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).
- Доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р., 16 травня – 15 серпня 2016 р., 16 лютого – 15 травня 2017 р., 16 листопада 2017 р. – 15 лютого 2018 р. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf
http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine15thReport_ukr.pdf
http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARep18th_UKR.pdf
<https://vkksu.gov.ua/userfiles/ReportUkraineUKR.pdf>.
- Gardner M. Reconsidering Trials in Absentia at the Special Tribunal for Lebanon: An Application of the Tribunal's Early Jurisprudence. *LawArXiv*. January 11, 2018. doi: <http://doi.org/10.31228/osf.io/c54js>.
- Karas E. I. Reopening of Proceedings in Cases of Trial in Absentia European Legal Standards and Croatian Law. *International Scientific Conference «EU Law in Context – Adjustment to Membership and Challenges of the Enlargement»*. (Osijek, 14–15 June 2018). doi: <https://doi.org/10.25234/eclic/7113>.
- Karas E. I. Decisions Rendered in Absentia as a Ground to Refuse the Execution of a European Arrest Warrant: European legal Standards and Implementation in Croatian Law. Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. *International Scientific Conference «EU and Member States – Legal and Economic Issue»*. (Osijek, 6–7 June 2019). doi: <https://doi.org/10.25234/eclic/9011>.
- Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 4 лист. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
- Коперсак Д. Особливості здійснення спеціального досудового (заочного) розслідування кримінальних правопорушень. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. № 2 (1). С. 168–171. URL: http://jurnaluljuristic.in.ua/archive/2018/2/part_1/37.pdf.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (in absentia). *Правові горизонти*. 2018. С. 107–111. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p107>.
- Лисенко В. В., Лисенко О. В. Розшук осіб за дорученням слідчого, прокурора. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 25–36. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/968/978> doi: <https://doi.org/10.33270/011810904>.
- Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. № 223-559/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.
- Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: К.І.С., 2010. С. 576 URL: <https://rm.coe.int/1680098ae0>.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
- Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів: наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, СБУ, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січ. 1997 р. № 3/1/2/5/2/2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>.
- Попова И. П., Смирнова И. Г. Заочное судебное разбирательство по уголовным делам: проблемы реализации в контексте сравнительно-правового исследования. *Вестник Томского государственного университета*. 2018. № 431. С. 195–202. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/431/27>.
- Рішення Конституційного Суду України від 20 груд. 2017 р. № 2-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17>.
- Рішення Конституційного Суду України від 29 черв. 2010 р. № 17-пн/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10>.
- Рішення Європейського суду Сейдович проти Італії від 1 берез. 2006 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-72629%22>.
- Ruggeri S. Right to Personal Participation in Criminal Proceedings and in absentia Procedures in the EU Area of Freedom, Security and Justice. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. 2016. No. 128 (2). P. 578–605. doi: <https://doi.org/10.1515/zstw-2016-0021>.
- Сальвиа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. *Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г.* СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. с. 1072. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1363784018.pdf>.
- Schwarz A. The legacy of the Kenyatta case: Trials in absentia at the International Criminal Court and their compatibility with human rights. *African Human Rights Law Journal*. 2016. No. 16 (1). P. 99–116. doi: <https://dx.doi.org/10.17159/1996-2096/2016/v16n1a5>.
- Совет Европы и Россия. Резолюция 75 (11): междунар. док. от 19 янв. 1973 г. URL: http://echr-base.ru/res75_11.jsp.

- Цюприк І., Алексеева-Процюк Д. Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо деяких категорій осіб. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 157–169. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/86/1/12%20%281%29.pdf>.
- Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 2 листоп. 2017 р. по справі № 11п/796/632/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70728491>.
- Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 18 верес. 2017 р. по справі № 757/19204/17-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69449746>.
- Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 12 груд. 2017 р. по справі № 757/19209/17-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72483906>.
- Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 22 берез. 2019 р. по справі № 757/5921/18-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80817358>.
- Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 7 лют. 2018 р. по справі № 757/56487/17-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72174550>.
- Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 8 груд. 2016 р. по справі № 757/43030/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65721311>.
- Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22 трав. 2017 р. у справі № 201/6928/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66665972>.
- Висновок Головного науково-експертного бюро Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» від 30 листоп. 2018 р. № 9353. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65037.
- Zakerhossein M. H., De Brouwer A. M. *Crim Law Forum*. 2015. 26:181. doi: <https://doi.org/10.1007/s10609-015-9257-0>.
- Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7 жовт. 2014 р. №1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.
- Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
- Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>.
- Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914.

Стаття надійшла до редколегії 19.03.2019

Kalinnikov O. – Senior Partner of the Bar Association, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4337-833X>

Special Pre-Trial Investigation (in absentia): Theoretical and Practical Issues of Legislation

*The purpose of the article is analyze criminal procedure legislation with regard to carrying out a special pre-trial investigation in a criminal proceeding without participation of a suspect (in absentia) in order to determine the topical theoretical and practical issues of the legislation and provide propositions for their settlement. **Methodology.** The methodological instruments have been chosen taking into account the objective set, the specific features of the object and subject of the research. The determinant methods are scientific methods of system analysis and generalisation. The **scientific novelty** consists in the system analysis of criminal procedure legislation and case law, taking into account the requirements of international treaties, a consent to binding force of which has been granted by the Verkhovna Rada of Ukraine, other documents and case law of the European Court for Human Rights, as well as in determination of theoretical and practical issues without overcoming of which the institute of a special pre-trial investigation (in absentia) will not meet the tasks of the criminal proceeding and guarantees envisaged by the international treaties. According to the results of the study, the following **conclusions** are drawn: 1) implementation of the institute of a criminal proceeding without participation of a suspect or an accused (in absentia) is a positive and necessary step towards reforming the legislation of Ukraine and its adaptation to high standards of the European countries; 2) the criminal procedure legislation of Ukraine with regard to a special pre-trial investigation (in absentia) contains substantial deficiencies that obstruct its enforcement and lead to absence of continuity and unity of case law; 3) it is necessary to investigate experience of the Europeans countries which legislation envisages the procedure (in absentia) for further introduction of changes into the criminal procedure legislation of Ukraine with regard to the institute of a criminal proceeding without participation of a suspect or an accused (in absentia).*

Keywords: special pre-trial investigation; in absentia; suspect; notice of suspicion; international search; investigating judge; European Court for Human Rights.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 343.35+343.98

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Вознюк А. А. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню

Метою статті є вивчення досвіду іноземних країн у застосуванні різних правових інструментів протидії незаконному збагаченню задля врахування позитивних і негативних його аспектів у формуванні концептуальних засад української моделі притягнення до відповідальності службових осіб за таке корупційне правопорушення. **Методологія.** У статті використано комплекс наукових методів, а саме: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці іноземних учених, положення Конвенції ООН проти корупції, правові норми, що застосовують у протидії незаконному збагаченню, а також практика їх застосування в окремих країнах. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній висвітлено позитивні та негативні аспекти використання двох моделей правової протидії незаконному збагаченню: 1) визнання нез'ясованого збагачення злочином і притягнення винних до кримінальної відповідальності; 2) конфіскації майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку (так звана цивільна конфіскація). Крім цього, сформульовано пропозиції щодо їх ефективного використання загалом і в Україні зокрема. За результатами здійсненого дослідження сформульовано **висновки** щодо: 1) відмови від використання терміна «незаконне збагачення» та заміни його на «нез'ясоване збагачення», «незрозуміле збагачення» або «непояснене збагачення» під час конструювання нових інструментів у протидії незаконному збагаченню в Україні; 2) виокремлення таких моделей правової протидії незаконному збагаченню, які нині є найпоширенішими у світі: а) визнання нез'ясованого збагачення злочином і притягнення винних до кримінальної відповідальності; б) конфіскації майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку (так звана цивільна конфіскація); 3) позитивних аспектів використання зазначених правових інструментів, які полягають у тому, що вони: а) стимулюють осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, до правомірної поведінки, насамперед – утримання від учинення корупційних злочинів; б) надають можливість шляхом конфіскації майна вилучити незаконно здобуті активи й обернути їх у дохід держави; в) сприяють зниженню рівня корупції в державі; г) свідчать про те, що в Україні здійснюють реальні кроки на шляху протидії корупції; 4) перспектив використання зазначених моделей у протидії незаконному збагаченню в Україні.

Ключові слова: незаконне збагачення; нез'ясоване багатство; конфіскація; корупція; корупційний злочин; декларування; недостовірна інформація; організована злочинність; презумпція невинуватості; тягар доказування.

Вступ

Конституційний Суд України 26 лютого 2019 року визнав ст. 368² КК України такою, що не відповідає Конституції України. Після цього відбулася декриміналізація незаконного збагачення. Це означає, що відповідні кримінальні провадження закривають, а особи, які незаконно набули активи в значних розмірах, не будуть нести кримінальної відповідальності за це діяння, якщо, звісно, їх не визнають винними в учиненні інших злочинів. З одного боку, відбулася «амністія» високопосадовців, підозрюваних чи обвинувачених у незаконному збагаченні, а з другого – їм надано «індульгенцію» на вчинення цього суспільно небезпечного діяння, яка буде діяти до нової його криміналізації (Vozniuk, 2019, р. 84). У такій ситуації важливим інструментом стримування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, від учинення корупційних правопорушень, пов'язаних із

незаконним збагаченням, залишається декларування недостовірної інформації (ст. 366¹ КК України). Однак у представленій редакції заборонна норма щодо декларування не може ефективно протидіяти незаконному збагаченню державних службовців.

У зв'язку із цим актуальним є формування нового механізму протидії незаконному збагаченню. Під час його розроблення слід керуватися аксіомою про те, що це суспільно небезпечне явище не здолати, а використовуючи виключно кримінально-правові норми – й поготів. Це означає, по-перше, що незаконне збагачення було й буде. Однак знизити його рівень можливо й необхідно, інакше одна з найбільших за потенціалом людських і природних ресурсів країна Європи буде однією з найбідніших на континенті. По-друге, не слід ігнорувати можливості інших галузей права, насамперед цивільного, які мають потужні правові інструменти. Механізм протидії

незаконному збагаченню повинен бути комплексним й охоплювати норми різних галузей права. Щоб розробити максимально ефективні юридичні підстави відповідальності за це діяння, важливо проаналізувати досвід іноземних країн, позитивні та негативні приклади застосування схожих правових інструментів.

Проблеми протидії різним формам незаконного збагачення досліджували такі іноземні науковці: Л. Бартельс (Bartels, 2010), Й. Баучт (Boucht, 2014, 2019), Т. Бергер, М. Матіас, М. Моралес, Л. Музіла (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012), С. Бікеліс (Bikelis, 2017), Дж. Р. Болз (Boles, 2014), Д. Вілшер (Wilsher, 2006), Д. Дінанті й Д. Д. Я. Таріна (Dinanti, & Tarina, 2019), Р. Жюльєн (Julien, 2018), К. Кінг і М. Коллінз (Collins, & King, 2013), А.-М. Маугері (Maugeri, 2012), Х. Нугрохо (Nugroho, 2018), Т. Оке (Oke, 2016), М. Сімонато (Simonato, 2017), М. Тромм (Tromme, 2019), У. Я. Уодедж (Wodage, 2014) та ін. У роботах цих дослідників висвітлено елементи різних механізмів правової протидії незаконному збагаченню, їхні позитивні та негативні аспекти. Напрацювання цих учених можна використати під час розроблення української моделі механізму протидії цьому виду злочинної діяльності.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є вивчення досвіду іноземних країн у застосуванні різних правових інструментів протидії незаконному збагаченню задля врахування позитивних і негативних його аспектів у формулюванні концептуальних засад української моделі притягнення до відповідальності службових осіб за таке корупційне правопорушення.

Виклад основного матеріалу

З метою висвітлення реальної кримінально-правової сутності незаконного збагачення важливо встановити правильну назву цього злочину. У Конвенції ООН проти корупції та кримінальному законодавстві деяких іноземних країн те, що в нас називають незаконним збагаченням, визнано злочином «inexplicable wealth», що в перекладі може мати різні значення. «Inexplicable» означає незрозумілий, нез'ясований, непояснений, незвичайний тощо. «Wealth» можна тлумачити як багатство, скарб, матеріальні цінності, добробут, достаток, рівень життя, дохід, активи, збагачення тощо. Можливі різноманітні варіанти інтерпретації терміна, що позначає відповідний злочин, зокрема, це може бути нез'ясоване багатство, незрозумілий дохід, непояснене збагачення, незрозумілі активи, незвичайний рівень життя. Непояснене чи нез'ясоване багатство або збагачення означає, що походження певних активів є невідомим або певна особа не може їх пояснити

чи підтвердити законність їх походження. Однак не завжди такі активи мають протиправне походження – здобуті, наприклад, унаслідок учинення злочину чи іншого правопорушення. Хоча насправді малоймовірним є той факт, що непояснені активи реально мають законне походження. За інших обставин добросовісний державний службовець завжди зможе надати відповідні пояснення чи інші докази цього.

З огляду на буквально-тлумачення відповідних термінів, логічно було б стверджувати, що для визнання активів незаконними слід встановити порушення певних правових норм, унаслідок якого відповідна особа збагатилася. Водночас якщо йдеться про нез'ясоване чи непояснене багатство, то слід встановити той факт, що походження певних активів не має логічного пояснення, є невідомим.

Тому використання терміна «незаконне збагачення» не цілком відповідає положенням Конвенції ООН проти корупції, а отже, і досвіду конструювання відповідних норм у кримінальному законодавстві деяких іноземних країн. Водночас для позначення майбутньої заборонної кримінально-правової норми варто було б відмовитися від терміна «незаконне збагачення», замінивши його на «нез'ясоване збагачення», «незрозуміле збагачення» або «непояснене збагачення».

Нині в Україні триває активна законотворча робота щодо розроблення нових механізмів протидії незаконному збагаченню. Із цього приводу слушно зауважує О. О. Дудоров, що після визнання ст. 368² КК України неконституційною ця кримінально-правова заборона продовжує бути предметом гострих дискусій у колах вітчизняних правників, політичних і громадських діячів. Оприлюднення рішення КСУ від 26 лютого 2019 року активізувало законопроектну роботу, спрямовану на «реанімацію» відповідної статті КК (Dudorov, Kolomiets, Kushnir, & Makarenko, 2019, p. 418).

З метою створення нової заборонної кримінально-правової норми, присвяченої незаконному збагаченню, у Верховній Раді України було зареєстровано низку законопроектів: № 10110 від 28 лютого 2019 року (П. О. Порошенко); № 10103 від 28 лютого 2019 року (Ю. В. Тимошенко); № 10110-1 від 1 березня 2019 року (С. М. Каплін); № 10110-2 від 5 березня 2019 року (В. В. Чумак, Н. В. Новак); № 10110-3 від 5 березня 2019 року (М. Найєм); № 10110-4 від 6 березня 2019 року (Ю. Б. Дерев'янка); № 10110-5 від 12 березня 2019 року (Є. В. Соболев); № 10110-6 від 13 березня 2019 року (В. Ю. Пташник, Г. М. Гопко); № 10110-7 від 13 березня 2019 року (А. І. Шкрум); № 10110-8 від 13 березня 2019 року (І. В. Луценко); № 10110-9 від 14 березня 2019 року (М. Й. Головка, А. Ю. Ілленко, О. І. Осуховський, О. О. Марченко); № 10110-10 від 14 березня

2019 року (А. Ф. Шипко); № 10110-11 від 14 березня 2019 року (О. С. Сотник); № 10110-12 від 14 березня 2019 року (Т. Г. Острікова, Р. С. Семенуха). Урешті-решт робоча група, створена на базі Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, 17 квітня 2019 року затвердила власний варіант проекту статті КК про відповідальність за незаконне збагачення (Dudorov, & Vozniuk, 2019, p. 77-99). Невдовзі з'явився проект Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне збагачення» № 10110-д від 5 червня 2019 року (В. В. Карпунцова, А. А. Кожем'якіна та ін.), а також проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 10358 від 3 червня 2019 року, ініціатором якого був В. О. Зеленський.

Активна законотворча діяльність щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням триває не лише в Україні, а й інших державах, зокрема таких, що мають як високий, так і низький індекс сприйняття корупції, розрахований Transparency International.

Нині, слушно зауважує У. Я. Уодедж, спостерігається посилення національної та світової тенденції криміналізації «володіння нез'ясованим майном». З кінця ХХ ст. національні, регіональні та глобальні інструменти боротьби з корупцією розширено за рахунок криміналізації володіння незрозумілою власністю (незаконного збагачення) (Wodage, 2014). Такі суспільно небезпечні діяння в різних формах криміналізовано в Алжирі (2006), Анголі (2010), Антигуа і Барбуді (2004), Аргентині (1964), Бангладеші (2004), Бутані (2006), Болівії (2010), Ботсвані (1994), Брунеї-Даруссалам (1982), Венесуелі (2010), Габоні (2003), Гайані (1998), Гондурасі (1993), Еквадорі (1971), Ефіопії (2004), Єгипті (1975), Західному березі і секторі Газа (2005), Індії (1988), Китаї (1997), Колумбії (2004), Коста-Ріці (2004), Кубі (1987), Лесото (1999), Македонії (1996), Мадагаскарі (2004), Малаві (1995), Малайзії (1997), Мексиці (2003), Непалі (2009), Нікарагуа (2008), Нігерії (1992), Пакистані (1999), Панамі (2008), Парагваї (2004), Перу (1991), Руанді (2003), Сенегалі (1981), Сьєрра-Леоне (2008), Уганді (2009), Філіппінах (1978), Чилі (1999), Ямаїці (2005) тощо.

Водночас навіть у тих країнах, які мають позитивний досвід ефективної протидії незаконному збагаченню, продовжують удосконалювати правові інструменти протидії цьому вияву корупції.

Так, сенатор Е. Уоррен 2018 року представила план щодо викорінювання корупції у Вашингтоні, який викладений у новому законопроекті

«Закон про боротьбу з корупцією та громадську доброчесність» (Anti-Corruption and Public Integrity Act), у якому кандидати в президенти й віце-президенти за законом повинні висвітлювати податкові декларації за вісім років і поміщати будь-які активи, які можуть містити конфлікт інтересів, у сліпий траст або продавати їх. Натомість 2019 року Палата демократів у США презентує новий законопроект про боротьбу з корупцією як перший символічний акт (Overby, 2019).

30 вересня 2017 року Сполучене Королівство впровадило новий потужний інструмент розслідування, відомий як «незрозумілий порядок багатства», у Законі про кримінальні фінанси 2017 року (Julien, 2018).

Водночас не в усіх країнах використовують інструменти, пов'язані виключно з кримінальною відповідальністю за незаконне збагачення. Дослідники Л. Музіла, М. Моралес, М. Матіас, Т. Бергер стверджують, що деякі юрисдикції, наприклад Румунія, мають у своїх правових системах положення про незаконне збагачення, однак відповідні санкції не мають кримінального характеру. Натомість Бразилія визнала незаконне збагачення актом адміністративного проступку. Законодавство Бурунді не містить положення про незаконне збагачення, оскільки його вважають нездійсненним через складнощі у формулюванні й відсутність ключових елементів. Інші країни прийняли положення, які, хоча й схожі на незаконне збагачення, проте не обмежуються ключовими елементами цього злочину. Законодавчі положення деяких країн вимагають, щоб обвинувачення доводило наявність додаткового елемента, пов'язаного з конкретним правопорушенням або поведінкою (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012).

Зазначені факти засвідчують, що більшість іноземних країн мають на озброєнні відповідні норми для протидії незаконному збагаченню, незважаючи на це, продовжують їх удосконалювати.

У світі найпоширенішими стали дві **моделі правової протидії незаконному збагаченню**:

1. Визнання нез'ясованого збагачення злочином і притягнення винних до кримінальної відповідальності.

2. Конфіскація майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку (так звана цивільна конфіскація).

Використання зазначених правових інструментів має *низку позитивних аспектів*:

1) стимулює осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, до правомірної поведінки, насамперед до утримання від учинення корупційних злочинів. Унаслідок вчинення таких діянь службові особи здобувають активи, походження яких вони не можуть пояснити, а отже, і задекларувати в уста-

новленому законом порядку. За таких обставин вони вдаються до декларування недостовірної інформації, зокрема шляхом: ненадання інформації про майно, яким вони лише користуються і яке оформлене на інших осіб; невідображення в декларації всіх грошових коштів, якими вони володіють, оскільки не можуть підтвердити законне джерело їх походження; відображення в декларації готівкових коштів, яких немає і які вони планують незаконно здобути в майбутньому внаслідок учинення корупційних чи інших злочинів, тощо;

2) дає змогу за рахунок конфіскації майна вилучити незаконно здобуті активи й обернути їх у дохід держави;

3) сприяє зниженню рівня корупції в державі. Наприклад, Л. Бартельс слушно зауважує, що незрозумілі закони про багатство стримують потенційних злочинців шляхом зниження рівня прибутковості незаконної діяльності й можуть запобігти злочинам, обмежуючи здатність злочинців фінансувати свої майбутні злочинні дії (Bartels, 2010);

4) свідчить про те, що в Україні відбуваються реальні кроки на шляху протидії корупції.

Розглядаючи першу модель, слід зауважити, що необхідність криміналізації неопоясненого збагачення зумовлена певними факторами. Низка корупційних злочинів за своєю сутністю є не лише таємними, а й ретельно приховуваними. Учасники корупційних відносин переважно намагаються зберегти в таємниці учинені суспільно небезпечні діяння. У зв'язку із цим винні особи уникають кримінальної відповідальності, а незаконно здобуті активи не передають у дохід держави. Корупція, зауважують учені, є таємним злочином, і прямі докази його вчинення складно виявити. Усі залучені сторони мають стимул зберігати таємницю. Це створює проблеми для системи кримінальної юстиції (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012). Коли немає можливості в певних випадках притягнути корупціонера до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного злочину (зазвичай через брак необхідної доказової бази, визнання доказів недопустимими, корумпованість правоохоронних і судових органів тощо), правоохоронці можуть лише спостерігати за результатами незаконного збагачення службових осіб.

За таких обставин складнощі виявлення цих суспільно небезпечних діянь, а також уникнення винними особами кримінальної відповідальності змусили законодавців різних держав шукати насамперед кримінально-правові інструменти протидії нез'ясованому збагаченню.

Криміналізація незаконного збагачення в Ефіопії, зауважує У. Я. Уодедж, буде сприяти стримуванню та поверненню державних активів. Передбачається також, що такий захід сприяти-

ме проведенню слідчих, прокурорських і судових дій у справах про корупцію (Wodage, 2014).

Водночас цим не вичерпується позитивний ефект криміналізації відповідного суспільно небезпечного діяння. Переваги заборонної кримінально-правової норми щодо нез'ясованого збагачення в Україні полягають у тому, що вона є останнім можливим кримінально-правовим інструментом притягнення до відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які здобули незаконні активи внаслідок учинення злочину, який не можна довести в законному порядку. «Інструментом завершального рубежу правової протидії корупції» влучно називав норму про незаконне збагачення Д. Г. Михайленко (Mykhailenko, 2017, р. 4).

Однак криміналізація нез'ясованого збагачення має не лише переваги, а й **недоліки**.

Слушною видається думка вчених, які стверджують, що, попри широке міжнародне визнання криміналізації незаконного збагачення, воно не одержало загального визнання як антикорупційний захід. Ця норма продовжує викликати активні дискусії та суперечки. Найбільш очевидний потенціал конфлікту між незаконним збагаченням і правами людини стосується як презумпції невинності, так і права на зберігання мовчання (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012).

Недоліки застосування цього інструменту полягають, насамперед, у високій імовірності порушення низки кримінальних процесуальних гарантій, а також у складнощах його застосування в контексті сучасних стандартів доказування в кримінальному судочинстві України.

Попри переваги незаконного збагачення для запобігання корупції, зазначає Дж. Р. Болз, цей злочин порушує основні права обвинуваченого – обмежує презумпцію невинуватості, право на мовчання та привілей проти самозвинувачення, а тому має бути замінений альтернативними правозастосовними механізмами (Boles, 2014).

Концепція криміналізації незаконного збагачення, вважає С. Бікеліс, по-перше, є спірною в контексті пропорційності й використання її як останнього аргумента (*ultima ratio*). По-друге, вона може порушити право не свідчити проти себе. По-третє, видається, що збір достатніх доказів незаконного збагачення в контексті стандартів кримінального доказування є надзвичайно складним завданням для сторони обвинувачення (Bikelis, 2017).

Конструкція норми про нез'ясоване збагачення є нестандартною, а тому такі злочини потребують й особливих правил доказування. Одна з найістотніших проблем у застосуванні норми про нез'ясоване збагачення полягає в тому, що вона вступає в конфлікт з презумпцією невинуватості, а також з обов'язком доказування обста-

вин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, стороною обвинувачення.

Така заборонна кримінально-правова норма може діяти ефективно, якщо тягар доказування хоча б частково покладено на підозрюваного чи обвинуваченого.

Тому й не дивно, що вчені взялися за активне вдосконалення порядку застосування цього кримінально-правового інструменту.

Зокрема, С. С. Лут пропонує в законодавчий обіг ввести поняття презумпції винуватості за незаконне збагачення, передусім у тих випадках, коли активи посадової особи багаторазово перевищують її законні доходи. Презумпцію винуватості вчений радить тлумачити як обов'язок обвинуваченої (підсудної) в корупції посадової особи довести на слідстві та в суді легальність і легітимність отриманих (наявних) доходів та майна (Lut, 2010, p. 11).

Така презумпція винуватості частково або в повному її обсязі діє в деяких іноземних країнах, її застосовують у протидії корупції та організованій злочинності. Наприклад, відповідно до ст. 72 КК Швейцарії, суд виносить постанову про конфіскацію всіх активів, які знаходяться в розпорядженні злочинної організації. У разі якщо активи знаходяться у власності особи, яка бере участь чи підтримує злочинну організацію (ст. 260ter), їх прирівнюють до таких, що знаходяться у власності організації до тих пір, поки не буде доведено протилежне ("Swiss Criminal Code", 1937).

Накази про нез'ясоване багатство Австралії спрямовані на «доходи від злочинної діяльності без предикатного злочину». Вони мають на меті подальше посилення боротьби з організованою злочинністю шляхом розширення повноважень держави щодо позбавлення злочинних організацій їхньої незаконно придбаної власності, передусім тих учасників, щодо яких немає достатніх доказів для притягнення їх до кримінальної відповідальності (Booz, 2011).

Фактично презумпція винуватості означає повне або часткове перекладення тягара доказування на підозрюваного чи обвинуваченого. Зміну тягара доказування вчені визнають ефективним інструментом у викоріненні корупції (Dinanti, & Tarina, 2019). Дослідники стверджують, що одним із кроків, спрямованих на ефективне викорінення корупції, є застосування зворотного тягара доказування (Dinanti, & Tarina, 2019). Р. Жюльєн стверджує, що прихильники UWOS (незрозумілого порядку багатства, що діє у Великій Британії) вважають зміну тягара доказування саме тим заходом, що необхідний для протидії глобальній корупції та організованій злочинності (Julien, 2018). На думку Х. Нугрохо, перенесення тягара доказування спрямоване, передусім, на те, щоб допомогти правоохоронним органам

виявляти активи, якими володіє підозрюваний і які отримано злочинним шляхом (Nugroho, 2018).

Водночас зміна тягара доказування не означає, що виключно підозрюваний чи обвинувачений має доводити свою невинуватість, а сторона обвинувачення не несе тягара доказування.

Навпаки, головний тягар доказування все-таки має нести сторона обвинувачення. Саме сторона обвинувачення повинна встановити, що відповідна службова особа жила поза межами своїх легальних фінансових можливостей або має надмірне багатство, що не відповідає її офіційним доходам. Водночас на підозрюваного слід покласти обов'язок спростувати це.

Таким чином, тягар доказування в кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення покладатимуть на підозрюваного чи обвинуваченого лише частково.

За таких обставин слушно видається позиція вчених, які доходять висновку, що покладання тягара доказування на обвинувачених у корупційних злочинах може відповідати стандартам прав людини в більшості юрисдикцій. Однак ці стандарти вимагають, щоб головний тягар доказування залишався на стороні обвинувачення (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012). Принцип презумпції невинуватості вимагає від обвинувачення нести як початковий, так і переконливий або остаточний тягар доказування в кримінальних процесах. Сторона обвинувачення повинна надавати докази кожного елементу злочину. Лише у виняткових випадках обвинувачений зобов'язаний нести доказовий тягар стосовно певних матеріальних та/або моральних елементів злочину, у якому його обвинувачують. Це відбувається в разі, якщо закон утілює спростовувану форму презумпції (доказової презумпції) стосовно певних матеріальних та/або моральних елементів злочину, що становить значну загрозу для громадськості (Wodage, 2014).

Часткове покладання тягара доказування на підозрюваного чи обвинуваченого сприяє встановленню об'єктивної істини в кримінальному провадженні, а також непритягненню до кримінальної відповідальності невинних осіб, полегшує процес притягнення до такої відповідальності осіб, які незаконно збагатилися.

Якщо особа набула активи в законний спосіб, вона завжди зможе висловити свої аргументи щодо законності набуття таких активів. І навіть якщо будуть певні сумніви, слід застосовувати правило про те, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачать на її користь (Vozniuk, 2019). Адже ризик засудження й покарання невинних осіб вимагає від суспільства віддавати перевагу виправданню злочинців, а не помилкам у засудженні невинних осіб (Wodage, 2014).

Водночас, крім корупційних кримінальних правопорушень, слушно зауважує Д. Уїлшер, необхідно передбачити адміністративні правопорушення (проступки), що вимагають належного ведення фінансового обліку та декларації про доходи (Wilsher, 2006). Такі правопорушення доповнюють механізм протидії нез'ясованому збагаченню та декларуванню недостовірної інформації необхідними елементами, розширюють його межі, підвищують ефективність.

Вивчення судової практики застосування кримінально-правової норми про незаконне збагачення в деяких іноземних країнах засвідчує, що вона не забезпечує ефекту, якого очікували законодавці цих країн.

Наприклад, згідно з прокурорським звітом, у Литві 2017 року було проведено 32 досудові розслідування про незаконне збагачення, 29 справ було закрито, у суд було передано три справи. Наступного року суди першої інстанції виправдали 10 осіб, а засудили лише одну особу ("V Litve, 2018").

Інші інструменти протидії незаконному збагаченню. Учені пропонують застосовувати іншу модель протидії незаконному збагаченню – *цивільну конфіскацію*.

Зокрема, С. Бікеліс на підставі аналізу проблем, які виникали в Литві на шляху впровадження сучасного правового механізму криміналізації незаконного збагачення, доходить висновку, що концепція криміналізації незаконного збагачення виявляється менш перспективною, ніж концепція цивільної конфіскації (Bikelis, 2017).

На думку Т. Оке, лише перехід від парадигми кримінальних заходів до більш жорстких цивільних може ефективно протидіяти збільшенню кількості ендемічних інцидентів в Африці – участі державних діячів у фінансових злочинах, спрямованих на одержання особистої вигоди за рахунок активів держави (Oke, 2016).

Закони про конфіскацію активів, стверджує М. Тромм, є потужними інструментами, наданими правоохоронним органам для протидії злочинності та корупції шляхом захоплення незаконно отриманих активів. Різні правові механізми надають можливість владі повертати активи. Один з таких підходів, який закріплений як не-обов'язкова вимога в Конвенції ООН проти корупції, ґрунтується на заходах, що дозволяють конфіскувати активи без притягнення до кримінальної відповідальності. Зазвичай це конфіскація активів, яка не ґрунтується на обвинувальному вирокі, або так звана цивільна конфіскація (Tromme, 2019).

Основні аргументи на користь використання цивільного процесу в протидії злочинності М. Коллінз і К. Кінг зводять до такого:

1) використання цивільного процесу має чимало процедурних вигод, які очевидні з огляду на нижчий рівень стандартів доказування – баланс можливостей, що застосовують у цивільному процесі, і той факт, що не потрібно встановлювати вину окремої особи;

2) традиційний кримінальний процес часто розглядають як неадекватний для застосування до певних форм злочинності, таких як організована злочинність, оскільки представників їхніх найвищих ієрархічних рівнів вважали недосяжними для кримінального закону;

3) цивільний процес є значно ефективнішим і доцільнішим, ніж більш громіздкий кримінальний процес;

4) усунення фінансових стимулів до вчинення злочинів;

5) цивільна конфіскація не прагне притягнути до кримінального покарання, вона виконує передусім профілактичні, відновлювальні та стримувальні функції, оскільки забирає капітал для майбутньої злочинної діяльності, позбавляє особу вигоди від злочинних доходів, збільшує витрати на вчинення злочину, що підвищує ймовірність його виявлення та засудження винної особи;

6) не можна допустити, щоб особа мала користь від злочину, а цивільна конфіскація є символічною функцією, що демонструє як суспільству, так і правоохоронним органам, що злочин не дає змоги збагатитися (Collins, & King, 2013).

Крім безумовних переваг цивільної конфіскації в протидії незаконному збагаченню, застосування цього правового інструменту має й *негативні аспекти*.

Зокрема, М. Тромм слушно зауважує, що використання конфіскації активів, яка не ґрунтується на обвинувальному вирокі, або так званої цивільної конфіскації, є спірним. Без деяких заходів захисту вона може бути проблематичною, оскільки посягає на права власності, покладаючись на слабші процесуальні гарантії та захист прав людини, порівняно з тими, які застосовують у кримінальному судочинстві. Це становить небезпеку в країнах, у яких структури прозорості й підзвітності потребують удосконалення, де низькою є ймовірність, що зазначена конфіскація буде неупереджено використана для отримання корупційних доходів. Ці проблеми також призвели до закликів використовувати конфіскацію активів, яка не ґрунтується на обвинувальному вирокі, одночасно з положеннями, передбаченими в кримінальному процесі (Tromme, 2019).

На думку А.-М. Маугері, різні форми конфіскації також підлягають критиці на національному рівні, з огляду на їх сумісність з презумпцією невинуватості, принципом пропорційності та захистом прав власності (Maugeri, 2012).

Одна з головних проблем, яку порушують у зв'язку із цивільною конфіскацією активів, зауважує Й. Баучт, полягає в тому, що відповідач може бути позбавлений деяких основних гарантій, які зазвичай надають відповідачу в кримінальному процесі, серед них і презумпція невинуватості (Boucht, 2014).

На думку М. Сімонато, останніми роками систему цивільної конфіскації в Грузії неодноразово оскаржували в суді. Ця система надає можливість правоохоронним органам повертати незаконні або нез'ясовані активи, накопичені державними посадовими особами, обвинувачуваними в певних злочинах, без їх засудження (Simonato, 2017).

12 травня 2015 року у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії» (рішення № 36862/05) ЄСПЛ ухвалив, що конфіскація майна колишньої державної посадової особи не порушує Європейську конвенцію з прав людини. Суд дійшов висновку, що держава встановила справедливий баланс між засобами, використаними для конфіскації майна заявників, і суспільним інтересом у протидії корупції в державі. Стосовно права на справедливий судовий розгляд ЄСПЛ встановив, що заявники відмовилися від свого права брати участь у розгляді, оскільки не з'явилися на судовий розгляд ("Ecthr property confiscation", 2015).

Положення про незрозуміле багатство останніми роками успішно використовують в Італії стосовно мафії. Північна територія і Західна Австралія також мають схеми нез'ясованого багатства. Зокрема, 2003 року в Північній території та Західній Австралії було вилучено понад 40 млн доларів США у вигляді ймовірно злочинних активів у межах положень про нез'ясоване багатство (Bartels, 2010).

Застосування певної правової моделі протидії нез'ясованому збагаченню має переваги та недоліки. Однак ефективність їх залежить від низки факторів, насамперед особливостей системи норм й інститутів галузей права в певній країні, а також рівня реалізації цих норм. Маючи навіть ідеальну модель правової протидії нез'ясованому збагаченню, можна не досягти необхідних результатів у протидії цьому негативному корупційному явищу у зв'язку з низькою ефективністю реалізації правових норм у певній країні. Із цього приводу Й. Баучт стверджує, що ефективність конфіскації активів залежить від ефективної роботи системи конфіскації загалом (Boucht, 2019).

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній висвітлено позитивні й негативні аспекти використання двох моделей правової протидії незаконному збагаченню: 1) визнання нез'ясованого збагачення злочином і притягнення винних до кримінальної відповідальності; 2) конфіскації майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку (так звана цивільна конфіскація). Крім цього, сформульовано пропозиції щодо їх ефективного використання загалом і в Україні зокрема.

Висновки

Використання терміна «незаконне збагачення» не цілком відповідає положенням Конвенції ООН проти корупції, а отже, і досвіду конструювання відповідних норм у кримінальному законодавстві деяких іноземних країн. Водночас для позначення майбутньої заборонної кримінально-правової норми варто було б відмовитися від терміна «незаконне збагачення», замінивши його на «нез'ясоване збагачення», «незрозуміле збагачення» або «непояснене збагачення».

Деякі сучасні корупційні злочини, до яких належать, насамперед, нез'ясоване збагачення та декларування недостовірної інформації, потребують нових підходів до їх виявлення, розслідування та припинення. У зв'язку із цим у світі найпоширенішим стало використання двох моделей правової протидії незаконному збагаченню: 1) визнання нез'ясованого збагачення злочином і притягнення винних до кримінальної відповідальності; 2) конфіскація майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку (так звана цивільна конфіскація).

Використання зазначених правових інструментів має низку позитивних аспектів: 1) стимулює осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, до правомірної поведінки, насамперед – до утримання від учинення корупційних злочинів; 2) надає можливість шляхом конфіскації майна вилучити незаконно здобуті активи й обернути їх у дохід держави; 3) сприяє зниженню рівня корупції в державі; 4) засвідчує, що в Україні здійснюються реальні кроки на шляху протидії корупції.

Ефективність використання моделі встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення залежить від стандартів доказування в певній країні. Її недоліки пов'язані з високою ймовірністю конфлікту з окремими положеннями кримінального процесуального законодавства, насамперед з презумпцією невинуватості, тягарем доказування, правом не свідчити проти себе

та членів своєї сім'ї. Якщо тягар доказування цілком покладений на сторону обвинувачення, то застосування цієї моделі вкрай ускладнене, майже безрезультативне. Тому однією з умов її успішного функціонування є зміна стандартів доказування, зокрема покладення обов'язку на обвинуваченого довести законність походження майна, стосовно якого є підозра щодо його незаконності.

Перспективнішою видається конфіскація майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку, без притягнення її до кримінальної відповідальності. Переваги її, порівняно з іншими стандартами доказування, полягають у тому, що відповідач зобов'язаний буде пояснити джерело походження своїх надмірних

статків. У протилежному випадку таке майно підлягає конфіскації. Однак наявні й певні недоліки, пов'язані з низьким рівнем гарантій захисту прав людини, порівняно з тими, які застосовують у кримінальному процесі (зокрема відсутність презумпції невинуватості). Водночас розв'язати цю проблему можливо шляхом підвищення стандартів доказування, не зводячи їх до тих, які використовують у кримінальному процесі.

Нині для України, з огляду на сучасні стандарти доказування в кримінальному процесі, оптимальною видається модель цивільної конфіскації нез'ясованого багатства, оскільки вона не потребує кардинальних змін до цивільного законодавства.

REFERENCES

- Bartels, L. (2010). Unexplained Wealth Laws in Australia (July, 2010). Trends and Issues in Crime and Criminal Justice No. 395. *Australian Institute of Criminology*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2188697>.
- Bikelis, S. (2017). Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*, 20(2), 203-214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
- Boles, J.R. (2014). Criminalizing the Problem of Unexplained Wealth: Illicit Enrichment Offenses and Human Rights Violations (August 13, 2013). *New York University Journal of Legislation and Public Policy*, 17(4). Fox School of Business Research Paper No. 15-057. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=2588488>.
- Booz, A.H. (2011). Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders, prepared for the US Department of Justice. *National Institute of Justice, Final Report*. October 31:845:9 [accessed 2012-12-21]. Retrieved from <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf>.
- Boucht, J. (2014). Civil Asset Forfeiture and the Presumption of Innocence under. *New Journal of European Criminal Law*, 5(2), 221-255. doi: <https://doi.org/10.1177/203228441400500206>.
- Boucht, J. (2019). "Asset confiscation in Europe - past, present, and future challenges". *Journal of Financial Crime*. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-04-2018-0043>.
- Collins, M., & King, C. (2013). The disruption of crime in Scotland through non-conviction based asset forfeiture. *Journal of Money Laundering Control*, 16(4), 379-388. doi: 10.1108/JMLC-07-2013-0023.
- Dinanti, D., & Tarina, D.D.Y. (2019). The Punishment of Perpetrators of Corruption with the Approach of the Local Wisdom (Businesses Looking For an Alternative Model of Criminal in Indonesia). *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 6(7), 32-44. doi: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v6i7>.
- Dudorov, O.O., & Vozniuk, A.A. (2019). Nezakonne zbahachennia: u poshukakh diievoi modeli kryminalno-pravovoi zaborony [Illegal Enrichment: In Search of an Effective Model of Criminal Prohibition]. *Efektivnist kryminalnoho zakonodavstva: doktrynalni, zakonotvorchi ta pravozastosovni problemy yii zabezpechennia, The effectiveness of criminal legislation: doctrinal, legislative and law enforcement problems of its provision: Proceedings of the International Scientific and Practical Round table*. L.M. Demydova, K.A. Novikova, N.V. Shulzhenko (Ed.). (pp. 77-99). Kharkiv: Konstanta [in Ukrainian].
- Dudorov, O.O., Kolomiets, T.O., Kushnir, S.M., & Makarenko, O.L. (2019). *Zahalnoteoretychni, administratyvno- ta kryminalno-pravovi osnovy kontseptualizatsii antykoruptsiinoi reformy v Ukraini [General theoretical, administrative and criminal-law bases of conceptualization of anti-corruption reform in Ukraine]*. Zapoizhzhia [in Ukrainian].
- Ecthr: property confiscation legal when serving public interest in combating corruption. International Justice Resource Center. (2015). (n.d.). *ijrcenter.org*. Retrieved from <https://ijrcenter.org/2015/05/19/ecthr-decides-that-confiscation-of-property-does-not-violate-rights>.
- Julien, R. (2018). Unexplained Wealth Orders (UWOs) Under the UK's Criminal Finances Act 2017: The Role of Tax Laws and Tax Authorities in its Successful Implementation (February 21, 2018). 2nd High-Level Conference on High Net-Worth Individuals: The Challenge They Pose for Tax Administrations, FIUs and Law Enforcement Agencies. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3151969>. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3151969>.
- Lut, S.S. (2010). Nekotorye voprosy, kasaiushchiesia sovershenstvovaniia antikorrupcionnogo zakonodatelstva Rossii [Some issues related to the improvement of anti-corruption legislation of Russia]. *Rossiiskii sledovatel, Russian investigator*, 22, 9-13 [in Russian].
- Maugeri, A.M. (2012). The Criminal Sanctions against the Illicit Proceeds of Criminal Organisations. *New Journal of European Criminal Law*, 3(3-4), 257-297. doi: <https://doi.org/10.1177/203228441200300304>.

- Muzila, L., Morales, M., Mathias, M., & Berger, T. (2012). On the take: criminalizing illicit enrichment to fight corruption. *The World Bank*. doi: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9454-0>.
- Mykhailenko, D.H. (2017). *Protydiia koruptsiinym zlochynam zasobamy kryminalnoho prava: kontseptualni osnovy [Countering Corruption Through Criminal Law: Conceptual Foundations]*. Odesa: Helvetyka [in Ukrainian].
- Nugroho, H. (2018). Reversal burden of proof on corruption in Indonesia. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 140, 175-182. doi: 10.21564/2414-990x.140.121442.
- Oke, T. (2016). Money laundering regulation and the African PEP: case for tougher civil remedy options. *Journal of Money Laundering Control*, 19(1), 32-57. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-01-2015-0001>.
- Overby, P. (2019). House Democrats Introduce Anti-Corruption Bill As Symbolic 1st Act. January 5. Retrieved from <https://www.npr.org/2019/01/05/682286587/house-democrats-introduce-anti-corruption-bill-as-symbolic-first-act>.
- Sen, E.N. (2018). Elizabeth Warren just unveiled a dramatic plan to eradicate Washington corruption. 1:40pm EDT. Retrieved from <https://www.vox.com/2018/8/21/17760916/elizabeth-warren-anti-corruption-act-bill-lobbying-ban-president-trump>.
- Simonato, M. (2017). Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains. *In ERA Forum*, 18(3), 365-379. Springer Berlin Heidelberg. doi: 10.1007/s12027-017-0485-0.
- Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 March 2019). (n.d.). www.admin.ch. Retrieved from <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/index.html>.
- Tromme, M. (2019). Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant with the Rule of Law, 29. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 165-233. Retrieved from <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1540&context=djcil>.
- V Litve pochtli net nezakonno obogashcheniia: za god osuzndon odin chelovek [There is almost no illegal enrichment in Lithuania: one person has been convicted in a year]. (2018). (n.d.). baltnews.lt. Retrieved from <https://baltnews.lt/lithuania/20180320/1018011803.html> [in Russian].
- Vozniuk, A.A. (2019). Nezakonne zbahachennia: poshuk optymalnoi kryminalno-pravovoi normy [Illegal enrichment: the search for an optimal criminal law]. *Kryminolohichna teoriia i praktyka: dosvid, problemy sohodennia ta shliakhy yikh vyreshennia, Criminological theory and practice: experience, problems of the present and ways of their solution: Proceedings of the Interuniversity Scientific and Practical Conference*. V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiy, (et al.). (Ed.). (pp. 84-90). Kyiv: Nats. akad. vnutr. Sprav [in Ukrainian].
- Vozniuk, A.A. (2019). Obvynuvachennia ne mozhe hruntuvatsia na prypushchenniakh yak arhument u vyznanni nekonstytutsiinoiu statii 368-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [The allegations can not be based on assumptions as an argument for the unconstitutionality of Article 368-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Reformuvannia kryminalnoho provadzhennia v Ukraini: kryminalni protsesualni ta kryminalistychni aspekty, Reform of criminal proceedings in Ukraine: criminal procedural and criminalistic aspects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the memory of prof. V.P. Bakhin, V.K. Lysychenko, & I.Ya. Fridman*. (pp. 70-75). Irpin: Un-t DFS Ukrainy [in Ukrainian].
- Wilsher, D. (2006). Inexplicable wealth and illicit enrichment of public officials: A model draft that respects human rights in corruption cases. *Crime, law and social change*, 45(1), 27-53. doi: 10.1007/s10611-006-9016-6.
- Wodage, W.Y. (2014). Criminalization of Possession of Unexplained Property and the Fight against Public Corruption: Identifying the Elements of the Offence under the Criminal Code of Ethiopia. *Mizan Law Review*, 8(1), 45-83. doi: <http://dx.doi.org/10.4314/mlr.v8i1.2>.
- Wodage, W.Y. (2014). Note: Burdens of Proof, Presumptions and Standards of Proof in Criminal Cases. *Mizan Law Review*, 8(1), 252-270. doi: <http://dx.doi.org/10.4314/mlr.v8i1.8>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bartels L. Unexplained Wealth Laws in Australia (July, 2010). Trends and Issues in Crime and Criminal Justice No. 395. *Australian Institute of Criminology*. 2010. URL: <https://ssrn.com/abstract=2188697>.
- Bikelis S. Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*. 2017. Vol. 20. Issue 2. P. 203–214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
- Boles J. R. Criminalizing the Problem of Unexplained Wealth: Illicit Enrichment Offenses and Human Rights Violations (August 13, 2013). *New York University Journal of Legislation and Public Policy*. 2014. Vol. 17. No. 4. Fox School of Business Research Paper No. 15-057. URL: <https://ssrn.com/abstract=2588488>.
- Booz A. H. Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders, prepared for the US Department of Justice. *National Institute of Justice, Final Report*. 2011. October 31:845:9 [accessed 2012-12-21]. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf>.
- Boucht J. Civil Asset Forfeiture and the Presumption of Innocence under. *New Journal of European Criminal Law*. 2014. No. 5 (2). P. 221–255. doi: <https://doi.org/10.1177/203228441400500206>.
- Boucht J. «Asset confiscation in Europe – past, present, and future challenges». *Journal of Financial Crime*. 2019. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-04-2018-0043>.
- Collins M., King C. The disruption of crime in Scotland through non-conviction based asset forfeiture. *Journal of Money Laundering Control*. 2013. No. 16 (4). P. 379–388. doi: 10.1108/JMLC-07-2013-0023.
- Dinanti D., Tarina, D. D. Y. The Punishment of Perpetrators of Corruption with the Approach of the Local Wisdom (Businesses Looking For an Alternative Model of Criminal in Indonesia). *International Journal of Multicultural and*

Multireligious Understanding. 2019. No. 6 (7). P. 32–44. doi: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v6i7>.

- Дудоров О. О., Вознюк А. А. Незаконне збагачення: у пошуках дієвої моделі кримінально-правової заборони. *Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Харків, 17 трав. 2019 р.) / уклад.: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 77–99.
- Дудоров О. О., Коломосьць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : монографія. Запоріжжя ; Херсон : Гельветика, 2019. 476 с.
- Ecthr: property confiscation legal when serving public interest in combating corruption. International Justice Resource Center. 2015. URL: <https://ijrcenter.org/2015/05/19/ecthr-decides-that-confiscation-of-property-does-not-violate-rights>.
- Julien R. Unexplained Wealth Orders (UWOs) Under the UK's Criminal Finances Act 2017: The Role of Tax Laws and Tax Authorities in its Successful Implementation (February 21, 2018). 2nd High-Level Conference on High Net-Worth Individuals: The Challenge They Pose for Tax Administrations, FIUs and Law Enforcement Agencies. URL: <https://ssrn.com/abstract=3151969>. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3151969>.
- Лут С. С. Некоторые вопросы, касающиеся совершенствования антикоррупционного законодательства России. *Российский следователь*. 2010. № 22. С. 9–13.
- Maugeri A. M. The Criminal Sanctions against the Illicit Proceeds of Criminal Organisations. *New Journal of European Criminal Law*. 2012. No. 3 (3-4). P. 257–297. doi: <https://doi.org/10.1177/203228441200300304>.
- Muzila L., Morales M., Mathias M., & Berger T. On the take: criminalizing illicit enrichment to fight corruption. *The World Bank*. 2012. doi: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9454-0>.
- Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 582 с.
- Nugroho H. Reversal burden of proof on corruption in Indonesia. *Проблеми законності*. 2018. № 140. С. 175–182. doi: [10.21564/2414-990x.140.121442](https://doi.org/10.21564/2414-990x.140.121442).
- Oke T. Money laundering regulation and the African PEP: case for tougher civil remedy options. *Journal of Money Laundering Control*. 2016. Vol. 19. No. 1. P. 32–57. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-01-2015-0001>.
- Overby P. House Democrats Introduce Anti-Corruption Bill As Symbolic 1st Act. January 5, 2019. URL: <https://www.npr.org/2019/01/05/682286587/house-democrats-introduce-anti-corruption-bill-as-symbolic-first-act>.
- Sen E. N. Elizabeth Warren just unveiled a dramatic plan to eradicate Washington corruption. August 21, 2018. 1:40pm EDT. URL: <https://www.vox.com/2018/8/21/17760916/elizabeth-warren-anti-corruption-act-bill-lobbying-ban-president-trump>.
- Simonato M. Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains. *In ERA Forum*. 2017. Vol. 18. No. 3. P. 365-379. Springer Berlin Heidelberg. doi: [10.1007/s12027-017-0485-0](https://doi.org/10.1007/s12027-017-0485-0).
- Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 March 2019). URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/index.html>.
- Tromme M. Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant with the Rule of Law, 29. *Duke Journal of Comparative & International Law*. 2019. P. 165–233. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1540&context=djcil>.
- В Литве почти нет незаконного обогащения: за год осуждён один человек. 2018. URL: <https://baltnews.lt/lithuania/20180320/1018011803.html>.
- Вознюк А. А. Незаконне збагачення: пошук оптимальної кримінально-правової норми. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 84–90.
- Вознюк А. А. Обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях як аргумент у визнанні неконституційною статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана (19 квіт. 2019 р). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. С. 70–75.
- Wilsher D. Inexplicable wealth and illicit enrichment of public officials: A model draft that respects human rights in corruption cases. *Crime, law and social change*. 2006. No. 45 (1). P. 27–53. doi: [10.1007/s10611-006-9016-6](https://doi.org/10.1007/s10611-006-9016-6).
- Wodage W. Y. Criminalization of Possession of Unexplained Property and the Fight against Public Corruption: Identifying the Elements of the Offence under the Criminal Code of Ethiopia. *Mizan Law Review*. 2014. No. 8 (1). P. 45–83. doi: <http://dx.doi.org/10.4314/mlr.v8i1.2>.
- Wodage W. Y. Note: Burdens of Proof, Presumptions and Standards of Proof in Criminal Cases. *Mizan Law Review*. 2014. No.8 (1). P. 252–270. doi: <http://dx.doi.org/10.4314/mlr.v8i1.8>.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.2019

Cherniavskyi S. – Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Vozniuk A. – Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Scientific Laboratory on Problems Counteracting of Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Foreign Experience of Legal Counteraction to Illegal Enrichment: Conceptual Foundations

The **purpose** of the article is study the experience of foreign countries in applying various legal instruments counteract illegal enrichment in order to take into account its positive and negative aspects in formulating the conceptual foundations of the Ukrainian model of prosecution of chargeable officials for such a corruption offense. The article apply the concept of **scientific methods**, as follows: terminological, systemic-structural, formal-logical, comparative-legal. The theoretical basis for the study is the work of foreign scientists, the provisions of the UN Convention against Corruption, the legal norms used to counteract illegal enrichment, as well as the practice of their application in individual countries. The **scientific novelty** of the article lies in the fact that it discloses the positive and negative spectra the usage two models of legal counteraction to illegal enrichment. These are: 1) recognition of unclear enrichment as the crime and bringing the perpetrators to criminal responsibility; 2) the confiscation of property, the origin of which a person cannot explain, during so-called civil confiscation. In addition, proposals for their effective use in general and in Ukraine in particular are formulated. According to the results of the study, **conclusions** are drawn: 1) refusal to use the term «illegal enrichment» by replacing it with «unclear enrichment» or «inexplicable enrichment» when designing new instruments to counter illegal enrichment in Ukraine; 2) the identification of such models of legal counteraction to illegal enrichment, which nowadays have become the most widespread in the world: a) recognition of unclear enrichment as the crime and bringing the perpetrators to criminal responsibility; and b) confiscation of property whose origin cannot be explained during so-called civil confiscation; 3) the positive aspects of the use of the said legal instruments, which consist in the fact that they are: a) stimulate persons authorized to perform functions of the state or local self-government, to lawful conduct, primarily to refrain from committing corruption offenses; b) allow to remove illegally acquired assets and turn them into state revenue during the confiscation of property; c) contribute to the reduction of corruption in the state; d) testify to the fact that real steps to counteract corruption are being taken in Ukraine; 4) prospects of using these models in counteracting illegal enrichment in Ukraine.

Keywords: illegal enrichment; unclear wealth; confiscation; corruption; corruption crime; declaration; inaccurate information; organized crime; presumption of innocence; burden of proof.

УДК 351.741:341.45

Князєв С. М. – кандидат юридичних наук, здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>

Судовий контроль за здійсненням негласної діяльності: міжнародний досвід

Метою статті є аналіз іноземного досвіду реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності правоохоронних органів. Відповідно до поставленої мети окреслено такі завдання: характеризувати суб'єктів судового контролю під час організації негласної діяльності правоохоронних органів іноземних держав; з'ясувати напрями й особливості реалізації судового контролю за проведенням негласних слідчих дій в іноземних країнах; встановити співвідношення суддівського та інших видів санкціонування негласної діяльності в різних країнах; з огляду на міжнародний досвід, виявити проблеми, які виникли під час запровадження функцій судового контролю на стадії досудового слідства в Україні. **Методологія.** Під час дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи. Головним обрано загальний діалектичний метод наукового пізнання, що надає можливість вивчити правові, функціональні, організаційні та процедурні аспекти реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності правоохоронних органів різних країн. Серед спеціальних методів дослідження було застосовано такі: історико-правовий (для з'ясування окремих аспектів становлення й розвитку інституту судового контролю в кримінальному процесі); метод системного аналізу (для дослідження правових норм, що регламентують порядок здійснення судового контролю за негласною діяльністю в кримінальному провадженні); системно-структурний (для встановлення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, формування понятійно-категоріального апарату); порівняльно-правовий (для порівняльного аналізу врегулювання судового контролю за негласною діяльністю правоохоронних органів у законодавстві різних країн). **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичного розуміння змісту реалізації судового контролю за проведенням негласної діяльності на стадії досудового розслідування, а також здійсненні системного аналізу сучасних світових моделей такого контролю для оптимізації зазначеного напрямку судової діяльності у вітчизняній кримінальній юстиції. **Висновки.** У більшості країн одним з ефективних засобів вирішення питання дотримання пропорційності між забезпеченням конституційних прав особи та проведенням негласної слідчої діяльності під час досудового розслідування є функціонування дієвого судового контролю, основним завданням якого є виявлення та попередження незаконних рішень чи реалізації незаконно вмотивованих заходів процесуального примусу, що призводять до порушення основних гарантованих Конституцією прав й свобод людини. Суб'єктом реалізації функцій судового контролю за здійсненням негласної діяльності, відповідно до законодавства більшості країн, є слідчий суддя. Завдяки впровадженню в кримінальний процес України дослідженого інституту рівень захисту основних прав і свобод людини та громадянина під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування загалом наближається до міжнародних стандартів. Водночас імплементація зазначених положень супроводжується виникненням низки проблемних аспектів. Отже, підвалини функціонування інституту слідчого судді в Україні потребують подальшого реформування шляхом оптимізації та посилення його дієздатності з огляду на позитивний досвід іноземних країн.

Ключові слова: судовий контроль; міжнародний досвід; слідчий суддя; негласні дії; прокурор; дозвіл.

Вступ

Процеси реформування системи кримінальної юстиції, що тривають у більшості пострадянських країн, означені запровадженням європейських стандартів дотримання прав людини. Водночас ризики недотримання прав учасників кримінального провадження, зокрема під час проведення негласних слідчих дій на стадії досудового розслідування, залишаються доволі високими (Kozachenko, 2018; Uvarov, 2018). Наявність установлених законом механізмів контролю за здійсненням цих дій в умовах одночасного посилення конституційних гарантій прав і свобод особи має важливе значення, стає ефективним інструментом протидії злочинності. Одним з таких механізмів є судовий контроль за проведенням негласної діяльності на стадії досудового слідства, що передбачає втручання у сферу приватного життя особи (Murdoch, 2018).

У контексті вдосконалення реалізації цього виду судової діяльності предметом вивчення науковців є сучасний міжнародний досвід, зокрема колишніх радянських республік. Цей досвід щодо низки актуальних питань дає змогу ефективно й оперативно виконати деякі завдання та розв'язати проблеми, пов'язані із запровадженням у законодавство й правоохоронну практику України апробованих оптимальних рішень, засобів і методів.

Аналіз проблем здійснення судового контролю за проведенням негласних слідчих дій був предметом досліджень учених у галузі кримінального процесу, криміналістики й оперативно-розшукової діяльності. Аспекти окресленої проблематики вивчали М. В. Багрій, О. М. Бандурка, Р. І. Благута, С. О. Гриненко, О. М. Дроздов, С. В. Єськов, О. І. Козаченко, В. А. Колесник, С. С. Кудінов, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, І. В. Сервецький, Д. Б. Сергєєва, Є. Д. Скулиш, С. Р. Тагієв, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шумило та ін.

Водночас компаративістські елементи в дослідженнях науковців не завжди ґрунтовно висвітлено, тож розроблення окресленої тематики потребує подальшого доопрацювання й поглиблення.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – проаналізувати досвід іноземних країн щодо реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності правоохоронних органів.

Завдання статті:

- визначити основні цілі та схарактеризувати суб'єктів судового контролю під час організації негласної діяльності правоохоронних органів іноземних держав;

- з'ясувати напрями й особливості реалізації судового контролю за здійсненням негласних слідчих дій в іноземних країнах;

- встановити співвідношення суддівського та інших видів санкціонування негласної діяльності в різних країнах;

- у контексті міжнародного досвіду виявити проблеми, які виникли в процесі запровадження функції судового контролю на стадії попереднього розслідування у вітчизняному кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу

Судовий контроль за виконанням негласних слідчих дій має на меті створити додаткові гарантії обґрунтованості рішення, що приймає особа, яка здійснює розслідування. Однак не всі негласні слідчі дії є об'єктом судового контролю. Крім судді, функціями санкціонування таких дій наділено й інших учасників досудового слідства. Залежно від особливостей національного законодавства ці функції виконують прокурори, міністри, спеціально уповноважені посадові особи. У різних державах межі судового контролю та його співвідношення з іншими видами (переважно прокурорським) різняться (Stepanov, 2016). На пострадянському просторі серед держав-реформаторів лідером у зазначеній сфері, безперечно, є Латвійська Республіка. У цій країні всі передбачені кримінальним процесуальним кодексом таємні дії (контроль легальної кореспонденції; контроль засобів зв'язку; контроль даних, що знаходяться в електронній інформаційній системі; контроль вмісту трансльованих даних; аудіо-контроль місця або особи; відеоконтроль місця; спостереження і стеження за особою; спостереження за об'єктом; спеціальний слідчий експеримент; отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, у спеціальний спосіб; контроль злочинної діяльності) проводять лише з дозволу суду (ст. 212 КПК Латвійської Республіки) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2005).

У КПК Литовської Республіки кількість закріплених таємних дій менша (виїмка поштової коре-

спонденції; здійснення контролю інформації, що передається засобами телекомунікаційної мережі, та її зняття; дії посадових осіб досудового слідства без розкриття особи; імітація обставин учинення злочину; приховане спостереження), проте всі вони також потребують суддівського дозволу ("Kryriminalno-protsesualnyi kodeks", 2002).

Стаття 132.2 КПК Республіки Молдови передбачає, що з 15 зафіксованих у Кодексі таємних дій такий дозвіл необхідний для проведення восьми (обстеження житла та/або установка в ньому аудіо-, відео-, фото- й кіноапаратури для ведення спостереження і запису; спостереження за житлом з використанням технічних засобів, що забезпечують запис; прослуховування і запис переговорів, запис зображень; затримання, вивчення, передача, огляд або виїмка поштових відправлень; моніторинг з'єднань, що належать до телеграфних та електронних повідомлень; моніторинг або контроль фінансових операцій і доступ до фінансової інформації; документування за допомогою технічних засобів і методів, а також локалізація або відстеження через глобальну систему позиціонування (GPS) чи за допомогою інших технічних засобів; збір інформації від постачальників послуг електронних комунікацій). Решту сім дій (ідентифікація абонента, власника або користувача системи електронних комунікацій чи точки доступу до інформаційної системи; візуальне спостереження; контроль передачі грошей або інших матеріальних цінностей, отриманих шляхом вимагання; розшукова діяльність під прикриттям; транскордонний нагляд; контрольована поставка; контрольована закупка) санкціонують прокурори ("Ugolovno-processualnyi kodeks", 2003).

В Естонській Республіці 5 із 10 зафіксованих у КПК таємних дій (таємний огляд поштових відправлень; таємний контроль або прослуховування інформації; приховане проникнення до будівлі, приміщення, транспортного засобу, територію з обмеженим доступом; приховане проникнення в комп'ютерну систему; інсценування кримінального правопорушення) проводять з дозволу судді попереднього слідства. Водночас прокурори надають дозвіл на приховане спостереження, прихований збір порівняльних зразків, проведення попередніх оглядів, прихований огляд і заміну речей, а також на використання поліцейського агента ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2003).

У Республіці Казахстані для отримання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів уповноважені органи не звертаються за погодженням до суддів, відповідні постанови ухвалюють прокурори, що, на думку деяких учених, суттєво спрощує процедуру (Sakovskiy, 2018).

У законодавстві європейських країн можливість і необхідність застосування санкціонованих судом негласних слідчих дій зумовлені конкретними складами злочинів. Статті 706⁷³, 706⁷⁴

КПК Франції містять перелік особливо небезпечних злочинів, за якими судова поліція з дозволу суду за зверненням прокурора (ст. 706⁷⁵–706⁷⁹⁻¹) може проводити моніторинг (ст. 706⁸⁰), інфільтрацію (ст. 706⁸¹–706⁸⁷), перехоплення телефонних переговорів, листування за допомогою засобів телекомунікації (ст. 706⁹⁵), відео- або аудіоконтроль переговорів чи інших дій у певному місці (ст. 706⁹⁶), перехоплення даних, що містяться в комп'ютерних системах (ст. 706¹⁰²⁻¹–706¹⁰²⁻⁶).

КПК Федеративної Республіки Німеччини також містить перелік негласних дій поліції, які вона здійснює з дозволу суду за зверненням прокурора в разі вчинення визначених у ст. 98а, 100а, 100с, 110а кодексу тяжких та особливо тяжких злочинів. Такими діями, зокрема, є: накладення арешту і виїмка поштово-телеграфної кореспонденції (ст. 99); контроль телекомунікацій (ст. 100а), аудіовізуальний моніторинг місця (житла) (ст. 100с); встановлення місцезнаходження мобільного радіотерміналу (ст. 100і); використання таємних агентів для розкриття злочинів (ст. 110а), спостереження поліції за особою, транспортним засобом (ст. 163е, 163ф) (ZNaldak, 2014, р. 108, 109).

Слід акцентувати на такому підході європейських країн і використовувати його, зважаючи на те, що чимало вітчизняних науковців як одну з проблем, пов'язаних із запровадженням інституту негласних слідчих дій у досудовому провадженні України, визначають відсутність установлених критеріїв щодо ступеня тяжкості злочинів, під час розслідування яких можливе та доцільне здійснення негласної діяльності.

Різняться також суб'єкти суддівського контролю щодо проведення негласних дій, проте в більшості країн такі повноваження має слідчий суддя. Про введення до складу учасників досудового слідства слідчого судді, крім України, заявили вже шість пострадянських держав: Литовська Республіка, Естонська Республіка, Латвійська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Казахстан і Киргизька Республіка. Крім того, про нього йдеться в проєкті КПК Республіки Вірменії. У наукових джерелах появу такого суб'єкта досудового слідства пов'язують із запозиченням позитивного досвіду германської моделі його організації, де аналогічні функції виконує «суддя попереднього розслідування» (суддя-дознавач). Його головне завдання – забезпечити легітимність окремих доказів у справі. Такий суддя наділений широкими повноваженнями, зокрема: вирішує питання про взяття під арешт або тимчасове утримання у психіатричному стаціонарі, тимчасове вилучення водійського посвідчення; санкціонує обшук та виїмку, телефонне прослуховування; виконує функції з протоколювання показань свідків тощо. Органи поліції не можуть безпосередньо звернутися до

такого судді, крім термінових випадків. Поліція повинна спочатку апелювати до відповідного прокурора з проханням про внесення клопотання до суду. Водночас діє правило, згідно з яким суттєве обмеження основних прав може бути застосоване лише судом, хоча в деяких невідкладних випадках таке рішення прокурор може приймати одноособово (Bondiuk, 2017, р. 53).

Аналіз основних засад здійснення досудового провадження у ФРН, зокрема в частині функціонування системи судового контролю, засвідчує, що під час реформування українського кримінального процесуального законодавства за взірцем було взято саме німецьку модель його організації. Слід визнати, що зазначена модель обґрунтовано обрана як зразкова, адже у ФРН система судового контролю є найбільш розгалуженою та деталізованою, порівняно з іншими країнами. У цьому контексті таке орієнтування вітчизняного законодавця є цілком позитивним і схвальним. Інститут судового контролю (слідчого судді) в Німеччині завжди був невід'ємною складовою судової системи цієї країни, а згодом еволюціонував і вдосконалювався разом з нею. В Україні функціонує судова система, що досі знаходиться на стадії реформування та не позбулася деяких ознак радянської, якій не був притаманний судовий контроль у таких межах.

У Грузії функції судового контролю на етапі досудового розслідування здійснює суддя-магістрат. У дисертаційному дослідженні С. Г. Коновалов обстоює позицію, згідно з якою грузинський інститут судді-магістрата було утворено не за зразком ФРН, а за англо-американським. Проте магістрат у США, стверджує автор, – це не лише суб'єкт попереднього розслідування, який контролює репресивну діяльність поліції, а особлива ланка судової системи. Сфера його діяльності виходить за межі попереднього слідства та кримінального процесу загалом. У Грузії цим терміном позначають суддю районного суду, сфера діяльності якого обмежена конкретною судовою дільницею (Konovalov, 2018, р. 131).

Ураховуючи позицію науковця та цілком поділяючи його скептицизм щодо окремих напрямів реформаторської діяльності в пострадянських країнах, зауважимо, що застосування аналогічної термінології в законодавстві не означає необхідність переймати всі функції означеного суб'єкта досудового розслідування, а може бути використана виключно для формування оновленої системи судоустрою.

Елементи судового контролю за негласними слідчими діями на етапі попереднього слідства наявні й у пострадянських державах, де не відбулося реформування кримінального процесуального законодавства стосовно включення до КПК окремих частин (глав, розділів тощо) про регулювання негласної слідчої діяльності на ста-

дії досудового розслідування. Зокрема, у КПК Російської Федерації до повноважень суду під час досудового провадження (ч. 2 ст. 29) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2001) віднесено також виключне право приймати рішення про накладання арешту на кореспонденцію, надання дозволу на її огляд та виїмку в установах зв'язку (п. 8); про контроль і запис телефонних та інших переговорів (Kaluznina, 2017). Крім Російської Федерації, судовий контроль за здійсненням негласних слідчих дій у зазначених вище пострадянських країнах передбачено також у процесуальному законодавстві Азербайджанської Республіки (ст. 445 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2000), Республіки Вірменії (гл. 33 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 1998) та Республіки Таджикистану (ст. 35 КПК) ("Ugolovno-processualnyi kodeks", 2009). У Республіці Білорусі (ст. 213, 214 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 1999) достатньо дозволу (санкції) прокурора, у Туркменістані накладання арешту на кореспонденцію здійснюють після отримання санкції прокурора або за ухвалою суду (ст. 281 КПК), а прослуховування телефонних переговорів – лише за санкцією прокурора (ст. 283 КПК) ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 2009).

Відповідно до КПК Республіки Узбекистан, клопотання про арешт поштово-телеграфних відправлень одноособово розглядає суддя районного (міського) суду з кримінальних справ, окружного, територіального військового суду за місцем провадження дізнання або попереднього слідства (ст. 166¹). Водночас прослуховування переговорів, які підозрюваний, обвинувачений та підсудний ведуть телефоном або іншими переговорними пристроями, передбачає, відповідно до ст. 170 КПК Республіки Узбекистан, альтернативне санкціонування прокурором або ухвалою суду ("Ugolovno-protsessualnyi kodeks", 1994).

Ці країни об'єднує те, що судовий контроль у них не поширюється на всі таємні способи збирання інформації, зокрема ті, що врегульовані законом про оперативно-розшукову діяльність. Це, на думку деяких учених, призводить до порушення прав осіб і відсутності повноцінного суспільного контролю в цій сфері (Banchuk, 2014, p. 11).

З огляду на досвід країн романо-германської правової системи, зауважимо, що інститут слідчого судді (крім уже згаданої ФРН) активно застосовують такі країни, як Французька Республіка, Швейцарія, Італія, Королівство Бельгія, Королівство Нідерланди. У кримінальних процесуальних кодексах цих держав запроваджено процесуального суб'єкта – слідчого суддю, який, не приймаючи справу до свого провадження, вирішує деякі питання щодо попередніх розслідувань кримінальної справи, зокрема санкціонування проведення негласних слідчих дій (Bondiuk, 2017, p. 53).

В австрійському кримінально-процесуальному законодавстві також є інститут слідчого судді.

Відповідно до вимог КПК Австрії, рішення про контроль за передачею повідомлень за допомогою засобів зв'язку ухвалює суд першої інстанції, який здійснює нагляд за провадженням дізнання та слідства. Водночас у невідкладних випадках таке рішення може бути прийнято одноособово слідчим суддею з подальшим отриманням дозволу суду першої інстанції (Tahiiiev, 2015, p. 100). Однак необхідно зауважити, що внаслідок упровадження реформи 2008 року повноваження слідчого судді в цій країні значно звузилися й у практиці кримінального процесу переважає прокурорський нагляд, адже більшість його дій не потребують дозволу судді.

Широкими повноваженнями стосовно вчинення більшості процесуальних дій за власною ініціативою вирізняється слідчий суддя французької моделі кримінального судочинства. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством Французької Республіки, слідчий суддя шляхом обґрунтованого рішення, після ознайомлення з думкою прокурора, може вповноважити офіцерів судової поліції, що діють за судовим дорученням, установити будь-який технічний пристрій для виявлення, збереження, передачі або запису слів, сказаних будь-ким у приватному чи конфіденційному тексті, приватних чи громадських місцях, автомобілях, або зображення будь-кого в приватному місці без згоди осіб, про яких ідеться (Bahrii, & Lutsyk, 2017, p. 274).

У країнах англо-американської правової сім'ї, зокрема Великій Британії та США, судовий контроль є виявом конституціоналізму та складовою системи «стримувань і противаг» принципу поділу влади, проголошеного Основним Законом. У цих країнах судовий контроль у кримінальному процесі є елементом загальної системи судового нагляду.

У Великій Британії визначення судового контролю на стадії досудового розслідування вживають умовно, з огляду на те, що в англійській системі кримінального процесу немає такої самостійної стадії. Контроль за проведенням негласних слідчих дій у цій країні не обмежується одноособовим наданням відповідного дозволу та залежить від виду здійснюваного заходу. Постанову про виїмку кореспонденції надає міністр внутрішніх справ. Однак реалізація таких постанов відбувається за участю вищих посадових осіб державних органів влади, зокрема для здійснення контролю прем'єр-міністр Великої Британії призначає спеціально вповноваженого (комісара), діяльність якого забезпечує належний нагляд за здійсненням і виконанням повноважень та обов'язків правоохоронними органами. Водночас дозвіл на проведення моніторингу банківських операцій у цій країні надає Суд Корони або Верховний суд, з огляду на характер розслідування.

У США, крім судового контролю також передбачено процедуру отримання внутрішньовідомчих дозволів на проведення низки негласних слідчих дій. Прокурори та слідчі, які з дозволу суду здійснюють записи телефонних розмов і відеозаписи, повинні дотримуватися положень федерального закону про перехоплення інформації, що передають через дротові або електронні системи зв'язку (Ringler, 2000, р. 91).

Слід зазначити, що в деяких наукових джерелах особливості реалізації судового контролю на стадії попереднього дослідження в германській та американській моделях є одним з дискусійних критеріїв їхнього розмежування. Із цього приводу І. Л. Петрухін зауважує, що в англо-американській системі права поліція безпосередньо може звертатися до судді-магістрата за ордером на арешт, обшук, прослуховування телефону тощо. Водночас у континентальній системі права (Франція, ФРН) прокурор контролює звернення поліції до суду або особисто санкціонує слідчі дії, з огляду на подальший судовий контроль за законністю санкцій та вирішення питання про допустимість отриманих доказів.

Деякі вчені наявність елементів судового контролю на досудовій стадії розслідування, зокрема в країнах англо-американської системи, визначають як об'єднував та спільну рису двох світових моделей (Bahrii, & Lutsyk, 2017, р. 29, 30).

Інший критерій поділу визначає А. Б. Степанов. Якщо порівнювати судовий контроль в англо-американській та континентальній системах права, то слід констатувати, що в країнах англо-американської системи він зводиться до забезпечення законності під час проведення деяких поліцейських заходів, пов'язаних із суттєвим обмеженням прав і свобод людини. На противагу цьому континентальна процесуальна модель тяжіє до надання ширших можливостей впливу судовим органам на стадії досудового провадження, що полягає в наявності певних повноважень щодо керівництва процесом розслідування та легалізації доказів (Stepanov, 2016, р. 104).

У більшості країн передбачено механізм невідкладного здійснення таємних дій без санкції суду – коли будь-яке зволікання з отриманням суддівського дозволу може призвести до втрати доказів учиненого злочину. У таких випадках окреслені дії проводять переважно з дозволу прокурора. Одночасно з проведенням таємних дій прокурор зобов'язаний звернутися з клопотанням про дозвіл на ці заходи. Відмова в його одержанні є підставою для припинення дії та знищення отриманої інформації.

Відповідно до КПК ФРН, постанова про виїмку поштово-телеграфних відправлень у невідкладних випадках може бути винесена прокурором. Однак такий документ втрачає законну силу, якщо протягом трьох робочих днів його не підтверджено судом (Bahrii, & Lutsyk, 2017, р. 263).

У законодавстві країн передбачено також інші суб'єкти санкціонування проведення негласних слідчих дій у невідкладних випадках. Згідно з § 137 КПК Австрії, у невідкладних випадках, пов'язаних із захопленням заручника, загрозою його життю, зазначені дії можуть проводити за рішенням співробітників кримінальної поліції (ZNaldak, 2014, р. 109).

Ще одним дискусійним питанням у контексті нашого дослідження є можливість винесення вироку суддею, який брав участь у тому самому провадженні на етапі досудового слідства. Довідкова настанова ОБСЄ з кримінального судочинства (п. 2.3.2) закликає законодавців уникати такої практики. Цю пропозицію озвучили фахівці IV Експертного форуму з кримінального правосуддя для Центральної Азії, який також проходив під егідою ОБСЄ 500. Підставою для таких рекомендацій є сумніви деяких експертів стосовно здатності особи, що ухвалювала застосування покарання до обвинуваченого, надалі залишатися неупередженою (Kopovalov, 2018, р. 138).

У КПК окреслених пострадянських країн досліджуване питання вирішують у різний спосіб, проте загалом усі вони містять приписи, що обмежують розгляд кримінального провадження суддею, який брав участь у його досудовому етапі. Законодавці Латвійської Республіки (п. 1 ч. 4 ст. 52 КПК), Республіки Молдови (п. 3 ч. 2 ст. 33 КПК), Республіки Казахстану (п. 2 ч. 1 ст. 87 КПК) і Киргизької Республіки (ч. 1 ст. 67 КПК), як і вітчизняні (ч. 1 ст. 76 КПК України), таку можливість виключають. Водночас у Литовській (п. 2 ч. 2 ст. 58 КПК) й Естонській республіках (п. 2 ч. 1 ст. 49 КПК) допустимість участі колишнього слідчого судді в судовому розгляді того самого кримінального провадження залежить від сутності питання, що він розглядає на етапі попереднього розслідування.

Контроль з боку суддів важливий також з метою обмеження часу застосування негласних заходів. Термін одноразового дозволу судді на проведення негласної слідчої дії варіюється та залежить від виду заходу, який проводять. Крім того, на можливість подовження строків проведення таємних заходів впливає ступінь тяжкості злочину (таке положення, зокрема, закріплено в англійському законодавстві).

Максимальні строки також різняться: чотири місяці – у Франції, три місяці – у Литовській Республіці, два місяці – в Естонській Республіці, а також 30 днів у Латвійській Республіці та Республіці Молдові. Після завершення цих аспектів прокурор зобов'язаний знову звертатися до суду й обґрунтовувати необхідність продовження зазначених дій. Цікавим є досвід Австрії, де виїмку кореспонденції може бути призначено на такий проміжок часу, який необхідний для досягнення її мети. Водночас строки проведення інших слідчих дій варіюються (Bahrii, & Lutsyk, 2017, р. 284).

Проте загальна тривалість здійснення таємних заходів зазвичай обмежується строками досудового розслідування.

Попри ускладнення, що виникають під час реалізації функції судового контролю за проведенням негласних слідчих дій, значення такого інституту надзвичайно важливе. Судді досудового слідства працюють за єдиними правилами й стандартами кримінального процесу, зокрема враховуючи пріоритет захисту прав людини під час санкціонування негласної діяльності правоохоронних органів, що пов'язана з обмеженням приватних прав людини під час кримінального переслідування. Крім того, провідною ідеєю функціонування інституту слідчого судді є його незалежність, адже, на противагу прокуророві, який представляє інтереси суспільства, слідчий суддя під час розслідування є нейтральним суб'єктом, головна мета якого – встановити істину та неупереджено дослідити докази.

Аналіз іноземного досвіду реалізації судового контролю за здійсненням негласних слідчих дій засвідчує, що загалом його стандарти в Україні максимально наближаються до рівня міжнародних. Однак поряд із безумовними досягненнями в цьому напрямі можна констатувати низку недоліків і проблем, що супроводжують імплементацію цього інституту в нашої країні, які вже розв'язано в кримінально-процесуальній практиці інших держав (Tolpuho, 2019). На нашу думку, більшість ускладнень пов'язана, насамперед, з тим, що у вітчизняній правосвідомості слідчого суддю досі не сприймають як окремого суб'єкта судової ланки, діяльність якого спрямована на реалізацію одного з найважливіших завдань кримінального судочинства – дотримання прав людини під час розслідування.

Вивчення практики здійснення судового контролю за проведенням негласних слідчих дій, а також наукових джерел з окресленої проблематики дало змогу визначити деякі з таких проблем:

- невиокремлення слідчого судді як автономного елементу судової ланки та поєднання контрольних функцій з іншими напрямками судової діяльності, а отже – надмірне навантаження на суддів, недотримання строків розгляду клопотань тощо (позитивним є досвід Республіки Молдови, судову систему якої було доповнено суддею з кримінального переслідування, що є автономним елементом, не залежним від інших правоохоронних органів і судових інстанцій);

- відсутність відповідної підготовки слідчих суддів, а також чітко установлених вимог для призначення на виконання таких функцій, які є вкрай необхідними, з огляду на високий ступінь відповідальності слідчого судді як гаранта дотримання прав і свобод людини (у низці країн вимоги до кандидатів на посаду слідчого судді та

їх попередня підготовка передбачені спеціальними нормативно-правовими актами);

- недостатня обізнаність слідчих і прокурорів із положеннями КПК України щодо суті й мети негласних слідчих дій, необхідності обґрунтування в клопотаннях про проведення таких дій неможливості отримання відомостей в інший спосіб, а також про неналежне усвідомлення винятковості застосування зазначених дій відповідно до вимог Конституції.

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичного розуміння змісту реалізації судового контролю за проведенням негласної діяльності на стадії досудового розслідування, а також у здійсненні системного аналізу сучасних світових моделей такого контролю з метою врахування позитивного міжнародного досвіду в контексті вдосконалення організації цього напрямку судової діяльності у вітчизняній кримінальній юстиції.

Висновки

Необхідність дотримання пропорційності між забезпеченням конституційних прав особи та проведенням негласної слідчої діяльності під час досудового розслідування є проблемою інтернаціонального рівня. У більшості країн світу одним з ефективних засобів розв'язання цієї проблеми є функціонування дієвого судового контролю, основне завдання якого – виявити й попередити незаконні рішення чи реалізацію незаконно вмотивованих заходів процесуального примусу, що призводять до порушення основних гарантованих Конституцією прав і свобод людини.

Суб'єктом реалізації функції судового контролю за здійсненням негласної діяльності, відповідно до законодавства більшості країн, є слідчий суддя. Завдяки впровадженню в кримінальний процес України інституту слідчого судді рівень захисту основних прав і свобод людини та громадянина під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування в нашій державі загалом наближається до міжнародних стандартів. Водночас імплементація зазначених положень супроводжується виникненням низки проблем, більшість яких пов'язана з невідокремленням у вітчизняній правосвідомості слідчого судді від судді в широкому значенні, а також недосконалістю нормативно-правового регулювання правового статусу слідчих суддів. Отже, засади функціонування інституту слідчого судді в Україні потребують подальшого реформування шляхом оптимізації та підвищення його дієздатності, з огляду на позитивний досвід іноземних країн.

REFERENCES

- Bahrii, M.V., & Lutsyk, V.V. (2017). *Protsesualni aspekty nehlasnoho otrymannia informatsii: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid* [Procedural aspects of the tacit reception of information: domestic and foreign experience]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Banchuk, A. (2014). *Pravovoe regulirovanie spetsialnykh (tainykh) sledstvennykh deistvii v postsovetsskikh stranakh: analiticheskii obzor* [Legal regulation of special (secret) investigative actions in post-Soviet countries: an analytical review]. Bishkek. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/.../Pravovoe_regulirovanie_ORD_v_KR.pdf [in Russian].
- Bondiuk, A.F. (2017). Protsesualni osnovy statusu slidchoho suddi u kryminalnomu provadzhenni [The procedural basis for the status of investigating judge in a criminal proceeding]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from https://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/.../1760/.../aref_Bonduk.pdf [in Ukrainian].
- Kaluznina, M.A. (2017). Normativno-pravovoe razreshenie kontrolya i proslushivaniia telefonnykh peregovorov v ugovolno-ispolnitelnoi sisteme [Statutory Permission of Control and Monitoring of Telephone Conversations in the Penal System]. *Ugovolno-ispolnitelnaia sistema: pravo, ekonomika, upravlenie, Criminal-Executory System: Law, Economics, Management*, 3, 14-18. doi: 10.18572/2072-4438-2018-3-14-18 [in Russian].
- Konovalov, S.G. (2018). Elementy germanskoi modeli dosudebnogo proizvodstva v ugovolnom protsesse postsovetsskikh gosudarstv [Elements of the German model of pre-trial proceedings in the criminal process of post-Soviet states]. *Candidate's thesis*. Moscow. Retrieved from <https://msal.ru/upload/main/00disser/2016/Konovalov/pdf> [in Russian].
- Kozachenko, O. (2018). Zakordonnyi dosvid ta natsionalne pravove rehuliuвання zabezpechennia bezpeky subiektiv systemy nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Foreign experience and national legal regulation are ensured by the security of the subjects of the system of secret investigative (search) actions]. *Expert: Paradigm of Law and Public Administration*, 1(1), 43-62. doi: 10.32689/2617-9660-2018-1-1-43-62 [in Ukrainian].
- Kryminalno-protsesualnyi kodeks Lytovskoi respubliky vid 14 berez. 2002 r. № IX-785 [Criminal Procedural Code of the Republic of Lithuania from March 14, 2002, No. IX-785]. (n.d.). [pravo.org.ua](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf). Retrieved from [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf) [in Ukrainian].
- Murdoch, J. (2018). Police Powers and Criminal Investigations. *The Police and International Human Rights Law*, 125-153. doi:10.1007/978-3-319-71339-7_8.
- Ringler, S.M. (2000). Kak prediavit obvineniia vysokopostavlennym chinovnikam: prakticheskie soobrazneniia amerikanskogo prokurora [How to charge high-ranking officials: Practical considerations of the US Attorney]. *Chistye ruki, Clean hands*, 4, 89-93. Retrieved from <https://ordrf.ru/wp-content/uploads/2017/11/pdf> [in Russian].
- Sakovskiy, A.A. (2018). Suchasni modeli orhanizatsii operativno-rozshukovoho dokumentuvannya v diialnosti orhaniv politsii Respubliki Kazakhstan ta Respubliki Bilorus [Modern Models of Organization of Operational and Direct Documentation in Activities of Political Organizations the Republics of Kazakhstan and the Republic of Belarus]. *Naukovii visnik Natsionalnoi akademii vnutrisnikh sprav, Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs*, 1(106), 337-349 [in Ukrainian].
- Stepanov, A.B. (2016). Nahliadovo-kontrolna diialnist u sferi kryminalnoho sudochynstva: istorychnyi ta porivnialno-pravovyi aspekty [Supervisory and control activities in the field of criminal justice: historical and comparative legal aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho natsionalnoho universytetu, Scientific herald of Uzhgorod National University*, 39(2), 100-104. Retrieved from https://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/24.pdf [in Ukrainian].
- Tahiev, R.S. (2015). Zarubizhnyi dosvid provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Foreign experience in conducting secret investigative (search) actions]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Scientific Herald of the International Humanitarian University*, 13(2), 98-101 [in Ukrainian].
- Tolpyho, D. (2019). Instytut nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u kryminalnomu provadzhenni: kontseptualni zasady [Institute of hidden investigative (search) actions in criminal basis]. *Internauka, Internauka*, 2(16). doi: 10.25313/2520-2308-2019-2-4849 [in Ukrainian].
- Ugovolno-processualnyi kodeks Respubliki Moldova ot 14 marta 2003 g. No. 122-XV (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoiianiiu na 29.11.2018) [Criminal Procedural Code of the Republic of Moldova from March 14, 2003, No. 122-XV (with amendments and additions as of November 29, 2018)]. (n.d.). [online.zakon.kz](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729). Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729 [in Russian].
- Ugovolno-protsesualnyi kodeks Azerbaidzhanskoi Respubliki (Utverzden Zakonom Azerbaidzhanskoi Respubliki ot 14 iulia 2000 g. No. 907-IQ [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan (Approved by the Law of the Republic of Azerbaijan from July 14, 2000, No. 907-IQ)]. (n.d.). scfwca.gov.az. Retrieved from <http://scfwca.gov.az/.../Уголовно-процессуальный%20кодекс%20Азербайджанской%20Рес...> [in Russian].
- Ugovolno-protsesualnyi kodeks Estonii ot 12 fevr. 2003 g. (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoiianiiu na 15.03.2019) [Criminal Procedural Code of Estonia from February 12, 2003 (with amendments and additions as of March 15, 2019)]. (n.d.). v1.juristaitab.ee. Retrieved from <https://v1.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks> [in Russian].
- Ugovolno-protsesualnyi kodeks Latvii ot 21 apr. 2005 g. [Criminal Procedural Code of Latvia from April 21, 2005]. (n.d.). www.pravo.lv. Retrieved from http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html [in Russian].
- Ugovolno-protsesualnyi kodeks Respubliki Armenii ot 1 sent. 1998 g. No. ZR-248 (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoiianiiu na 16.12.2006) [Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia from September 1, 1998, No. ZR-248 (with amendments and additions as of December 16, 2006)]. (n.d.). www.legislationline.org. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/action/.../id/.../Armenia_CPC_am2006_ru.pdf [in Russian].

- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Belarus ot 16 iulia 1999 g. No. 295-Z (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 05.05.2010) [Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus from July 16, 1999, No. 295-Z (as amended and as amended on 05.05.2010)]. (n.d.). *track.unodc.org*. Retrieved from <https://track.unodc.org/.../Laws/Уголовно-процессуальный%20кодекс%202010.pdf> [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Tadzhikistan ot 3 dek. 2009 g. (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 02.01.2019) [Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan from December 3, 2009 (as amended as of 02/01/2019 was)]. (n.d.). *continent-online.com*. Retrieved from http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304 [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Uzbekistan ot 22 sent. 1994 g. No. 2013-XII (s izmeneniiami i dopolneniiami po sostoianiiu na 29.01.2018) [Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan from September 22, 1994, No. 2013-XII (as amended as of 29/01/2018 was)]. (n.d.). *lex.uz*. Retrieved from <http://lex.uz/docs/111463> [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Rossiiskoi Federatsii ot 18 dek. 2001 g. No. 174-FZ [Criminal Procedural Code of the Russian Federation from December 18, 2001, No. 174-FZ (as amended up to 12.04.2019)]. (n.d.). *www.consultant.ru*. Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481 [in Russian].
- Ugolovno-protsessualnyi kodeks Turkmenistana ot 18 apr. 2009 g. [Criminal Procedure Code of Turkmenistan of April 18, 2009]. (n.d.). *www.unodc.org*. Retrieved from https://www.unodc.org/res/cld/.../Turkmenistan_Code_of_Criminal_Procedure.pdf [in Russian].
- Uvarov, V.H. (2018). Do problemy instytutu neklasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u dokazovomu pravi Ukrainy [To the problem of the institute of secret investigative (search) actions in the evidence right of Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho Derzhavnoho Universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific herald of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 229-233. doi: 10.31733/2078-3566-2018-5-229-233 [in Ukrainian].
- ZNaldak, S.I. (2014). Standarty normativno-pravovoi reglamentatsii neglasnykh aktov rassledovaniia v evropeiskom ugovnom protsessualnom zakonodatelstve [Standards of legal regulation of secret acts of investigation in the European criminal procedural law]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 3(31), vols. 11, 107-115 [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

- Багрий М. В., Луцки В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Харків : Право, 2017. 376 с.
- Банчук А. Правовое регулирование специальных (тайных) следственных действий в постсоветских странах : аналит. обзор. Бишкек, 2014. 84 с. URL: https://www.unodc.org/documents/.../Pravovoe_regulirovanie_ORD_v_KR.pdf.
- Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 241 с. URL: https://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/.../1760/.../aref_Bonduk.pdf.
- Калужина М. А. Нормативно-правовое разрешение контроля и прослушивания телефонных переговоров в уголовно-исполнительной системе. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2017. № 3. С. 14–18. doi: 10.18572/2072-4438-2018-3-14-18.
- Коновалов С. Г. Элементы германской модели досудебного производства в уголовном процессе постсоветских государств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2018. 220 с. URL: <https://msal.ru/upload/main/00dissert/2016/Kononov/pdf>.
- Козаченко О. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Expert: Paradigm of Law and Public Administration*. 2018. № 1 (1). С. 43–62. doi: 10.32689/2617-9660-2018-1-1-43-62.
- Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14 берез. 2002 р. № IX-785. URL: [https://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](https://pravo.org.ua/files/_(2).pdf).
- Murdoch J. Police Powers and Criminal Investigations. *The Police and International Human Rights Law*. 2018. P. 125–153. doi: 10.1007/978-3-319-71339-7_8.
- Ринглер С. М. Как предъявить обвинения высокопоставленным чиновникам: практические соображения американского прокурора. *Чистые руки*. 2000. № 4. С. 89–93. URL: <https://ordrf.ru/wp-content/uploads/2017/11/pdf>.
- Саковський А. А. Сучасні моделі організації оперативного-розшукового документування в діяльності органів поліції Республіки Казахстан та Республіки Білорусь. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 337–349.
- Степанов А. Б. Наглядно-контрольна діяльність у сфері кримінального судочинства: історичний та порівняльно-правовий аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 100–104. (Серія «Право»). URL: https://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/24.pdf.
- Тагієв Р. С. Зарубіжний досвід проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 13 (2). С. 98–101. (Серія «Юриспруденція»).
- Толпиг Д. М. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: концептуальні засади. *Інтернаука*. 2019. № 2 (16). (Серія «Юридичні науки»). doi: 10.25313/2520-2308-2019-2-4849.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729.
- Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. URL: <http://scfwca.gov.az/.../Уголовно-процессуальный%20кодекс%20Азербайджанской%20Рес...>

- Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии от 12 февр. 2003 г. URL: <https://v1.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks>.
- Уголовно-процессуальный кодекс Латвии от 21 апр. 2005 г. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 сент. 1998 г. № 3P-248. URL: https://www.legislationline.org/download/action/.../id/.../Armenia_CPC_am2006_ru.pdf.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. URL: <https://track.unodc.org/.../Laws/Уголовно-процессуальный%20кодекс%202010.pdf>.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 дек. 2009 г. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304.
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан от 22 сент. 1994 г. № 2013-XII. URL: <http://lex.uz/docs/111463>.
- Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 дек. 2001 г. № 174-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.
- Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана от 18 апр. 2009 г. URL: https://www.unodc.org/res/cid/.../Turkmenistan_Code_of_Criminal_Procedure.pdf.
- Уваров В. Г. До проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій у доказовому праві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спецвип. № 3. С. 229–233. doi: 10.31733/2078-3566-2018-5-229-233.
- Жалдак С. И. Стандарты нормативно-правовой регламентации негласных актов расследования в европейском уголовном процессуальном законодательстве. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (31). Т. 11. С. 107–115.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2019

Kniaziev S. – Ph.D in Law, Researcher of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>

Judicial Controlling for Non-Casual Activity: International Experience

The **purpose** of the article is to analyze foreign experience in the implementation of judicial control over the implementation of the law-enforcement bodies' secret activities. The main goals and the subjects of judicial control during the organization of the secret activity of foreign law enforcement bodies were determined. The directions and peculiarities of judicial control over conducting of secret investigative actions in foreign countries were determined; the correlation between judicial and other types of sanctioning of unauthorized activity in different countries is established; taking into account international experience, revealed problems that arose during the introduction of the judicial control function at the pre-trial investigation stage in Ukraine. **Methodology.** General scientific and special methods were used as scientific research tools to achieve a certain goal. The methodological basis of the study was the general dialectical method of scientific knowledge, which provided an opportunity to study the legal, functional, organizational and procedural aspects of the implementation of judicial control over the implementation of the unconscionable activities of law enforcement agencies from different countries. Among the special methods of research used the following: historical and legal (to clarify certain aspects of the formation and development of the institute of judicial control in the criminal process); method of system analysis (for the study of legal norms regulating the procedure for judicial control over unclassified activities in criminal proceedings); system-structural (to establish the content of the studied categories and legal phenomena, the formation of a conceptual-categorical apparatus); comparative legal (for a comparative analysis of the regulation of judicial control over the unpopular activities of law enforcement agencies in the legislation of different countries). The **scientific novelty** of the results obtained is to improve the theoretical understanding of the implementation of judicial control over the unwilling activity at the stage of pre-trial investigation and to carry out a systematic analysis of contemporary world models of such control in order to take into account positive international experience for improving the organization of this area of judicial activity in the domestic criminal justice system. **Conclusions.** In the overwhelming majority of countries of the world, effective means of overcoming the problem of compliance with the constitutional rights of a person and conducting an informal investigative activity during a pre-trial investigation is the functioning of effective and effective judicial control whose main task is to detect and prevent illegal decisions or to implement unlawfully motivated measures of procedural coercion, which leads to a violation of the basic human rights and freedoms guaranteed by the Constitution. The subject of the implementation of judicial control over the implementation of unconscionable activities in accordance with the legislation of most countries is an investigating judge. Due to the introduction of this institute in the criminal process in Ukraine, the level of protection of fundamental human and civil rights and freedoms during the unlawful activity at the stage of pre-trial investigation in our country as a whole approaches the international standards. At the same time, the implementation of these provisions is characterized by the emergence of a number of problematic aspects. Therefore, the foundations for the functioning of the Institute of Investigative Judges in Ukraine need further reformation and improvement by optimizing and strengthening its capacity, taking into account the positive experience of foreign countries.

Keywords: judicial control; international experience; the investigating judge; secret actions; prosecutor; permission.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

УДК 34(477)(092)

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Чорноус Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

Самодін А. В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6957-0296>

ПАМ'ЯТІ ВЧИТЕЛЯ

(доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України
Іщенко Андрія Володимировича)

27 квітня 2019 року передчасно пішов із життя доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Міжнародної слов'янської академії наук, член Міжнародної організації «Конгрес криміналістів», полковник міліції у відставці, наш Учитель, колега й товариш Андрій Володимирович Іщенко.

Він народився 24 серпня 1951 року в селі Білогір'ї, на Запоріжжі, у простій селянській родині, що своїм корінням переплелася зі славним краєм та його героїчною історією.

Школа, технікум, служба в армії. Однак душа юнака прагнула, а козацька кров прашчурів кликала до звершень на життєвому шляху.

І цей шлях Андрій Володимирович пройшов із чистим сумлінням, вдячністю від людей, повагою за якісно виконану роботу на всіх етапах кар'єрного зростання.

Загострене почуття справедливості, прищеплене батьками та навіяне легендами козацького краю, привело юнака 1972 року в лави органів внутрішніх справ. Андрій Володимирович пройшов шлях від старшини до полковника міліції, від постового міліціонера Управління внутрішніх справ м. Запоріжжя до першого заступника начальника Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України і професора Національної академії внутрішніх справ.

Закінчивши з відзнакою 1979 року Київську вищу школу МВС СРСР (нині – Національна академія внутрішніх справ), молодий офіцер захопився в золотoverхий Київ і знайшов своє покликання в житті – наукова та педагогічна робота,

що безпосередньо поєдналася з протидією злочинності.

Продовживши навчання в ад'юнктурі, молодий викладач кафедри криміналістики 1984 року успішно захистив кандидатську дисертацію «Криминалистическая рекомендация как средство обеспечения следственной практики достижениями науки и техники» за спеціальністю 12.00.09.

Маючи неабиякі організаторські здібності, Андрій Володимирович 1991 року розпочав непростий шлях керівника – спершу заступником начальника факультету підвищення кваліфікації Київської вищої школи МВС СРСР, 1992 року – начальником уперше створеної в Україні та Європі кафедри криміналістичної експертизи Української академії внутрішніх справ, з 2004 року – заступником начальника інституту підготовки кадрів оперативних служб міліції з навчальної та наукової роботи академії.

Поєднуючи наукову, педагогічну й управлінську діяльність, А. В. Іщенко не зупинився на досягнутому й уже 1996 року закінчив докторантуру. Захищена 1997 року докторська дисертація «Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень» стала вагомим внеском у розвиток криміналістичної науки як в Україні, так і за її межами.

Як провідний фахівець у галузі криміналістики Андрій Володимирович працював у спеціалізованих вчених радах із захисту дисертацій у Бакинському (Азербайджан) і Тбіліському (Грузія) університетах, Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, Класичному приватному університеті, Львівському національному університеті ім. І. Я. Франка, Національній академії Служби безпеки України, Національному університеті оборони України імені Івана

Черняхівського, Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Як науковий консультант відділу зв'язків з правоохоронними органами він брав участь у роботі Науково-консультативної ради Верховного Суду України, Секретаріату Верховної Ради України, Міжвідомчого науково-дослідного центру проблем боротьби з організованою злочинністю, Ради національної безпеки і оборони України. Плідно працював у складі редакційних колегій журналів «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ», «Економіка. Фінанси. Право», «Криміналістичний вісник», «Наука і правоохоронна діяльність», «Криміналістика і судова експертиза», «Юридична наука» та інших авторитетних наукових видань.

За успіхи в роботі А. В. Іщенко неодноразово заохочували Міністр внутрішніх справ України та ректор Національної академії внутрішніх справ, він отримував подяки від Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, Київського міського голови. Йому присвоєно звання «Заслужений вчений Національної академії внутрішніх справ» і «Почесний професор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ».

Про визнання наукових здобутків Андрія Володимировича свідчать не лише наукові звання, регалії, ордени та медалі, а й сформована ним наукова школа – п'ять докторів наук і понад

35 кандидатів юридичних наук в Україні, один – у Грузії, основними напрямками досліджень якої є методологічні проблеми криміналістики та судової експертології, криміналістичне забезпечення практики протидії злочинності, наукове забезпечення криміналістичних досліджень, методика розслідування окремих видів злочинів.

Учений залишив ґрунтовну наукову спадщину, адже став автором і співавтором понад 240 наукових і навчально-методичних праць, серед них – 9 монографій, 2 підручники, 40 навчальних посібників, наукові статті, опубліковані у виданнях України, Азербайджану, Білорусі, Молдови, Польщі, численні довідкові видання.

Це був неперевершений організатор і харизматичний учасник вітчизняних та міжнародних конференцій з проблем підготовки юристів, протидії злочинності, захисту прав і свобод громадян від протиправних посягань, удосконалення діяльності правоохоронних органів, підвищення ефективності слідчої та експертної практики.

Андрій Володимирович невтомно й плідно працював, повсякчас планував нові справи. Безжальна смерть завадила реалізації низки сподівань знаного науковця та педагога. Тепер справа Майстра живе у його працях, продовжується в дослідженнях його учнів, колег, послідовників.

Найкращі роки життя і творчості А. В. Іщенко віддав Національній академії внутрішніх справ, тому він завжди буде поруч із нами.

Стаття надійшла до редколегії 09.04.2019

Cherniavskiy S. – Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Chornous Yu. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

Samodin A. – Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6957-0296>

MEMORIES OF THE TEACHER

(Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine Andriy Ishchenko)

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 340.68

Пархоменко Н. М. — доктор юридичних наук, професор, вчений секретар Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5870-9261>

Система юридико-лінгвістичних знань у сучасному праві

Рец. на кн.: Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 382 с.

Загальною тенденцією сучасної науки є формування перспективних напрямів у вивченні окремих правових явищ, що відбувається за допомогою засобів пізнання, із залученням інструментарію фундаментального та прикладного рівнів. Зазначене актуалізує подальші наукові розробки у сфері правової дійсності деяких явищ, висвітлюючи раніше не відомі властивості, способи та форми їх взаємодії.

Одним з таких перспективних напрямів наукового осягнення є питання правової мови, або юридичної лінгвістики, оскільки динаміка суспільних відносин потребує постійного та належного правового закріплення. Стрімке зростання обсягів нормативного матеріалу в механізмі правового регулювання, наявність колізій і прогалин у законодавстві, зниження рівня юридичної техніки нормотворення, а також загальносоціальна потреба в підвищенні рівня правової свідомості, зокрема правового спілкування, мислення, мовлення та формулювання права, — усе це засвідчує необхідність комплексних підходів до осмислення юридико-лінгвістичних проблем сучасної правової дійсності. Саме тому проблематика юридичної мови стала предметом наукових пошуків у поданому на рецензування монографічному дослідженні О. В. Мінченко.

Проблематика юридичної лінгвістики знаходиться за межами науки теорії держави та права й потребує ширшого спектру дослідження, а саме з позиції як юридичних, так і мовних наук. Це спонукає автора до використання в процесі дослідження широкої методологічної бази, що сприяло досягненню мети та поставлених завдань.

Подана на рецензування наукова робота має логічно побудовану структуру викладення. Зокрема, у першому розділі монографії достатньо вичерпно висвітлено питання, присвячені генезі системи наукових юридико-лінгвістичних знань у європейських країнах і на теренах України. Автор зазначає, що розвиток юридико-лінгвістичних знань відбувається переважно в межах романо-германської правової сім'ї, а саме в таких державах, як Федеративна Республіка Німеччина та

Франція. Пресупозицією наукового пізнання, як і самої юридичної лінгвістики та її предмета, є соціокультурна правова парадигма, відповідно до якої право й інші правові явища слід розглядати як соціокультурні, що зумовлює необхідність урахування правової культури, у межах якої виникло та функціонує досліджуване явище чи предмет.

Автор доводить, що в юридико-лінгвістичних дослідженнях, як і в будь-яких інших, необхідно дотримуватися умов, що сприяють об'єктивному осмисленню тієї інформації про зовнішній світ, яку зазвичай вважають суб'єктивною. Феномен співвідношення права й мови визначають не через наявні теоретичні уявлення або правові структури, а як форму осмислення соціальної реальності, закріплену в правових нормах та інституціях.

Другий розділ роботи присвячений загальній характеристиці системи юридико-лінгвістичних знань у сучасному правознавстві. Досліджуючи філософсько-правові засади юридико-лінгвістичних знань, автор опирається на здобутки феноменологічної, герменевтичної та релятивістської шкіл, які мають об'єктно-суб'єктний характер і є епістемологічним підґрунтям юридико-лінгвістичних знань в епоху постмодерну.

Автор досить ґрунтовно аналізує поняття та зміст юридичної лінгвістики в сучасному правознавстві як основного базису юридико-лінгвістичної теорії правознавства, акцентуючи увагу на тому, що юридичною лінгвістикою слід вважати міждисциплінарну галузь гуманітарного знання, що системно досліджує взаємодію права та мови в контексті розуміння права. Лінгвістичний аспект у правовому пізнанні автор пропонує розглядати крізь призму трьох його складників: суб'єкта, об'єкта і засобів пізнання. Аналізуючи лінгвістичний аспект пізнання права, що спрямований на осмислення правової дійсності, необхідно враховувати низку факторів, що впливають на формування характеристики суб'єкта пізнання, серед яких: існування окремих рівнів пізнання (чуттєвого й раціонального); особливості правового світогляду суб'єкта пізнання (наявність стереотипів); кількісний показник обсягу правових

знань стосовно певної сфери, їх фундаментальність або фрагментарність, ґрунтованість на практичному досвіді; належність суб'єкта до певної професійної та соціальної групи (прошарку); рівень правосвідомості суб'єкта пізнання; тип правової школи й тип праворозуміння, яким керується суб'єкт пізнання.

Важливу роль у висвітленні лінгвістичного аспекту відіграє використання комунікативної теорії, ідеї правової комунікації, основним засобом якої є мова, за допомогою чого можливо не тільки підтримувати та розвивати правові зв'язки, забезпечуючи правову взаємодію, а й пізнавати окремі явища правової дійсності.

У третьому розділі дослідниця характеризує рівні правової формалізації юридико-лінгвістичних знань у сфері онтології права, від найменшого (за обсягом, але не за змістом) знака до тексту, який необхідно аргументувати, і цим самим урегулювати суспільні відносини й усвідомити ціннісний критерій юридико-лінгвістичних знань у сфері реалізації права. Знаковість права надає йому соціокультурного спрямування (що дає змогу зрозуміти, чому запозичені з іншої правової культури концепти, не адаптовані до національних особливостей, залишаються лише словами) та забезпечує доступність його сприйняття і реалізації.

Абстрактність приписів закону та конкретність норм права, імпліцитний характер прескриптивних текстів є факторами, що зумовлюють не-

обхідність правової аргументації, яка не зводиться до юридичної кваліфікації та передбачає обґрунтування рішень, зазначення мотивів.

У монографії увагу акцентовано на розвитку юридико-лінгвістичної теорії в правовій системі України та європейських правових сім'ях сучасності, що висвітлено в четвертому розділі монографії. Автор вважає за доцільне розширити понятійно-категоріальний апарат правничої науки терміном «правова культура» (правова цивілізація), використання якого сприятиме уникненню пов'язування права суто з діяльністю органів публічної влади та ґрунтується на іманентній праву соціокультурності. Звичайно, у монографії О. В. Мінченко є низка полемічних положень, які пов'язані з міждисциплінарним змістом дослідження, комплексністю його предмета.

Слід зауважити, що всі отримані наукові результати й авторські позиції, викладені у висновках, корелюються з метою та завданнями дослідження.

Робота відображає високий науковий і методологічний рівень володіння матеріалом і відповідає всім встановленим вимогам.

Отже, монографія О. В. Мінченко є актуальною науковою працею, яка не лише комплексно висвітлює проблеми, які знаходяться на межі двох наук, а й відкриває широкий простір для роздумів і дискусій як серед учених-правників, так і серед юристів-практиків.

Рецензія надійшла до редколегії 21.03.2019

Parkhomenko N. – Doctor of Law, Professor, Scientific Secretary of Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5870-9261>

The System of Legal and Linguistic Knowledge in Modern Law

Review of the book: Minchenko O. General theoretical and methodological principles systems of legal and linguistic knowledge : monograph. Kyiv : Nats. akad. prokuratury Ukrainy, 2019. 382 p.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, ORCID, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англійський переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

• **вступ**: актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обґрунтування новизни дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

• **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

• **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат А4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її україномовний переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у References (без нумерації). Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам:**

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років;**
- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – **10 %**), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3).
- самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua**;
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку.

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань НАВС).

Телефон для довідок: 097-851-72-96, 14-48.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua.

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком чотири рази на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком двічі на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, внутр. 12-82 (відповідальна особа – Павлишин Олег Володимирович);
- **«Юридична психологія»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, 561-18-74, внутр. 15-56 – кафедра юридичної психології (відповідальна особа – Казміренко Людмила Іванівна).

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

Приклад оформлення посилань у тексті статті (відповідно до стилю APA)

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskyi & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб «Сторони продемонстрували дотримання прав людини та верховенства права шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції» (р. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

According to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

Поради щодо оформлення References та списку використаних джерел

У **References**, який складається з описів оригінальних англomовних та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайнного автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net/?account=zagranpasport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhorona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465 [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmojnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoiily seksualni zlochyyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14.
doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London : Routledge, 2016. 156 p.
URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>.
doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158.
doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77.
doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні : монографія. Київ : Кондор, 2013. 464 с. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М. : Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Юридичний часопис
Національної академії
внутрішніх справ**

**1
(17)
2019**

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Редагування:
*В. М. Кольцова,
В. С. Таран*

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**
*В. П. Суворорова,
Я. В. Шумко*

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 25.06.2019
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 6,75
Ум. друк. арк. 6,28
Вид. № 13/II
Наклад 50 прим.

**Law Magazine
of National Academy
of Internal Affairs**

**1
(17)
2019**

Scientific Magazine

Published semiannually

Editing:

*V. Koltsova,
V. Taran*

**Figuration, computer typing
and making up**

*V. Suvorova,
Ya. Shumko*

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
June 25th, 2019
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 6,75
Simulated publisher's pages 6,28
Edition No. 13/II
Circulation 50